GYÁRFÁS MIKLÓS

A FŐORVOS ÖZVEGYE

GYÁRFÁS MIKLÓS

A FŐORVOS ÖZVEGYE

GYÁRFÁS MIKLÓS

A FŐORVOS ÖZVEGYE

REGÉNY

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

© GYÁRFÁS MIKLÓS, 1982

I

AZ ÖNMEGVALÓSÍTÓ

„...Soha többé nem akarok veled találkozni, anyám. Makacs vagyok, olyan, mint te. Gyűlölöm a természetünkben lévő hasonlatosságot. Remélem, idővel sikerül jóra fordítanom. Anyagi segítséget többé nem fogadok el. Január elsejétől nem kell lakbért fizetnem Zombori professzor özvegyénél. Az öreg hölgyet enyhe szélütés érte, rokona nincs, lakbér fejében én takarítom a lakást, és általában segítségére vagyok. Ezenkívül matematikaórákat adok középiskolás diákoknak. Négy tanítványom van, több is lehetne, de többet nem vállalok. S hogy miért nem akarok tudni rólad ezentúl? Felesleges leírnom, úgyis sejted. Mégsem tudok ellentállni az igazság kimondásának. Te kergetted halálba apát."

AZ ELSŐ PERCEK

1957. január 10-én hosszú és kényszerű szünet után ismét megnyílt az egyetem. Az őszi tanévnyitón huszonhárom matematika–fizika szakos gólya jelent meg, most, az újrakezdéskor tizenhét.

Somló professzor, az analízis előadója, ugyanolyan elegáns mosollyal és könnyed léptekkel érkezett az 5-ös terembe, mint múlt év szeptemberében. Láthatóan nem viselte meg a történelem.

Üdvözölte a hallgatóságot, kihúzta a tanári asztal fiókját, hogy krétát vegyen elő, majd azon nyomban visszalökte.

– Kérem a kollégákat és kolleginákat, hogy előadásom után a katedra fiókjában található TÁRGYAT távolítsák el. Hogy mi legyen a meg nem nevezett tárgy további sorsa, azt önökre bízom.

Végignézett a hallgatóságon, aztán hozzákezdett az előadáshoz. Éva megdöbbenve vette észre, hogy a prof mennyire hasonlít az apjára.

SOMLÓ

A csinos, nyúlánk matematika, mint későbbi életében annyiszor, most is tévedett. A professzor semmiben sem hasonlított a nagyvásárdi főorvosra. A múlt év novemberében történt tragédia, a halál közelsége s az erőszakosan vállalt magány együttesen rajzolhatta egybe a lány képzeletében a pesti professzor külsejét apjáéval.

Somló ínyenc módjára élvezte az életet. Élt-halt az egyiptomi és görög matematikusokért, rajongott Szegedről származott feleségéért, lelkesen sietett hetenként egyszer a barátnőjéhez, egyformán jól érezte magát a templomban vagy tudományos szemináriumon. Boldog volt, ha előadás közben váratlan ötletei támadtak, de roppant gyönyörűségét lelte a feltűnően szerény viselkedésben is. Elragadtatva ízlelgette az értelmes hallgató friss, világos mondatait, ám megértő türelmet tanúsított az ostobaság csonthéjának feltörésében is.

Dús, hátrafésült haját alig érintette meg az idő, éppen csak elsuhant szálai között, ebben a tekintetben valóban volt valami távoli rokonság a két férfi nemes, választékos korosodása között. De az

ilyen jelentéktelen hasonlóság száz és száz negyven év körüli férfi között megtalálható.

Lamprecht Éva attól félt, hogy bele fog szeretni a professzorba.

A TÁRGY

Somló távozása után a tizenhét gólya – három lány és tizennégy fiú – körülvette a katedrát. Az emberi mértéken kissé túlnőtt Bohák Lajos húzta ki a fiókot, majd az asztal közepére helyezte az abban lelt tárgyat.

Bronzból volt, hosszúsága kilenc és fél centi, szélessége balról jobb felé keskenyedve négy centiről egy centire csökkent. Egy bajusz felét ábrázolta. Jól kidolgozott szobrászmunka töredéke volt. Néhány másodperc után minden szemlélő előtt felmerült az időből a hatalmas szobor, ahonnan a töredék származott.

Bohák, a jámbor óriás, mint a fiók kihúzója, s mint egy kivételes termet tulajdonosa, egyaránt kötelezve érezte magát a lelet diszkrét eltávolítására az egyetemről.

Ajánlatának nem mondott ellent senki, még az anyagias természetű Király sem, aki nem minden irigység nélkül jegyezte meg, hogy száz év múlva ezért a fél bajuszért műgyűjtők nagy összegeket fognak ajánlani.

Bohák zsebében a bronzdarabbal elhagyta az előadótermet.

– Régen nem írt a kedves édesanyja, kislányom.

– Nem fog írni többet, Gizi néni.

– Úristen! Csak nem történt valami...

– Nem. Egészséges, jól van.

– Hát akkor?

– Nem értjük meg egymást. Ő másképp szerette apámat, mint én, csak ennyi az egész.

– Szeretni sokféleképpen lehet – sóhajtott az idős hölgy –, a szeretet kimeríthetetlen.

Kíváncsian várta, hogy mit válaszol a vidéki kislány erre a bölcsességre.

Éva hallgatott. Ahogy valami életigazságot akart valaki rátukmálni, fellobbanó dühében azonnal elnémult.

Zombori Ágoston nyelvészprofesszor özvegye mereven ült a sötétzöld karosszékben. Sértette a matematika közömbös arca.

– Végtelenül sajnálom magát és az édesanyját is – pendített meg egy új érzelmi húrt –, ő szegény vidéken és özvegyen...

– Én pedig Pesten és árván – állta el az asszony további fejtegetése elől az utat Éva –, nem érdemes ezen siránkozni, Gizi néni. Ha nagyon erőltetnénk, tessék-lássék módon tudnánk mi szeretni egymást, de konokabbak vagyunk annál, hogy ezt megtegyük. Amellett azzal is tisztában vagyunk, hogy a szeretet látszatában még jobban elmérgesednek az indulatok. Anyám fiatal még, hamarosan férjhez megy, nem lesz egyedül. Ezért senki nem marasztalhatja el, én legkevésbé. Csak éppen nincs közöm hozzá. Amellett nekem is megvan a magam életcélja. Érvényesülni akarok, de más módon, mint a mama. Hozhatok egy teát? Lehet citromot kapni!

Az özvegy, akinek a férje halála előtt azért nem

voltak gondolatai, mert a nyelvész szűk látókörének tiszteletében élt, özvegysége óta pedig csak saját szenilitására támaszkodhatott, csodálkozva nézte a lányt. Miről is beszél, istenem? Ó, igen, igen, lehet citromot kapni!

USZODA

A kötelező tornaórákat a margitszigeti Sportuszodában tartották. Itt szemlélte meg a három lányt a tizennégy fiú. Választásuk egyöntetűen Évára esett. A válogatott tízóraikkal felszerelt Balla Terit puhánynak találták, tomporát két-három számmal nagyobbnak a kelleténél, igaz, az arca nagyon kedves volt, bár kissé játékbaba-szerű. Ispán Panni csípőjét általános elismerés fogadta, combjai is fellobbantották a kamaszos fantáziákat, nagyra sikerült orra azonban mérsékelte a fiúk szándékait. Panni a személye iránti érdeklődés fokozása érdekében időnként megemlítette, hogy bátyja végzős színinövendék, és a legszebb fiú az egész főiskolán. Évának nem volt vetélytársnője. A fiúk szerint egyetlen hibája, hogy felsőbbrendű lénynek tartja magát, és úgy viselkedik, mint a természet koronázatlan királynője. Megközelíthetetlenségének külön őrzője akadt a hatalmas Bohákban, akit az egész egyetem Monstrum néven becézett, és aki a testőr szerepében tetszelgett magának.

Monstrum, a bronzbajusz felének tulajdonosa, márványba zárt szeméremmel őrizte Éva iránti vonzalmát. Megelégedett a hűséges barát és a szolgálatkész évfolyamtárs beosztásával. Uszodai szolgálatát különösen fontosnak tartotta, biztosította a pályát, gondoskodott róla, hogy a spriccelők, víz alá nyomók megfelelő távolságban maradjanak at-

tól a parafa csíktól, amelyen a lány egyenletesen végigúszhatta az ezerötszáz méterét. Ő maga szerényen haladt a nyomában, és az is boldoggá tette, hogy két roppant válla között érezhette a lány teste által hasított hullám áramlását.

Monstrumnak voltak bizonyos jogai is. Így a fedettben vagy jó időben kint a füvesen bármikor Éva mellé telepedhetett, és megoszthatta vele gondolatait. Ezekre a beszélgetésekre alaposan felkészült, alkalmasint jegyzeteket is készített.

– Tegnap azt mondtad, hogy a legtöbb ember nem tud mit kezdeni magával – csukódott ülő helyzetbe Monstrum egyik ezerötszáz után –, sokat gondolkodtam ezen otthon.

– És eszedbe jutott valami? – kérdezte a lány jóindulatúan, bár aggasztották ezek a beszélgetések.

– Igen. Egy érdekes kérdés. Én legalábbis annak találom. Mi az, hogy ember? Hiszen az ember éppen olyan ismeretlen, mint az isten, vagy az egyismeretlenes egyenlet *n*-je. Szóval, ha – mint ahogy tegnap mondtad – nagyon érdekel, mit kezdjünk az életünkkel, akkor meg kell határoznunk az ember fogalmát. Ha ezt nem tesszük meg, nem tudunk mivé fejlődni. Mit szólsz hozzá?

Elismerést váró tekintettel leste szavai hatását. Éva megszánta a fiút, és elgondolkoztatónak nevezte a kérdés felvetését, valójában bosszantották az ilyen szócséplések. Nem akarta megbántani Monstrumot.

– Érdekes probléma, Lajos. Gondolkozásra serkent – mondta, és gyorsan kereket oldott az öltöző felé.

Valóban sietnie kellett. Analízis előtt még el akart intézni néhány dolgot az özvegynek. Délután háromkor pedig jön hozzá a Négy Buta, ahogy tanítványait nevezte. Ezek a fiúk (tizenegy-tizenkét éve-

sek) valóban butának látszottak, bár nem voltak azok. Ebben az időben kezdett divatba jönni a tunyaság, amely oly sokaknak növesztett később hájasodó hasat, vastag nyakat és gondolattalanságot. Éva nehéz küzdelmet folytatott az elkényeztetett srácokkal. Most is minden matematikai képlettől elfancsalodó arcuk járt a fejében, amikor az öltözőből futva igyekezett a szigetbejáróhoz, hogy villamosra szálljon. Monstrum bocsánatkérő mosollyal várta a villamosmegállónál.

A BELVÁROSI

Fent a kávéház galériáján csendesen, főként óvatosan haladt a kiegyezés ügye. A nyelvészek, az irodalomtörténészek, a természettudósok külön-külön asztalnál alakították ki lassan egységesedő új meggyőződésüket. E friss meggyőződésben megszelídült a kemény kéz híveinek bosszúvágya és az illúziókergető vesztesek keserűsége. Megkopott az egymással farkasszemet néző *forradalom* és *ellenforradalom* szavak harcias jellege, mind többen használták az *események* kifejezést. A tegnapi és tegnapelőtti hivatalos nézetek kísérteteit elriasztotta az új esztendő kakasszava. A változásokhoz szükséges áldozatok számát azok a politikusok, akik a változások előtt maguk is áldozatok voltak, amennyire lehetett, korlátozták.

Ekként mérlegelte a matematikusok asztalánál Somló Pál az események utáni esztendő belvárosi kávéházbeli beszélgetéseit, s úgy találta, hogy amit a jövő kínál, elfogadható, a régi állapotoknál mindenképpen kellemesebb.

A matematikusok munkáját a hozsannák éveiben sem zavarta nagymértékben a gondolatszabályozás.

Az állami imák elrebegése után a matematikus nagyjából szabadon mozoghatott szakterületén. A múltat sem kellett átértékelnie. Furcsa is lett volna, ha Appolloniosz ellipszisre vonatkozó konjugált átmérőjét valamilyen rabszolgatársadalomra jellemző eltévelyedésnek nyilvánítják.

Somlót egyetemes harmóniaigénye csakhamar az asztalfőre ültette. Ő ismerte legjobban a matematika nemzetközi hódításának új eredményeit. A háború utáni években még Neumann Jánossal is levelezésben állott, s az ő révén számos amerikai, angol és francia matematikussal került levelező ismeretségbe. Mindez teljessé tette az élet iránti szerelmét, elérkezett a másodvirágzás korszaka.

Először hallgatósága rajongását vívta ki, de professzortársai is hamar észrevették, hogy Somló bizalma az önkény bukása utáni fejlődés elismerésében új társadalmi eszményképet ígér.

Gyula, a főpincér, gondosan figyelte a professzorokat. Nem belügyi megbízásból tette. Saját jövőjét méricskélte velük. Harmincéves pincéri tapasztalatai késztették a tudósok szorgos tanulmányozására. Ha ezek az urak a Rákosi-rendszer bukása után otthonosan érzik magukat az országban, akkor nincs semmi baj a történelemmel.

Feltételezését hamarosan igazolta a jövő, megtették a kávéház vezetőjévé.

NÉGYSZEMKÖZT

Éva, mielőtt beleszeretett volna Somló professzorba, kiábrándult belőle. Ennek az élménynek kellemessége őt magát is meglepte. Mennyivel jobb egy érzéstől megszabadulni, mint rabja lenni, állapította meg magában.

Somló magához hívatta a szobájába.

– Kérem, foglaljon helyet – mutatott az íróasztal mögül az egyik bőrfotelre a tanszékvezető, majd amikor a hallgató a fotel karjaiba ereszkedett, folytatta. – Tegnap megismerkedtem az édesanyjával.

A professzor Éva mozdulatára felemelte a kezét.

– Azóta már hazautazott. Titokban járt nálam. Mindent elmondott, ami egyórás beszélgetés során elmondható volt. Én nem kívánok kettejük magánügyébe beleszólni. A puszta közlésnél maradok. Édesanyja belenyugodott abba, hogy maga a teljes önállóság útjára lépjen, végre is egyetemi hallgató, s az ilyesmi gyakran előfordul. Nézze, ő felvilágosult, modern asszony, tisztában van az ifjúság szertelenségeivel. Viszont megtudtam tőle valamit, amit maga elhallgatott az egyetem előtt, ezzel szándékosan vagy szándéktalanul anyagilag megkárosította magát. Magának, kollegina, nagyobb ösztöndíjra van jogosultsága, mint amennyiben részesült. Mint édesanyjától értesültem, édesapja, a nagyvásárdi kórház igazgatója, tavaly novemberben politikai gyilkosság áldozata lett, az ellenforradalom mártírja, ennek következtében...

– Az én apám, professzor úr, önszántából vetett véget az életének – szakította félbe Somlót az első-éves matematika.

– Édesanyja azt mondja...

– Hazudik!

– Kétségbe vonja, hogy...

– Anyám nagyravágyása győzött. Én nem tehetek többet, mint amit teszek. Legalább a saját lelkiismeretemben menedéket adok apámnak.

– Nem ismerem, és az elmondottak után nem is kívánom megismerni az édesanyja és maga közötti áldatlan helyzet részleteit – állt fel íróasztala mellől Somló –, de ismételten felajánlom, hogy

amennyiben megkérvényezi a magasabb ösztöndíjat...

– Nem tartok igényt rá.

– Ahogy gondolja, kollegina.

Somló professzor arcáról eltűnt az érdeklődés, tekintetére mosolyt helyezett, amely alól áttetszett a közöny. Éva mozdulatlanul ült, várta, hogy Somló kérdezzen valamit az apjáról, de a professzor hallgatott. Két tenyerét összezárta, majd egy pillantást vetett a karórájára. Akkor eltűnt a hasonlóság minden jele Somlóról. Éva fellélegzett, kiküszöbölte érzelmi világából ezt az embert, mint egy hasznavehetetlen axiómát. Boldogan hagyta el a professzor szobáját.

AZ EMINENS

Egyetlen előadást, szemináriumot nem mulasztott. Hátborzongató szorgalommal látogatta a filozófiatörténet-, az orosz- és a kísérletifizika-órákat is. Monstrum – bármennyire emberfölöttinek érezte Éva teljesítményét – elszántan követte eszményképét, és megtanult nyitott szemmel aludni.

Monstrumot Éván kívül az algebra és számelmélet, továbbá a geometria érdekelte. Bár ezen a téren sem jöhetett a lány nyomába, e tárgyból adódó témákról mégis el tudott vitatkozni vele. Monstrum termetétől eltekintve nem volt kimagasló személyiség, de érdeklődésének fokából könnyen meg lehetett jósolni, hogy jó matematikatanár lesz belőle. Amit tudott, azt becsületesen tudta, s ami a legfontosabb, nem merült el jelentéktelen mellékkérdésekben.

Éva megszokta a fiú rajongását és türelmét, melylyel várta, hogy egy napon viszonozni fogja érzel-

meit. Időnként bebocsátotta lelki életének külső évgyűrűibe, úgy ítélte meg, hogy ennyi jár szegénynek.

Somló professzor szobájából kijövet találkozott a kongó folyosón nem véletlenül csellengő fiúval. Belekarolt, úgy mentek együtt tovább.

– Mit akart tőled herceg Einsteinházi? – kérdezte a fiú bizalmasan, hálásan a karolásért.

– Családi körülményeim felől érdeklődött.

– Úgy látszik, feltámasztják a káderezést. Kezd szervezett formát ölteni az ifjúság iránti bizalmatlanság. Engem Biczó tanárnő cibált be magához, és érdeklődött szociális helyzetem iránt. Jól eláztattam magamat. Mondtam, hogy apámat ki akarták tenni a Ganz Hajóból, mert tagja volt a munkástanácsnak, s csak azért hagyták békén, mert ő a legjobb szegecselő. Végül megkérdezte, hogy érdekel-e a marxista filozófia.

– És mit mondtál neki?

– Hogy szeretek gondolkodni.

– Remélem, azt nem árultad el, hogy aludni szoktál az óráin?

– Nem, erről nem érdeklődött, különben megmondtam volna neki; ő nem tehet róla, hogy olyan unalmasan ad elő.

– Az igaz, de ne felejtsd el, hogy annak a vénkisasszonynak kimeríthetetlen tárgyismerete van. Én nagyon jól szórakozom rajta. Begyűjtöm az adatait, a többi nem fontos – oktatta a lány barátját Biczó tanárnő előadásainak megfelelő értékelésére.

– Én sajnos nem tudom befolyásolni az ösztöneimet. Korlátlanul unom, ami nem érdekel.

– Nincs időnk unatkozásra, Lajos. És különben is, ez hálátlanság a professzorokkal szemben. Képzeld el, ők mennyire unhatnak bennünket. Szörnyű fárasztóak lehetünk. Ha zsenik tanítanának filozó-

fiát, nem tudnának fegyelmezetten bánni velünk, időnként kitörnének, s az embert félelmetes mélységekbe sodornák.

– Téged, mert te mindenben követni tudod a zseniket, mivel magad is az vagy. De a mi évfolyamunkban a többség olyan, mint én. Van bizonyos képessége, de igazi matematikus csak egy van, te.

– Szeretném, ha nem vennéd tovább célba a hiúságomat.

– Nem vagy hiú.

– Na, szevasz, Lajos. Megyek, vacsorát csinálok Gizi néninek.

– Elkísérlek.

– Egyedül megyek.

Monstrum, szokása szerint, beletörődött helyzetébe. Ha Éva egyedül akar lenni, nincs fellebbezés. Elporoszkált még egy kicsit az egyetem lépcsőházában, aztán hazaindult.

Éva tejbegrízt készített az özvegynek vacsorára. Hígított baracklekvárral megöntözte. Gizi néni féloldalas mosolyával jelezte, hogy ízletesnek találja a tejbegrízt. Éva Gizi néni vacsoráit is hibátlanul oldotta meg.

FÖLTÁMADÁS

Bohák Vilmos közepes hallászcsökkenés árán névtelenül fáradozott a magyar hajóipar fejlődésén. 1939 nyarán került a szocdem ifik közé, de a háború után, a hatalom megszerzésének döntő éveiben elfordult a politikától. Megmaradt az evolúció hívének, de erről is csak felesége tudott, akinek időnként felolvasott Darwin, Szabó Ervin és mások műveiből. A szocialista társadalomról szőtt regényes álmait neki sem árulta el. Megtartotta férfi-

titkai között, szellemi kincsként, amit őrizni kell, akár elégedett az ember a történelemmel, akár nem.

Monstrum apját tiszteletből választotta a gyár népe a munkástanácsba. Hosszú évek során a hazugságok köszörűszaván edződött hallgatását méltányolták benne, meg azt, hogy a naplopók sürgését-forgását elkerülve dolgozott. Tevékenysége sem a felkelés hosszú napjaiban, sem az azt követő rövid hetekben nem járt sikerrel. Képzeletét körülkerítette, magába zárta lassan megkövesedő világnézete. Úgy érezte, eljárt az idő felette.

Emberi méltóságát akkor nyerte vissza, amikor Monstrum háromhónapos rejtegetés után előszedte a bronzbajuszt, és megmutatta az apjának. Az öreg nyomban felismerte, kinek a bajuszáról van szó.

– Hol szerezted?

– Az egyetemen találtam még januárban. Hazahoztam.

– Minek?

– Egyik professzorunk mondta, hogy távolítsuk el, mivel az ő fiókjába dugta valaki.

– Te?

– Nem. Én csak vállaltam az eltávolítást.

– Ő bízott meg vele?

– Nem.

– Hát?

– Senki. Mások nem mertek hozzányúlni.

– Csak te?

– Én.

– És hazahoztad?

– Igen.

– Miért?

– Nem gondolkoztam ezen.

– Erről van szó, Lajos – latolgatta a bronzbajuszt jobb tenyerében a szegecselő. – Nem gondolkoztál, pedig egyetemista vagy, és azt szoktad mon-

dani, hogy szeretsz gondolkozni. Különösen azóta szereted járatni az eszedet, amióta az után a lány után koslatsz. De a gondolkozás mégis más, mint ahogyan ti művelitek. Először is: az ember ne emeljen szobrot királyoknak, hadvezéreknek, általában olyan méltóságoknak, akiket nem lehet pucéran ábrázolni. Vagy vegyük a másik oldalát a dolognak. Ahol megint csak nincs gondolkozás. Például amikor a szobrot ledöntik, esetleg föl is szeletelik hidegvágóval. Szóval gondolkozás nélkül nincs értelme cselekedni. Te hazahoztad ezt a bronzdarabot, de minek hoztad haza, az ég áldjon meg, fiam? Hogy egy felesleges lommal több legyen idehaza? Vagy talán ereklyének gondoltad? Legyen itthon Szent István jobb keze helyett?

– Úgy beszélsz velem, apa, mint egy hülyével.

– Jó, nem akarlak én bántani – nézett föl elégedetten a fiára Bohák –, amit én kérdezek, arra ésszel úgysem lehet felelni, csak ész nélkül, annak meg mi értelme lenne?

A szeme csillogott a fián aratott győzelem nyomán. Életre kelt annyiszor megcenzúrázott lénye, amely valamikor értőn és reménykedve élt a történelem hétköznapjaiban. Úgy nézte magát fia tekintetében, ahogyan a múlt tetszeleg a jövő tükrében.

A bronzbajusz kikerült a kerti fészerbe, évek múlva kereste is egyszer, de nem találta.

KÖRFORGÁSBAN

Éva jellemének kialakításában Biczó Margitnak, a filozófiatörténet előadójának is volt némi része. Személyiségének szürkesége intő példaként állt előtte, hogy mi lesz abból a nőből, aki nem vállalja nemének kockázatait. Úgy gondolta, hogy a nemek

közötti jogi és egyéb egyenlőség elve, ha életprogrammá tömörödik egy nőben, szerencsétlenné teheti. Biczó tanárnő csaknem agglegényesen öregedett, s öltözködésében is szívesebben vállalta a férfiasságot, mint a vénlányos jeleket. Szorgalmas, rendszeres adatgyűjtése, az adatok pontos elrendezése, a szerény képességű férfiak e könnyen felismerhető tulajdonsága céltudatosan vált természetévé. Félt a hibák és tévedések alattomosan megbúvó lehetőségeitől, babonásan rettegett a bizonytalanság gondolatától is.

Lamprecht Éva sajnálta a filozófia szakos hivatalnoknőt, de élvezettel gonoszkodott is vele.

– Szabad egy magántermészetű kérdést feltennem, tanárnő?

– Természetesen – hallatszott a katedráról óvatosan.

– Csak azt szeretném megtudni, hogy a tanárnő emelkedőnek vagy hanyatlónak látja-e az emberiség helyzetét?

– Kétségtelenül emelkedőnek.

– Nem hisz a szűkülő világegyetem elméletében? Hogy a végén egyetlen atommá zsugorodunk össze?

– Nem a kozmoszban élek, hanem a földön, pontosabban Magyarországon, még pontosabban Budapesten, tehát innen nézem a világot, és nem valami elméleti univerzumból.

– Köszönöm a választ, tanárnő.

– Kérem.

Biczó Margit ilyenkor tudta, hogy az évfolyam e nyugtalanító hallgatója próbára akarja tenni a türelmét. Kihúzott derékkal ült a katedra mögött, s bár teli volt aggodalommal, bizonyos mértékig kívánta is a harcot. Amikor úgy érezte, hogy ez a lány fölébe kerülhet, készenlétbe helyezett néhány Engels-gondolatot *A természet dialektikájá*-ból, de

volt egy-két Leninje is a *Filozófiai füzetek*-ből arra az esetre, ha válságosra fordulna a helyzet.

Éva csak azért kötekedett a tanárnővel, mert attól félt, hogy egyszer talán ő is fent fog ülni a katedrán, matematikáról beszélve, és valahogy hasonlítani fog erre a kiszikkadt, szerencsétlen, magányos vénlányra.

ISPÁN

Ispán Endre 1957 júniusában vette át diplomáját a Színház- és Filmművészeti Főiskola évzáró ünnepélyén. Tanárai, elsősorban az osztályfőnöke, Császár Dezső, a jövő reménységét látták benne.

Akik 1956 őszétől 1957 nyaráig hallgatói voltak a főiskolának, különleges tapasztalatokra tettek szert. A napról napra változó események színpadán láthatták tanáraikat játszani. Mesteri alakítások hosszú sorával találkoztak. A tanári kar könnyedén, külsőséges fogások nélkül játszotta el az időszerű ember szinte korlátlan számú változatát. Megragadó egyszerűséggel tagadtak meg minden elmúlt pillanatot, és fogadták az új lehetőségekkel érkező jelent.

Az ifjú színész, zsebében friss diplomájával méltán érezte magát a szerencse fiának. Vonzó külseje, férfias hangszíne önmagában is sikeres életet ígért, de ezeknél az adottságoknál többet ért gondolkozásának körülhatároltsága. Azt képzelte, hogy a színész a legszabadabb ember a világon, bárki lehet, bármit mondhat, annyiszor válthat jellemet, ahányszor kedve van rá. Hazafi, kozmopolita, maradi, haladó, hivő, hitetlen, reménykedő, kiábrándult, tervkovács, életunt, mindegy, a fontos a szerepváltásban rejtőző életöröm.

Igaz, a főiskolán is azt tanulta, hogy mindenkinek megvan a maga vacak kis igaza, ezért minden igazságot csak annyi időre szabad komolyan venni, ameddig a hozzá tartozó szerep tart. „Ma a szabadsághős igazában hiszünk – mondotta Császár, az osztályfőnök –, holnap a hóhérében, aki felakasztja őt." Az ilyen és hasonló szentenciák kétes értékét csak a legnagyobb színészek veszik észre, alig néhányan egy-egy században, ők sem a pálya kezdetén. A huszonkét éves Ispán Endrét boldoggá tette a hit abban, hogy a színészi tehetségben szabadon érvényesül az ember ezerszínű természete. Tisztán és ártatlanul készült a szabadság illúziójának kalandjára.

„JÓSLAT"

Olyan szerző művét vitte sikerre, akinek a tehetségen kívül mindene megvolt a drámaíráshoz. Magyarországon ez volt az első olyan tér- és időbontó színdarab, amelyben erénynek látszott, ami rossz volt benne.

A fiatal színész kettős szerepben hódította meg a nézőket. Egy francia selyemfiút játszott, és annak lelkiismeretét. A feladat tetszett Ispánnak, élvezettel váltogatta a züllött fiatalember és a nemes érzelmek után áhítozó lelkiismeret ellentétes vonásait.

Fölfedezték. A bemutatóra a legjobb időben került sor. A közönség, a sajtó alig várta, hogy valami újat fedezzen föl a színházban. Kapóra jött a francia darab semmitmondása, mivel eddig túlságosan sok mondanivalóval tömték a nézőket. A jóvágású, selyemfiúnak és lelkiismeretnek egyaránt elegáns Ispán reményeket keltett, hogy nem térnek vissza a sztyeppék, nyomortanyák és lövészárkok

toprongyos hősei. A fiú a siker okozta zavart hamarosan eloszlatta magában, s ebben a rajongóknak is részük volt. A színházhoz érkezett szerelmes levelek garmadája és a bennük rejlő szemérmes és szemérmetlen kínálkozások émelygést keltettek benne. Megsejtette a rajongás veszélyét. Néhány színibírálatban azt is észrevette, hogy az újságíró lelkendezése csak arra szolgál, hogy hozzá nem értését leplezze vele. Egyedül a kollegiális irigység szerzett neki maradéktalan örömet. Imádta az öregek atyai biztatásában bujkáló sandaságot, a fiatalok hangos gratulációinak visszhangos kongását, általában mindazt, ami elárulta, hogy félnek tőle.

Sürgősen hozzálátott, hogy kívül-belül megformálja a szerepet, s abban elhelyezkedve, kiegyensúlyozottan haladjon célja felé. Nem sejtette, hogy ez lesz a legnehezebb feladat.

Amikor a húga rávette, hogy jöjjön el az egyetem egy klubdélutánjára, és beszéljen a színjátszás mai problémáiról, elfogadta a meghívást, de még nem döntött, őszinte legyen-e, vagy képmutató, egyáltalán mit sejtessen az egyetemistákkal, a tavalyi ősz vagy az idei tavasz iránti rokonszenvét.

Panni otthon már beszélt neki évfolyamtársairól, ami mérsékelten érdekelte, de most, amikor húga odaállította a matekcsillag elé, meglepte, hogy nem egy fakó szobavirág néz rá. A többiek is teljesen normális külsejűek voltak. Csodabogarakra számított, esetlen, suta tudós kamaszokra, s kiderült, hogy a legtöbbjük akár színinövendék is lehetne. Ez megnyugtatta, és úgy döntött, hogy már csak képmutatásból sem lesz képmutató.

Amikor belépett a rosszul világított klubhelyiségbe, arra gondolt, hogy néhány friss keletű színészanekdotával megalapozza a hangulatot, és aztán majd meglátja, mi lesz, de a fiúk és lányok várako-

zásában más igény érződött. Gyanította, hogy ezeket a diákokat nem érdeklik a színházi intimitások, valami mással kell meghódítani őket. Talán egy vers? Igen, egy jól választott verssel viszonylag könnyű jó kapcsolatot teremteni. Először az *István öcsémhez* jutott eszébe, legkedvesebb verse, de nyomban el is vetette. Ez most túlságosan érzelmes lenne. Mélyebbre kell nyúlnia a lelkekbe, oda, ahol a személyes fájdalom nemzetivé válik.

Leült, kezét térdére fektette, kicsit előrehajolt, és mintha csak beszélgetésbe kezdene, megszólalt:

– Vörösmarty Mihály: *Jóslat*. „Ki mondja meg, mit ád az ég?"...

A költő neve, a vers címe, az első sor merengő kérdése nyomban összeforrasztotta őket. Mi ez az átmenet nélkül rájuk szállt varázslat? Intelem? Felhívás? Remény? Könyörgés? Bátorítás? Bölcsesség? Az ország végrendelkezése?

A vers előrehaladtával a költészet iránt kevésbé érzékeny hallgatókban is egymást súrolták a kérdések. „Legyen minden magyar utód / Különb ember, mint apja volt" – összevillantak a szemek. „Mit a művészet, tudomány / Csodásat, üdvöst hagy nyomán / Adjuk meg e hazának azt..." Riadalom, gyanakvás, cselekvésvágy csapott össze a hajótörött lelkekben, és vágta a hallgatóságot a jelen partjához. „Ártunk egymásnak eleget..." Börtönajtók csapódása hallatszott. „Kié e hon, ha nem miénk?" Vassá tömörödött a csend. „...virulnod kell, ó hon..." E négy szó visszatérése föld felé hajtotta a fejeket. Ispán lehunyta a szemét. Félt.

Amilyen gyorsan jött, olyan hamar szét is oszlott a vers kavarta csend. Jöttek a józan hétköznapi kérdések. Hatni fog-e egymásra a művészet és a tudomány? Elhal-e vagy fellendül-e az irodalom, mi újat mond a nonfiguratív képzőművészet feléledése,

házasodjanak-e össze egyetemisták, vagy szabad viszonyt folytassanak?

Ilyen kérdések nem szerepeltek az események előtt. Meglehetősen feszengtek is a vitatkozók. Többen kísérleteztek a régi „azt hiszem, úgy vélem" módszer felújításával, s kenték a maltert az óvatosság simítókanalával. De a hadakozóbb kedvűek sem remekeltek. Tárgyismeretük hiányossága unalommal fenyegetett. Szerencsére a tudomány és művészet kölcsönhatásának ügyében Lamprecht Éva és Ispán Endre véleménye összeütközött, s ezzel véget vetettek az áporodó hangulatnak.

Ispán hevesen bizonygatott.

– Szerintem a művészetnek soha nem volt, és nem is lesz köze a tudományhoz. Vegyük például a színházat. Shakespeare királyoktól koldusokig minden rendű és rangú emberről írt. Tudósról egyről sem. De fogjuk meg másként a dolgot, itt van az atomkorszak, az új fizikai világkép, ahogy ti mondjátok. Változtatott ez valamit a drámairodalmon? Írt valaki jobb drámát az atomkorszakban, mint teszem azt, Szophoklész, aki azt sem tudta, mi az atom?

– Tudta – szólt közbe Éva –, igaz hogy Démokritosz harmincöt évvel később született, mint Szophoklész, de mivel mindketten hosszú életűek voltak, a drámaírónak módjában volt megismernie Démokritosz atomelméletét.

– És ha ismerte? Mennyiben befolyásolta ez drámaírói tehetségét? – kérdezte a tudatlanok örök fölényével a fiatal színész.

– A gondolkozását mindenesetre befolyásolta.

– Honnan tudod?

– Onnan, hogy a képzeletében a végtelen nagyság és az oszthatatlan kicsi egyaránt megfért. Mint

ahogy Shakespeare egész életművében is uralkodik a természettudomány képzelettágító hatása.

– Azt akarod mondani ezzel, hogy a költők elfuserált természettudósok?

– Ez éppen olyan ostobaság lenne, mint ha azt állítanám, hogy a filmszínész a celluloid szalag melléktermék.

– Akkor meg mit kifogásolsz az én érvelésemben?

– A logika hiányát.

– Ennek semmi köze ahhoz, amiről vitatkozunk. Két különböző szellemi tevékenységről van szó. Püthagorasz matematikus, Pheidiász szobrász, ezt te sem tagadod?

– Nem. De abban biztos vagyok, hogy ha Püthagoraszban nincs képzőművészeti érzék, nem jut el az arányok törvényéig.

– Nem ismerem az arányok törvényét.

– Szerintem a képzőművészetet is felületesen ismered.

– Nem vagyok egyetemes koponya, mint Einstein.

– Nagyon jó példát mondtál. Einstein rajongott a zenéért. Tudod, mit mondok neked? Ha történetesen botfüle van, nem tudott volna olyan könnyedén kalandozni a kozmikus térben, mint előtte senki a fizika és matematika történetében.

– Mit akarsz ezzel mondani?

– Hogy költészet nélkül minden tudomány elsorvadna. És fordítva. Az a művész, akit nem vonz az a tökéletesség utáni törekvés, ami például a matematika megalkuvás nélküli megoldáskereséseiben szinte tündököl, az ilyen művész nem jut túl a középszerűség határain.

– Bocsássatok meg – nézett a karórájára Ispán –, hat óra van, este játszom, negyed hétre benn kell

lennem a színházban. Ne haragudjatok, hogy nem tudom tovább folytatni ezt a vitát – mentegetőzött, kezét Éva felé nyújtva –, de szerét ejthetjük a folytatásnak, rajtatok múlik. Szevasztok, emberek, viszlát! – nyomakodott kifelé a hallgatóság keskeny folyosót alkotó térdei között.

Monstrum, aki hátul húzódott meg, hogy ne takarjon senkit, elégedetten dörzsölte a kezét.

– Megfutott az egyed, Éva palacsintává lapította.

Boldog volt. Mikor a fiatal színész megérkezett, baljós aggodalmakkal kellett megküzdenie. Ispánt veszedelmesen jóvágásúnak találta, féltette tőle a leányt. Most megkönnyebbülten mosolygott.

SZENTESTE

Özvegy Zomboriné állapota egy esztendő alatt se nem javult, se nem rosszabbodott. A féloldali részleges bénulás tovább korlátozta mozgását, de amitől legjobban félt, a teljes tehetetlenség, nem következett be.

Éva gondoskodása nélkül minden napja vergődés lett volna. Eleinte gyanakodott a lányra, miért oly kedves és szolgálatkész hozzá, az idegen öregasszonyhoz, amikor a saját anyjával olyan szívtelenül bánik. Miben sántikál ez a rideg teremtés? Hogy találja ki a gondolatát is? Rendet akart teremteni, nem bízhatta magát a matematikára kereszténvi irgalom alapján, amikor ebből a különös teremtésből hiányoznak az alapvető emberi érzések. Szakított özvegy anyjával, tizenkilenc éves lány létére még csak nem is szerelmes, egy kedves pillantása sincs Zizire, a kanárira, nem ismer jó vagy rossz hangulatot.

Mindezt tüzetesen megfontolva döntött úgy, hogy

felajánlja Évának az ingyen albérletet a gondoskodásáért. Ezzel ugyan megfosztja magát özvegyi nyugdíját kiegészítő jövedelmétől, mégis úgy találta, jobb, ha üzleti alapra helyezi ezt a kapcsolatot.

Elégedett volt, amikor albérlője elfogadta az ajánlatot. Ez a helyzet más módon is növelte biztonságát. Felidézte a múltat, amikor még mint professzorné cselédet tartott. Ó, igen, cselédeivel mindig távoli rokonként bánt. Volt egy Mariskája Budakesziről, azt oda is házasította egy rendőrhöz.

Élete romjai közül előkereste aranykorának régi hangsúlyait, kifényesítette, mint a megvakult ezüstöt.

– Légy szíves, fiam – ajándékozott Évának egy mosolyt, mint valamikor Mariskának –, légy szíves fiam – ismételte meg a mosolyt, amelyet kettévágott a szélütés –, légy szíves fiam, csinálj nekem egy kávét, de olyat, mint tegnap délután, mert az egyszerűen felséges volt...

Kéréseire minden alkalommal rátett valami cirádát, de nem takarékoskodott áldó pillantásaival sem. Évát szórakoztatta albérlői rangja elvesztése, különösen olyankor, amikor észrevette Gizi néni feltámadt méltóságosasszonyságának pillanatait.

Ahogy telt az idő, úgy nőtt az öregasszony igénye Éva szeretetére. Nem elégítette ki az adok-veszek viszony. Az öregséggel együtt járó kapzsiság arra ösztönözte, hogy megszerezzen valami keveset – mindegy, hogy mennyit – abból az érzésből, amit sorsa kíméletlensége nem engedélyezett számára. Zombori professzor, bár holtáig hű fia volt a hazának és a kormányoknak, nem akart utódot. Gizi néni ennek következtében nem ismerhette meg a gyermeki szeretet melegét. Föltámadt benne a remény. Éva olyan körültekintően ápolgatja, hogy ezt a gondoskodást már nem tekinthette puszta kö-

telességteljesítésnek. 1957 karácsonyát kettesben töltötték. Éva vett egy csöpp gyertyákkal díszített cserepes karácsonyfát, néhány csillagszórót, ünnepi vacsorára készült, bort hozott, s gyertyagyújtás előtt átnyújtotta Gizi néninek a karácsonyi meglepetést.

– Kínai Jézuska – emelte ki hófehér dobozából az ajándékot.

Egy teáscsésze volt, peremes tányérkával, amelybe a szálló szürke madarakkal és arany nappal díszített porcelánt bele lehetett rögzíteni, s néhány teasütemény is elfért rajta. Éva egy kínai vendégszereplésből hazatért népi táncostól vásárolta a különleges teáscsészét. Magának vette, de mire benyitott a lakásba, rájött, hogy jobban szeret hazulról hozott bögréjéből teázni.

Gizi néni meghatva nézte a kínai teáscsészét. Először könnyekkel, majd a nyakáról lekapcsolt kis aranylánccal adott testet hálájának.

– Fogadd el, kislányom – Mariskát sohasem szólította kislányának – ezt a csekélységet, viszonzásul azért a sok-sok kedvességért, amit...

Nem folytatta, patakzó könnyel nézte magánya angyalát.

– Köszönöm, Gizi néni – de nem fogadom el.

– De Éva...

– Nem veszem fel, semmi esetre sem.

– Úgy adom neked, mintha a saját lányom lennél.

– Szó sem lehet róla.

– Meg akarsz bántani?

– Eszemben sincs, Gizi néni.

– Azt hittem...

– Mit tetszett hinni?

– Hogy... hogy... most már nem merem kimondani...

– Értem. Arra kérem, ne változtassunk az eddigi helyzeten. Föl tetszett ajánlani az ellenszámlás albérletet, így jól megvagyunk egymással. Csak rontanánk ezen a kapcsolaton, ha kitalálnánk ide nem tartozó érzelmeket. Állandóan hálálkodnunk kellene egymásnak. S a hála aztán egyre többet követel, megfosztja az embert a tettek józan mérlegelésétől, később el sem tudnánk viselni egymást a nagy jóságunkkal. Én teljesítem a feladatomat, ennél többre nem tartok igényt, és Gizi néni is biztonságban érezheti magát főbérlői jogaiban.

Visszaerősítette a láncot az öregasszony nyakára, aki megborzongott az érintésétől.

– Akkor én sem fogadom el a kínai csészét.

Bal kezével félretolta az asztalkán a porcelánt, a kis mesterműi lebillent, s mivel a parketta szőnyegtelen részére esett, azonnal darabokra tört.

– Istenem, de szerencsétlen vagyok! – sikoltott fel elferdült szájjal az özvegy.

Éva megmagyarázta a véletlent, belekevert néhány matematikai fogalmat is a magyarázatba, s végül kihozta az eredményt, mely szerint ez a véletlen porcelántörés helyreállította a közöttük levő zavartalan kapcsolatot. Összeseperte a szétpattant darabkákat, és kivitte a konyhai szeméttartóba.

Mire visszajött, állva találta az öregasszonyt. Jobb keze bénán csüngött, bal kezével a karosszék felső peremére támaszkodott. Olyan volt, mint egy elferdült felkiáltójel. Éva nem csodálkozott volna, ha a megsértett özvegy felmondja az albérletet. Annál jobban meglepte, amikor a szinte vonalszerűen kettéosztott asszony eleven bal orcája fájdalmasan megmozdult.

– Mit gondol, Éva, a kis fenyő apró gyertyácskáit meg lehet gyújtani?

– Azt hiszem, igen.

– Akkor, kérem, legyen szíves, gyújtsa meg, aztán hozza be a vacsorámat.

Éva sorban lángot lobbantott a vézna kis gyertyákon, és a vacsora után nézett.

KIRAKATÜVEGBEN

A Váci utcai antikvárium kirakata előtt állt. Úgy döntött magában, hogy mégsem veszi meg a könyvet. Negyven forint túlságosan nagy összeg, különben is bármikor elolvashatja a Matematikai Intézet könyvtárában.

A könyv (Hárs János: *A debreceni arithmetika*. Sárospatak, 1938.) a március végi napsütés fénytöréseiben Éva tükörképével egybemosódva lebegett a kirakatüvegben. Ezt a pillanatképet elhomályosította a lány mögött megjelent Ispán Endre rátapadó árnyéka.

– Emlékszik még rám?

Éva nem fordult meg. A fiatalembert jól fel lehetett ismerni az üvegtáblában.

– Emlékszem – mosolygott a könyvek képsíkjának mélyén.

– Hogy van?

– Jól.

– Ha jól emlékszem, az egyetemi klubban tegeződtünk.

– Igen.

– Mondhatom, hogy szervusz?

– Miért ne mondhatnád?

– Kitaláljam, melyik könyvet nézed a kirakatban?

– Nem nagy vicc.

– Álldogálunk még, vagy van kedved egy kis sétára a Duna-parton?

– Megyek vissza az egyetemre.

– Elkísérlek.

– Minek?

Csak most fordultak egymás felé, és kezet fogtak.

– Hallom a húgomtól, hogy most is évfolyamelső vagy. Panni is nagy rajongód, nemcsak a professzorok – mondta a színész a bennfentes hangján, jelezve, hogy érdeklődni szokott felőle a húgától.

Éva nem vette fel az odadobott fonalat, közömbösen kérdezte:

– És te hogy vagy?

– Köszönöm. Eddig jól beütött minden. Láttál Horatióban?

– Nem járok színházba.

– Tudok jegyet szerezni.

– Köszönöm, de nagyon sok a dolgom. Másodévben rengeteg az olyan tárgy, ami nem érdekel.

– Például?

– Általános lélektan, elméleti mechanika, kémiai gyakorlatok.

– Nálunk a főiskolán is voltak olyan tárgyak, amelyeket gyönyörűség volt ellógni.

– Én nem tudok mulasztani. Szervusz.

– Szóval tudnék jegyet adni a *Hamlet*-hez. Esetleg kettőt is, ha valakit magaddal akarsz hozni.

Évát sértette a színész tolakodása.

– Csak nem azért cövekeltél le mögöttem, hogy terveket szőj velem? – kérdezte nyersen.

– Hát ahogy a kirakat előtt megláttalak, megfordult a fejemben.

– Nem tetszel – indult a lány a Kígyó utca felé.

– Ez hihetetlen! – nevetett a fiú, de ahogy követte Évát, hangjában őszinte aggodalom érződött. – Szinte egyedülálló eset – folytatta, és bosszantotta, hogy zavarba hozta a lány.

– Örülök, hogy találkoztunk – nyújtotta a kezét Éva a sarkon –, és ne haragudj.

– Eszemben sincs. Csak sajnálom. Nem tetszem? Egyszerűen felfoghatatlan...

– Mi?

– Nálad az ember a matematikusnál kezdődik, és ott is végződik.

– Félreértesz.

– Természetesen. Egy olyan kezdetleges lény, mint én, nem érheti fel ésszel a te kivételes nagyságodat.

Éva lángvörösen faképnél hagyta. Ispán vigyorgott magában, na, visszaadta a sértést, aztán sietett vissza az antikváriumba, és bevetette a kirakatból *A debreceni arithmetiká*-t. Holnap elküldi a húgával. A dedikáció is készen állt a fejében. „Ha megsértettük egymást, nemes hölgy, legyünk kegyesek, s bocsássunk meg magunknak. Horatio."

ÁLOM

Nem olyan volt, mint amilyenek a valószínűtlenségekben opálozó álmok szoktak lenni. A hajógyári pártirodán nem úsztak keresztül tengerjárók, Csordás Imre, a párttitkár sem lebegett az asztalán fehérlő Lenin-szobor fölött. Szabályosan ott ült egy rendes íróasztal mögött, és a fél könyökére támaszkodott.

– Te, Vili – mondta az álom-Csordás –, ha kéred a visszavételedet a pártba, esetleg el tudom intézni.

– Hőzöngtem. Azt mondtátok – bammogta álmában Monstrum apja.

– Nem én mondtam.

– Hát nem hőzöngtem?

– De hőzöngtél, Vili, csakhogy nem én olvastam a fejedre.

– Hanem az, aki október 28-án kettétépte a tagkönyvét?

– Hagyd a vádaskodást, Vili. Ennek lassan két éve. Mások is begőzöltek azokban a napokban, én is. Ne feszegessük a régi hibákat.

– Én nem hibáztam.

– Ne okoskodj, Vili. Mindenki hibázott. Neked magyarázzam?

– És most nem hibázol?

– Nem.

– Honnét tudod?

– Csak rád kell nézni. Rá van írva az arcodra minden.

– Én ötvenhatban is ugyanezt az arcomat viseltem.

– Amióta ismerlek, mindig gőgös ember voltál.

– Baj?

– Nekem nem.

– Hát kinek az?

– Sokan nem értik a büszkeséget.

– Akik rühellik a munkát, elhiszed nekem?

– El.

– Mondd, Imre, félsz még az Öregtől?

– Melyiktől?

– Akinek a szobra ott állt a Városligetben.

– Mire akarsz kilyukadni?

– Mondtam. Kíváncsi vagyok, hogy félsz-e még tőle.

– Miért? Te félsz?

– Én kérdeztelek előbb, felelj, aztán én is felelek.

– Átértékeltem, ha annyira kíváncsi vagy.

– A félelmet?

– Mindent.

– Mindenki átértékelte a világot. Azt kérdeztem, félsz-e tőle.

– Erre nem lehet igennel vagy nemmel felelni.

– Dehogynem lehet, Imre. Mindjárt bebizonyítom, hogy lehet. Itt van ez a bronzdarab – nyúlt álomkezével a zakó zsebébe a szegecselőmester –, magammal hoztam, mivel üzentél értem, hogy jöjjek fel a pártirodára.

– Mi ez?

– Nézd meg jobban. Abból a szoborból származik. A bajusza fele.

– Honnét van ez neked?

– Ne félj, nem én borotváltam le. A fiam hozta haza az egyetemről, egy professzor találta a katedra fiókjában. Azóta nálam van.

– Őrzöd?

– Már próbáltam más helyet keresni neki. Még a Nemzeti Múzeumban is voltam vele. Elszörnyedtek, úgy tuszkoltak kifelé, mint egy eszefogyottat. Bizományiba is elvittem. A főnök előbb rendőrt akart hívni, de aztán az ijedségtől is megijedt, és két alkalmazottal kikísértetett a csöngetős bejárati ajtón.

– Most meg hozzám hoztad?

– Előbb a doktornál voltam vele. A mi doktorunknál a körzetben. Ritkaságokat gyűjt, még régi tehénkolompot is. Ő már majdnem elfogadta, de amikor indulni készültem, visszadugta a felsőkabátom zsebébe. Ilyenek az emberek. Ezért kérdeztem, hogy te félsz-e még, mert ha nem, akkor itt hagyom nálad a pártirodán.

– És mit kezdjek vele?

– Például levélnehezéknek használhatod.

– Szóval még mindig hőbörögsz, Vili?

– Igen.

– Köszönöm az ajándékot.

– Elfogadod?

– Leviszem az öntödébe, beolvasztjuk. Érted, Vili? Jól meglesz majd egy hajólemezben.

Keményen kezet szorítottak, mint annak idején a két munkáspárt egyesülése napjaiban.

A keltőóra csörömpölése közben Bohák Vilmos még érezte az álom-Csordás kezének szorítását. Időnként még jóval később is, s ahogy telt az idő, annyira megkedvelte ezt az álmot, hogy megbillent benne az emlékezet, s már maga sem volt tisztában vele, mindez maradéktalanul álom volt-e.

Midőn néhány esztendő múlva meggyorsult benne a múlt távolodása, az álom felszivárgott a valóság felszínére. Ekkor már másokkal is megosztotta a pártirodabeli beszélgetés emlékét, de úgy, mintha a valóságban történt volna. Pedig Bohák Vilmos utálta a hazug embereket, igaz, Csordás Imre is. És mégis, amikor Monstrum apja célzást tett neki a régi beszélgetésükre, a párttitkár hosszan elgondolkozott barátja szavain, mint aki maga is emlékezni kezd valami hasonló találkozásukra.

EGY BOLDOG TAVASZI DÉLUTÁN

Ebéd után fél háromkor találkoztak a fogaskerekűnél. Monstrum már kettőkor föl s alá sétált az öreg állomásépület előtt. Éva, miután megebédeltette Gizi nénit, és elmosogatott, pontosan érkezett a találkozó színhelyére. Lajos két retúrjegyet szorongatott hüvelyk- és mutatóujja között.

A végállomástól elsétáltak a Normafáig. Éva a differenciálgeometria professzoráért rajongott. Bohák nem tehetett mást, helyeselt, mint a brácsa az első hegedűnek.

– Tudod, Monstrum, a Somló-féle elegáns stílus-

sal szemben Sarkadi vadul szárnyaló darabos mondataiban az egyetemesség állandó jelenlétét érzem... Igaz, néha olyan, mintha sas karmai között vergődnék, és úgy emelkednék a magasba. Mindegy, megéri.

Monstrumon erőt vett a csüggedés. Miféle kirándulás lesz ebből, ha itt, az erdő felé sietve is a differenciálgeometria szépségein kell nyűglődni?

– Emlékszel, hogy kiabált a drága, amikor megpróbálta leírni nekünk Einstein örömét? – ugrott fel egy kidőlt fa törzsére Éva.

– Milyen örömről beszélsz? – kérdezte zordul az évfolyamtárs.

– Ó, amikor rájött arra, hogy a Gauss-féle koordináták tenzoraival geometriai bizonyíték található az általános relativitás alátámasztására. Nem emlékszel, amikor lejött a katedráról, és úgy kiabálta: „Nyissák ki a szemüket, az ég szerelmére, Einstennel együtt pillanthatják meg a tér görbületét!" – huppant vissza az útra a lány.

Monstrum csüggedése feneketlen mélységekbe szállt alá, ám a következő pillanatban, amikor Éva váratlanul belekarolt, tetőtől talpig szikrázni kezdett a boldogságtól, és teli torokból ő is felidézte Sarkadi Zoltán professzor egy másik kitörését:

– „Önök tekintsék úgy a Gauss-féle görbületet, mint a papnövendékek a pápai kinyilatkoztatást!"

– Istenit mondott, nem pápait – vonta ki a lány a karját Monstrum könyöke alól.

– Nem mindegy?

– Nem. Sem Einsteinnek, sem Sarkadinak nem szokott eszébe jutni a pápa.

– Honnan a fenéből tudod? – kérdezte a fiú boszszúsan, de máris megbánta a durvaságát.

Az erdő szélén jártak. Éva megállt. Nem volt megbántva, nagyot nevetett.

– De hülyék vagyunk!

Monstrum megkönnyebbülten helyeselt. Várta, hogy a lány újra belekaroljon.

Éva azonban, mintha egyszeriben megfeledkezett volna róla, elindult az erdei úton a Makkosmária-jelzésen. A fiú követte. Gondolta, most átkarolja, de nem merte megtenni. Csak vette a nagy lélegzeteket a fákkal együtt, időnként beletúrt bondor hajába, és hallgatott. A lány lépései meghosszabbodtak. Egyre jobban belejött a gyaloglásba. Monstrumnak nagy nehezen sikerült összehoznia egy mondatot.

– Nézd csak, Éva, ott a platán oldalán azt a madarat! – mutatott negyvenöt fokos szögben az út jobb oldalára.

– Hol?

– Ott, ott!

– Az nem platán.

– Hanem?

– Tölgy.

– Tölgyet akartam mondani, milyen kecses az a madár...

– Fakopáncs.

– Nem harkály?

– Harkály vagy fakopáncs, az mindegy. Ez történetesen fiú.

– Honnan tudod, hogy fiú?

– Látod a fején azt a vörös pásztát?

– Látom.

– Ilyen csak a hímnek van. A tojóé fekete.

– Téged az ornitológia is érdekel?

– Vidéken ezt minden hatéves gyerek tudja.

– Én azért nem szeretnék vidéken élni.

Éva nem kérdezte meg, hogy miért nem. Mentek tovább az enyhe kaptatón. Egyik kanyarban Monstrum elszántan lehorgonyzott.

– Ide süt a nap, üljünk le erre a padra.

– Jó – bólintott a lány, és kézen fogta évfolyamtársát.

Az erdei méretekben sem jelentéktelen fiatalember elérkezettnek látta a pillanatot, hogy fordulatot teremtsen barátságukban. Elég volt a biedermeierkedésből – lázadt fel maga ellen –, elég volt Kisfaludy Sándor és szalonzenekara Himfy-dalaiból, szerelmes vagyok, az anyja szentségit!

Éva paskolt kettőt Monstrum kézfején, aztán elengedte. A fiú át akarta ölelni, de már nem volt ideje rá, mert szerelméből ömleni kezdett a szó.

– Tudod, mire jöttem rá, Monstrum? – nem engedett időt közbeszólásra. – Arra, hogy az életben egyetlen öröm van, a gondolkozás.

Atyaisten! – kiáltott magában Monstrum – megint elkéstem...

Ennyi tellett tőle az erdő, a tavaszi délután biztatására, s máris összetöppedt, megadva magát a lány szörnyű természetének.

– Valahonnan valahová eljutni – folytatta Éva –, és amikor elérünk a kijelölt célpontig, visszanézni a megtett útra, hát van ennél nagyobb élvezet? – kérdezte mámorosan, és ugyanolyan mámorosan felelt is magának: – Nincs, és nem is lehet. Sokan azt mondják, hogy ha valamilyen katasztrófa eltüntetné a földről az emberi nemet, s egy másik égitest lakói megtalálnák a Biblia egy példányát, mindent megtudnának rólunk. Én ezt nem hiszem el, Monstrum. Platónról igen. Tőle mindent megtudnának, ami az emberi gondolkodásra jellemző.

– Olyan butaságokat beszélsz, hogy az embernek égnek áll a haja tőle – tört ki a keserűség Bohák Lajos agyongyötört lelkéből.

Évát meglepte ez a hang, máshoz volt szokva a testőrétől.

– Miért beszélek butaságokat?
– Platón egy nagy marha!
– Lajos!
– És Gaussból is elegem van!
– Megbolondultál?
– Meg! – ragadta meg erős karjával Évát Monstrum, és miközben megfeszített erővel épített önuralma összeomlott, úgy szorította, mintha magába akarná préselni.

Éva feltornázta jobb kezét az ölelésből, és öklével döngetni kezdte a fiú orrát. Monstrumnak olyan jólestek ezek az ütések is, hogy észre sem vette, amikor eleredt az orra vére.

Éva zsebkendőjével törölgette, majd a nyakszálával itatgatta a vért, Monstrum közömbösen tűrte az ápolást. Amikor megszűnt a szivárgás is, a lány szelíden megsimogatta a sebesült arcát.
– Ugye, soha többet, Monstrum?
– Nem tudom.
– Nélküled nekem nagyon rossz lenne.
– Én azt hittem, hogy egyszer...
– Nem fontos, Monstrum. Indulhatunk vissza.
– Maradjunk még egy kicsit.
– Jó, ha akarod.
– Nézd csak, ott a lombok fölött egy vitorlázórepülő...
– Látom. Tartsd így hátra a fejed, nehogy újra vérezni kezdjen az orrod.
– Ott azon a jobb oldali ágszélen egy madár... mintha röhögne rajtam.
– Nem röhög, drágám. Egy kukaccal bajlódik a csőrében. Azért tátog, és tartja a nyakát fölfelé.
– Fakopáncs?
– Sármány. Rozsdaszínű a dolmánya.

Ültek még egy darabig, aztán elindultak visszafelé.

– A bátyám gyakran érdeklődik utánad – bökte oldalba Évát Ispán Panni kísérleti fizikán.

– Találkoztunk a Váci utcában.

– Nem mondta.

Elsodródtak egymás mellől, de óra után együtt léptek ki a folyosóra.

– Nem mondta – folytatta a beszélgetést Panni ott, ahol abbahagyta –, pedig kérdeztem tőle, hogy nem futottatok-e egymásnak véletlenül. Furcsa egy pasas.

– Egy könyvet is kaptam tőle ajándékba. Le volt téve a portán a nevemre.

– Erről sem szólt nekem. Milyen könyvet?

– *A debreceni arithmetiká*-t.

– Sosem hallottam róla. Azt hittem, verseskönyvvel ajándékoz meg. Hogy juthatott eszébe ilyesmi?

– Én akartam megvenni. Az antikvárium előtt találkoztunk. Nem volt valami sikeres találkozás, sértegettük egymást, és kész.

– Egy szót sem értek az egészből. Akkor miért küldött könyvet neked?

– Engesztelésből.

– Érdekes... Semmiről sem tudok, mint egy süket nagynéni. Akarsz egy kicsit dumálni?

– Hol?

– Lent a parti lépcsőn. Még legalább egy órát odasüt a nap.

A Duna-part lépcsői tavasztól tele voltak írva egyetemistákkal. Együttjárások, szétválások, klikkezések szőtték-bontották mintájukat a déli és délutáni napsütésben.

Éva és Panni az alsó soron helyezkedett el, félrehúzódva a többiektől.

– Szóval nem tudok kiigazodni a bátyámon.

A napokban rémes dolgot hallottam szegényről. Ráakaszkodott egy öregedő színésznő. Követeli magának. Gondolhatod, hogy ezt nem tőle tudom, de az biztos, hogy Bandi egyelőre megúszta a dolgot, mert minden éjszaka otthon alszik.

– Ez engem nem érdekel, Panni.

– Biztos?

– Biztos.

– Akkor meghibásodott a hatodik érzékem. Amikor Bandi kijött hozzánk az egyetemre, és összevitatkoztatok, úgy láttam, tetszett neked a bátyám.

– Ne haragudj azért, amit most mondok, de én egyáltalán nem rokonszenvezek a bátyáddal.

– Ezt hogy érted? Mondd pontosabban.

– Félnék vele komolyabb ismeretségbe kerülni. Az sem tetszik benne, hogy olyan jóképű, mint egy fodrászreklám. De ezt nehogy megmondd neki. Egyáltalán... ne említsd előtte, hogy beszélgettünk róla.

– Ahogy akarod.

A beszélgetés elakadt. A romos királyi palota szürkeségén pihent a tekintetük. A budai ég délutáni álomra készült. Panni cipői sarkával felváltva koppantott a kövön.

– Éva...

– Tessék.

– Lefeküdtél már Monstrummal?

– Nem. És nem is fogok.

– Apácaéletet élsz?

– ?

– Jó. Nem kérdezek többet. De azt megengeded, hogy megszakadjon a szívem Monstrumért?

Éva félrehúzta a száját. Erre sem felelt.

– Az se dühítene – kezdett kizökkenni a nyugalmából Panni –, ha én lefeküdnék neki?

– Nem – vágott vissza Éva, most már bosszantotta, hogy locsogással tölti az időt.

– Ne izgulj, nem kellek neki.

– Fölajánlkoztál? – szakadt ki belőle.

Már nem vonhatta vissza. Agyon tudta volna ütni magát, annyira felzaklatta az elsietett kérdés. Panni elégedetten zsebelte be kiváló évfolyamtársa gyöngeségét. Mégiscsak ember, nem négyzetgyök, állapította meg magában.

Jugoszláv vontatóhajó dohogott a Dunán fölfelé. Három uszály kapaszkodott utána.

– Lehet, hogy egyszer mégis beleszeretek Monstrumba – állt fel Éva a lépcsőről, a szoknyáját igazítva. Úgy érezte, kivágta magát szorongatott helyzetéből.

A SOMLÓ-FÉLE DILEMMA

Egy esztendővel Neumann János halála után Somló Pál professzort meghívta a princetoni egyetem egy tizenkét részből álló, s az approximációelmélet tárgykörében mozgó előadássorozat tartására.

1958 a lelkiismeretek válságának éve volt Magyarországon. Hiába szenvedte át a valóságot az ország lakossága, a történelmi illúziók még mindig élték világukat. Somló látóhatára tiszta volt. A politikai ügyekben hozott halálos ítéleteket egyszerre tartotta sorscsapásnak és értelmetlennek. Csaknem azonos sajnálatot érzett a vádlottak és vádlók iránt. Barbár hagyomány továbbélését látta a megtorló intézkedésekben, de hajlott rá, hogy egyben a hagyomány végnapjait sejtse bennük.

– Remélem, nem lesz több politikai per Magyarország történetében – mondta Moór Gyula minisz-

terhelyettesnek, akihez régi kötelékek fűzték még háború előttről.

– Én is remélem – bólintott Moór.

– Nem lehetett elkerülni?

– Nem.

– Szerinted a végét vagy a kezdetét jelenti ez valaminek?

– Nemzetközi tekintélyünk megszilárdulását mindkét irányban.

– A két irányon Keletet és Nyugatot érted?

– Hm. És még valamit tudnod kell, Pali, senkit sem vezérel bosszú ebben az ügyben.

– Ezt magam is sejtettem.

– Ennek örülök. Mikor utazol Princetonba?

– Egyelőre nem utazom.

– Nem fogadod el a meghívást?

– De igen, csak egy év haladékot akarok kérni.

– Miért?

– Ezt szeretném veled megbeszélni.

– Kérlek, nekünk semmi kifogásunk sincs az utazásod ellen.

– Tudom. Én azonban most nem... egészen nyíltan beszélek, Gyula, nem merek Amerikába utazni.

– Hallgatlak, Pali.

– Nem merek, mert attól félek, jelenlegi lelkiállapotomban nem jönnék vissza.

– Értem.

– Megvetsz azért, amit mondtam?

– Ellenkezőleg, az eddigieknél is jobban becsüllek.

– Köszönöm. Azt hiszem, erről nem kell beszélnem többet.

– Nem. És maradjunk abban, amit már úgyis elhatároztál, hogy jövőre utazol. Értesítsd erről mihamarabb a princetoni egyetemet.

– Már megírtam a levelet. Kérlek, fusd át.

Moór figyelmesen elolvasta a levelet.

– Amennyire angol nyelvtudásom érzékeli, kifogástalan, amit írtál – adta vissza a monogramos, világosszürke levélpapírt.

Somló elégedetten tekintett körül lelkében a maga által teremtett helyzet kellemes tájain. Olyan előnyhöz jutott, amire alig volt példa a magyar értelmiség történetében. Megszerezte az állam bizalmát, miközben fenntartásait is kifejezte.

Élvezte a hódítást, kedvét lelte abban az édenben, ahová elhatározása vezette. Somlónak nem volt köze a törtetőkhöz, hiúságát tökéletesen kielégítette, hogy matematikus, akkor is ugyanez a büszkeség töltötte volna el, ha vidéki gimnáziumi tanár. Nem kellett csatlakoznia az eddig mellőzöttekhez sem, mivel sohasem volt mellőzve. Lelkiismeretesen cselekedett. A princetoni döntésben rejlő öröme nem csupán önmagának szólt, hanem az élet jobbra fordulásának, egy kényelmes, s a civilizáció fejlődéséhez illő reménynek.

A professzor döntése sem kollégái, sem hallgatói előtt nem maradt titokban. Tekintélye még tovább növekedett.

Igen, kíváncsi, rajongó, irigy tekintetek előtt elsietni az aulában... ezzel egy életen át nem lehet betelni, különösen akkor, ha az ember ért hozzá, hogy a sikert önuralommal fogadja. Majd az ő szellemével telik meg az egyetem, jelenség lesz, dolgozatai világhírűvé válnak a rajongók szemében, azt suttogják, hogy európai tekintély, akinek a nevét mindenütt tisztelettel emlegetik.

A harmadévesek, akik az első évben analízist hallgattak nála, szenzációként fogadták a hírt, hogy újból találkoznak vele. A valószínűségszámítást fogja tanítani. Első megjelenését ünnepélyes csend fogadta. A hála és öröm csendje – állapította meg

magában Somló. Másodévben nem tanította őket, de egy év szünet után is jól emlékezett az évfolyamra. Mindenekelőtt a zseniális lányra, akit annak idején nem sikerült rávennie a magasabb ösztöndíj elfogadására, és akinek néhány figyelemreméltó dolgozatával nyomtatásban is találkozott. A feléje forduló tekintetekből csodálatot olvasott ki: íme, itt áll a rendkívüli férfi, akit a matematikai glóbusz egyik fővárosába hívtak, és akinek van mersze, hogy maga szabja meg, mikor utazik a kis Magyarországból a hatalmas Amerikába.

– Kedves barátaim – kezdte első előadását Somló –, ebben a tanévben a valószínűségszámítás szépségeivel igyekszem önöket megismertetni. Remélem, nem lepődnek meg, hogy ezzel a delejes szóval kezdem, szépség. Bizonyára tudják, hogy a valószínűségszámítás nagy matematikus-költője, Pascal, még Isten létének dilemmáját is a matematika klaszszikus példájává tette. Más vonatkozásban is jogosan beszélek szépségről Pascal nevét említve. Ő az emberi méltóságot a gondolkozás szépségében határozta meg.

– Mint te – suttogta Évának Monstrum.

– Faim de la justice, az igazság utáni éhség, ezzel a négy szóval jelölte ki az emberi élet tartalmát – folytatta könnyedén –, s ezt ő annak ellenére, hogy mélyen vallásos volt, a szónak nem átvitt értelmében mondta. Közönséges emberi éhségre gondolt, tettekre hajszoló éhségre. Nem tudom, milyen mértékben látják a világban végbemenő változásokat, remélem, úgy, ahogy az ifjúság természetéből következik, és nem engedik befolyásolni magukat a múltat sirató nemzedéktől. A huszadik század utolsó évtizedei a matematikai gondolkodás jelentékeny térhódítását ígérik. A felvilágosodás egy új korszaka következik, s ebben maguknak, kollégák és

kolleginák, vezető szerepet kell vállalniok. A kérdés az, hogy van-e elég bátorságuk és tehetségük a különleges feladat elvégzésére. Fél vagy háromnegyed tudással itt csak bukni lehet. Az elmondottakat buzdításnak tekintsék, ne fenyegetésnek. Ha erre vállalkoznak, megoldják az én tanári dilemmámat is. Értelmet nyer, hogy az 1958–59-es tanévet maguk között töltöm és nem idegenben.

Ez a Somló most tapsra vár – gondolta Éva, émelyegve a dicsekvéstől színig telt szentbeszédtől. Érdekes – merengett tovább –, lehet, hogy igaza van Panni bátyjának. Bennem is van valami nagyképűség. De nem ez az én igazi bajom, hanem az, hogy élesebb az optikám, mint kellene. Látom Somló hamis pózait. Nem az izgatja őt, hogy elég tehetségesek vagyunk-e, hanem hogy elhagyja-e az országot, vagy itthon maradjon. Azt hiszem, hogy mindig lesz bennem elég erő ahhoz, hogy ne legyek ilyen nevetségesen önhitt, mint ez az ember.

SZÉGYEN

Ispán Panninak már egy hete színét sem látták az egyetemen. Éva habozott, hogy meglátogassa-e. Véletlenül sem akart találkozni Panni bátyjával.

Október utolsó napján estefelé Panni csöngetett be hozzá. Megviselték az eltelt napok.

– Beteg voltál?

– Bandit három évre eltiltották a színészi pályától.

Amikor Éva bevezette a szobájába, és leültette az egyik merev hátú, bőrrel kárpitozott székbe, Panniból kitört a sírás.

– Tegnap este már nem ő játszotta Horatiót.

– Csináljak neked egy teát?

– Nem, köszönöm.
– Beszélj, Panni.
– Bandi nem tehet róla, ő csak belesodródott...
– Mibe?
– Semmiről sem tudsz?
– Szedd össze magad, Panni, valami politikai összeesküvésről van szó?
– Ó, dehogy...
– Hát mi a baj?
– Mindennek Császár Dezső az oka. Császár, Bandi istápolója. Ő rántotta be a szerencsétlent.
– Mibe?
– Császár meginvitálta egy titokzatos belvárosi lakásba. Azt mondja a bátyám, olyan lakás, amilyet csak álmában tud elképzelni az ember. Hogy ki a tulajdonosa, azt senki sem tudja. Ő, persze, megtiszteltetésnek vette a meghívást, nem is sejtette, hogy csapda leselkedik rá. Császár, miközben kávét főzött, elmondta néhány élményét azokról a nagy színészekről, akikkel valaha együtt játszott. Aztán csöngettek. Két lány érkezett. Rajongóid, mutatta be őket. Bandi még mindig nem fogott gyanút. Aztán a lányok rövid időre eltűntek, majd pucéran megjelentek, egyik a Császár, a másik a Bandi ölébe ült. Így kezdődött. A következő alkalommal bővült a kör, Császár még egy színészt hívott. Három lány érkezett. Végül már öten voltak, öt fiatal lány társaságában. A lányok cserélődtek. Személyi igazolvánnyal kellett jelentkezniök Császárnál, aki vigyázott rá, nehogy liliomtiprásba keveredjenek. Három héten át folytatták a délutáni üzekedést, amíg az egyik érettségi előtt álló lány anyja gyanút nem fogott, és ki nem pofozta a lányából a titkot. Följelentés. Előbb a rendőrség, aztán szakmai fegyelmi bizottság vette kézbe az ügyet. Császár nem került a vádlottak közé, idegösszeom-

lással a kórházba menekült. A fiatalok pedig, Bandival együtt, mélyen hallgattak Császár szerepéről. A fegyelmi bizottság, amely különben eltiltotta volna őket a színészi pályától, méltányolta hallgatásukat, és háromesztendős szilenciumot szabott ki rájuk. Császárt megmentették. Most mindenki elégedett, a bizottság is, a lebukottak is, és gondolom Császár is, a kórházi különszobájában.

Mindezt úgy hadarta végig Panni, hogy Éva alig tudta kihámozni szavaiból, mi is történt a titokzatos lakásban. Hihetetlennek találta az egész történetet. Iskolás lányok? Színészek? Ismeretlen tulajdonában levő luxuslakás? Kórház? Fegyelmi tárgyalás?

Az újabb sírórohamba esett Panni látványa is annyira idegen volt tőle, hogy mindaz, amit hallott, valami rémregény ködébe süllyedt előle. Éva sok mindent tudott az emberekről, valamicskét önmagáról is és tehetsége segítségével messzebb jutott a világ megértésében, mint évfolyamtársai. A társadalom szexuális életéről sejtései sem voltak. Ez a tudatlanság nem függött össze érintetlenségével. Hiányzott belőle a jelentéktelen titkok iránti érdeklődés. Elengedte füle mellett az egyetemi pletykákat, hogy a bölcsészlányok melyik professzornál mennyire húzzák fel a szoknyájukat, ha kollokválnak, hogy igazgatók miképpen adják tovább más igazgatóknak a titkárnőjüket, vagy hogy milyen árfolyamon szolgálnak ki a valutalányok. Ez volt az első alkalom, amikor személyesen érintette meg egy számára csillagtávolságra levő idegen világ. Tudott színészekről, akiket eltiltottak, száműztek a színpadról, de az ő büntetésüknek szokványos politikai oka volt. Ez az értelmetlen és dicstelen bukás azonban összezavarta érzelmei példamutató rendjét.

– Hol van most a bátyád?

– Otthon.
– Mit csinál?
– Hallgatja a mama sírását.
– Édesapád mit mond?
– Semmit.
– Nyugodj meg, Panni – simogatta meg évfolyamtársa remegő karját, és keresett még valami vigasztaló szót, de nem jutott eszébe egy sem. Szerette volna, ha Panni most elmegy.

Semmi jel nem mutatott ilyen szándékra. Mi lenne, ha kimenne a konyhába, és mégis megcsinálná a teát? Ő sem mozdult. Nézte a színes pamutkockákból összehorgolt asztalterítőt, amit Gizi néni talán még lány korában szorgoskodott egybe. Nagyon öreg és nagyon szomorú terítő volt. Éva nem értette, mi történik vele. A színészre gondolt, és gyöngédséggel telt meg a szíve.

A VÁLTOZÁS ÖRÖME

Több időt fordított Gizi nénire, pedig az öreg hölgy karácsony óta nem tartott igényt gyöngédségre. Kevesebbet beszélt, mint azelőtt, türelmesebben ült karosszékében, de a tekintetében volt valami új és idegen hűvösség, ami Évát arra kényszerítette, hogy újra és újra benézzen hozzá, nincs-e szüksége valamire. Sokat töprengett rajta, mi változott meg Gizi néni szemében, a színe, a fénye, a kifejezőereje? Nem, eltűnt belőle a félelem. A nyelvész özvegye azelőtt alig leplezett mohósággal figyelte őt, csak azt nem tudta eldönteni Éva, mi ez a mohóság, szeretetre vágyó ember irgalom utáni könyörgése, vagy az öregek kegyetlen irigységének árulkodó jele. Apja beszélt egyszer erről az anyjának, ő hallgatózás nélkül is hallotta, mert nyitva

volt a szobák közötti ajtó, az egész lakás szellőzés alatt állt az őszi naftalinozás után. „Van egy tekintet, ami felváltja a félelmet. Amikor ez megjelenik a beteg szemében, tudom, hogy nem sok tennivaló vár rám. Ilyenkor már a halál intézkedik." Így mondta apa, ridegen és tárgyilagosan, talán némi megvetéssel is. Ezt a változást fedezte föl Éva az öregasszony tekintetében.

A félelem izzását lehűtő jeges homályt. Pedig a testi állapota továbbra sem rosszabbodott. Az öreg orvos, aki időnként meglátogatta, kicsit reszkető fejjel közölte Évával, hogy nem lát figyelmet érdemlő változást.

– Lekörmöltem, fiam – lepte meg Évát ebben az időben az özvegy azon a bizonyos hangon, amelyen valamikor cselédeivel gyakorolta jóságát –, lekörmöltem a végrendeletemet. Elég nehéz volt ezzel a fél kezemmel, de mind a két példány olvashatóra sikerült. Tudom, hogy tiltakoznál ellene, ezért nem mutatom meg, sőt azt sem árulom el, hová rejtettem. Még megsemmisítenéd.

Éva megrettent Zomborinétól. Régen aggódott, hogy előbb-utóbb utol fogja érni az özvegy hálája.

– Nagyon szépen kérem, Gizi néni, ne tessék engem megalázni semmiféle végrendelettel.

– Nem tehetek mást. Nincs senkim rajtad kívül.

– Ezt már régen megbeszéltük. Albérlő vagyok, semmi más.

– Nem igaz. Három év múlva kész ember leszel, tanárnő vagy kutató, férjhez mész, gyermekeid lesznek, lakás kell. Hát itt van a lakás, mit csináljak vele? Ebek harmincadjára hagyjam? Ezt a lakást, fiam, az ostrom után az én uram állíttatta helyre, a mi pénzünk van benne, még húsz évig nem kell lakbért fizetni utána. Ragaszkodom hozzá, hogy a

tiéd legyen, meg a családodé. Ide ugyan nem ügyeskedi be magát idegen, az egyszer szent.

És miután így indulatba jött, megfeledkezett előzetes fogadalmáról, ellocsogta, hogy a végrendeletet a molyzsákban lógó fekete szilszkinbundája zsebébe rejtette. Rajtakapva magát szószátyárságán, ijedtében kiabálni kezdett.

– Tessék... menj – törtek elő vontatottan kétségbeesett szavai –, most már mindent tudsz, tépd össze... tépd össze az életemet...

„Tépd össze az életemet." Ezt gyönyörűnek találta Zomboriné. Nem is volt benne biztos, hogy a maga leleménye-e, vagy olvasta valahol, esetleg színházban hallotta, abban az időben, amikor bérletük volt a Nemzetiben. Talán Márkus Emília sikoltotta az egyik felvonás végén? Éva elképedt ettől a hülyeségtől, de még jobban meglepte, hogy nem bosszantja a végrendelet. Érdekes. Tulajdonképpen már az előbb sem bosszantotta igazán, amikor tiltakozott ellene. Járt még büszkesége automatája, dobálta ki a szavakat a sérelem szótárából, de valójában már egészen más érzések támadtak benne. Otthon is érték hasonló meglepetések. Amikor valami másképpen történt, mint ahogy szokott. Nem akarta elfogadni a születésnapjára kapott *Számok világa* című könyvet, aztán elfogadta, mert hirtelen egy új érzés született meg benne, az öröm, hogy választhat az értelmes és értelmetlen cselekvés között. Gizi néni végrendelete is előcsalta az indulatok felszíne alól a mélyben várakozó logikát. „Amit az özvegy mondott, azt a tények nyelvén fogalmazta meg, s amit zavaros érzéseim akartak rám kényszeríteni, annak semmi köze sincs az élethez." Jó is volt, nem is, hogy szemébe tudta mondani magának. Az érkezés öröme és a búcsú szomorúsága keveredett össze döntésében, hogy nem száll

szembe tovább Zomboriné makacs szeretetével. Igen, nincs ebben semmi kivetnivaló, eltávolodott a múlttól, és megérkezett a jelenbe. De hát az ember ezt teszi egész életében. Utazik, kalandozik, vágyik valamilyen cél felé, és csak olyankor cselekszik érdekei ellen, amikor a kiismerhető jövő helyett az ismeretlen sorsra bízza magát.

Éva, aki egy pillanattal ezelőtt még nevetőingert érzett a „tépd össze az életemet"-re, most tiszteletteljesen, csaknem ünnepélyesen nézett szembe a Gizi néni szeméből okosan és tárgyilagosan rátekintő halállal.

NEMES HAZUGSÁGOK

Monstrum jóindulata alig fért meg óriási termetében. Nem tehetett róla. Nem tenyésztette ki magában ezt a tulajdonságot, esze ágában sem volt, hogy nemesítse magát, nem voltak önmegvalósító tervei, hogy egyszer majd ilyen vagy olyan legyen. Ennek köszönhette, hogy szabadon érvényesülhetett benne az ifjúság természetes törvénye, amelyet oly sokan akadályoznak sajátos működésében húsz és harminc év között, hogy később kevesebb megrázkódtatással illeszkedjenek a megalkuvók közé.

Annak idején, amikor Ispán Endre eljött az egyetemi klubdélutánra, aggódva figyelte, hogy a vita hevében a fiatal színész nem lesz-e túlságosan vonzó, és később is – amikor járatosabb lett a reménytelen szerelem labirintusában – többször eszébe jutott, nem ez a fiatalember testesíti-e meg Éva fiúideálját.

Ezek az emlékek nem zavarták. Elhatározta, hogy segíteni fog Ispán Endrének. Valamiből élnie kell, amíg le nem telik a büntetése. Apjához for-

dult, hogy szerezze be valahogy a fiút a hajógyárba. Bohák megkereste Csordást a pártirodán, és előadta neki a lebukott fiatal színész esetét. Csordás örült, hogy szívességet tehet barátjának, akivel szívük mélyén még őrizték a szociáldemokrata éveket. Csak előbb beszélni akart a kiebrudalt ifjúval.

Három matematika–fizika szakos hallgató várakozott a hajógyárral szemközti eszpresszóban, figyelve a bejárati ajtót, mikor és milyen arccal érkezik vissza a *száműzött* a tárgyalásról. Panni bízott legkevésbé a sikerben, attól tartva, hogy a bátyja fölényeskedő színészi modorával nem kelt jó benyomást Imre bácsiban. Éva azzal vigasztalta, hogy a színészek minden helyzetben igyekeznek magukat előnyösen megmutatni. Monstrum hallgatott, nem mondott véleményt, mint a nagy lóversenyjátékosok, akik futam előtt nem nyilatkoznak favoritjukról.

– Arra gondoltam, hogy rendbe hozhatná az üzem könyvtárát. Maga főiskolát végzett, járatos a könyvekben. Tudja, az a helyzet a gyár könyvtárával, hogy még minden úgy van benne, ahogy ötvenhatban hagyták. Egyszóval rendet kéne teremteni. Van ott vagy tízezer könyv. Jó nagy munka, adnánk segítséget is hozzá, mármint takarításra, esetleges asztalos- vagy más munkára – vázolta Csordás elképzelését a kitaszítottnak.

– Köszönöm a jóindulatát, titkár elvtárs, de én nem várok ilyen kedvezményt – szerénykedett az Ispán fiú.

– Színjátszó körünk nincs, csak tánccsoportunk. Annak meg van vezetője. Azelőtt a Belügyben dolgozott. Látja, mindenhonnan kapunk embereket.

– Megmondom őszintén, színjátszással egyáltalán nem kívánok foglalkozni.

– Akkor mire gondolt?

– Fizikai munkára.

Ez meglepte Csordást. Érdeklődése megnőtt a fiú iránt.

– Tanulmányozni szeretné a munkáséletet?

– Ha már így adódott, megpróbálnám megismerni belülről azokat a tulajdonságokat, amelyeket a fizikai munka fejleszt ki az emberben.

– Látja, ez nem jutott eszembe.

– Nagyapám villamosvezető volt. Kisfiú koromban olyan érdekes kalandokat mesélt nekem a hűvösvölgyi útjairól, hogy felértek az indiántörténetekkel. Apám följebb vitte. Ő órásmester. Most is maszekoskodik. Az ő történeteiben már a pénz a főszereplő.

– Úgy beszél, mintha kiábrándult volna a színészi pályából.

– Arról szó sincs, titkár elvtárs. Mióta azt a meggondolatlanságot elkövettem, kétszeresen arra vágyom, hogy nagy színész legyek.

Ispán Endre szépen, csendesen, odaadóan hazudott. Igaz, valóban jobban érdekelte a fizikai munka, mint a könyvtári buzgólkodás vagy a gyári műkedvelőkkel való veszkődés, és vonzotta, hogy az annyit áhított és követelt munkásalaknak majd ő legyen a megteremtője a hazai színpadon. Ezzel behozná a három év veszteséget, sőt talán kétszer olyan gyorsan kaphatja meg mindazt az elismerést, amit egyébként csak évtizedeken át tartó gürcöléssel lehet elérni. És akkor visszafizet a nagy Császárnak, aki úgy buktatta le őt, hogy tette segítő szándéknak látszódjék.

Ispán Endrét ez a nemzedék nevelte, Császár nemzedéke. Megtanulta tőlük, hogy minden helyzetet, a legrosszabbat is ki lehet használni mások hátrányára. Fizikai munkás lesz, hibátlanul megállja a helyét a hajógyár melósai között, örömét leli

az új körülményekben, szereti a szaktársakat, a hajók kecses favázait, a Duna átható, késő délutáni szagát, Csordás elvtársat, a vastelepet, a salakos udvar ropogását, a hegesztés szagát, a szerénységet, és a példás munkájával elért elismerő szavakat. Felvonul, éljenez, tapsol, felajánl, imádja a hajnali villamosutat a Váci úton, együtt poharazik a talponállóban a nagy dumásokkal, ingyen fog szavalni munkásszállásokon, ünnepélyeken, hogy lássák, mennyire becsüli a munkásosztályt, amely menedéket ad üldözői elől.

Mindez akkor vált elhatározássá benne, amikor Csordás Imre végigsétált vele a gyáron, majd felvitte a pártirodába.

Csordás fülét a hiszékenység állította be a világ meghallására, még annak idején, inaskorában, és ezen a beállításon azóta sem tudott változtatni az élet. A dübörgő hazugságokból is kihámozott valami őszinteséget. A fiatal színész elhatározásából is ezt a finom nesszenést hallotta meg. A csendnél alig valamivel hangosabb igazságot.

– Akar a hajóácsok keze alatt dolgozni? – kérdezte nem kis várakozással.

– Szívesen – felelte az üldözött.

Kétórás várakozás után sugárzó arccal lépett be a presszóba a nap hőse. Monstrum megkönnyebbülten sóhajtott, amikor megpillantotta Ispán felszabadult mosolyát, Panni bátyja nyakába borult, Éva hálásan megszorította Monstrum kezét.

CSÁSZÁR

1959. március 14-én a hajógyár irodalmi délutánnal emlékezett meg a szabadságharc 111. évfordulójáról. A műsor nagy eseménye Császár Dezső fel-

lépése volt. A művész Petőfi-verseket adott elő, újszerűen, játékosan, sok humorral, csupa olyan verset, amelyben nyoma sem volt a költő forradalmi gondolatainak.

Ötvenhatban más Petőfi-verseket mondott, nem a *Nemzeti dal*-t, ezt másoknak hagyta, egyébként sem tartotta többnek fiatalos, naiv hevülésnél. Ő az árulók ellen szólt. Hogy kiket tartott árulóknak, ezt nem lehetett tudni. Odaadóan kitárta magát az új irányú haladásnak. „Tied vagyok, tied hazám, e szív, e lélek..." A többértelmű honszeretetet később is felhasználta kimeríthetetlen hűsége bizonyítására. Régebben *A XIX. század költőihez*-t tartotta műsorán, a nép uralkodásának hangsúlyozásával, a háború alatt sápadtan, száraz elszántsággal szavalta a Vajda János Társaságban, hogy azokkal adják közös sírnak, akik a szent világszabadságért halnak meg. Nem tették közös sírba, soha nem görbült meg egyetlen haja szála sem. A tehetségében rejlő méreg még a belügyi bürokratákat is megfontolásra intette. Most, három évvel az utolsó hazafias rohama után, ismét jól érezte meg az időszerű Petőfit, a könnyelmű, bohém, eszméit vígan is dalolni tudó költőt.

Császár soha semmit sem csinált véletlenül. Minden cselekedetét célszerűség vezérelte. A hajógyári fellépést is kellő megfontolás alapján vállalta, lehetőséget akart adni Ispán Endrének, hogy találkozzék vele. Császár mindig tudta, hol vannak és mit csinálnak azok a színészek, akiknek éppen nem kedvezett a szerencse. Gondosan ügyelt arra, hogy azok is nagyra becsüljék, akik megalázó vagy méltatlan helyzetüket neki köszönhették.

Ispán nem volt jelen az ünnepségen. Ez nagyobb bosszúságot okozott Császárnak, mint amit az ügy megérdemelt. Gyanú támadt benne, hogy a fiatal-

ember esetleg forral valamit ellene. Azonnal munkához látott.

– Tudom, hogy az ön felügyelete alá helyezték az Ispán fiút, Csordás elvtárs – karolt barátságosan a hajógyár párttitkárába, miután a szabadságharcért járó tiszteletdíját eltette, és a főbejárat felé tartott –, hogy van megelégedve vele?

– Senki nem helyezte a felügyeletem alá, Császár elvtárs. Itt talált munkát. Máskülönben rokonszenves fiatalember. De hát ha már így szóba került a dolog, engem is furdal valami.

– Mi? – kérdezte nagy érdeklődéssel a színész.

– Miért tekintik önök büntetésnek a fizikai munkát?

– Nem egészen értem a kérdést. Ki tekinti büntetésnek?

– Név szerint nem tudom, kicsoda. De az biztos, hogy ha egy színész valami hibát vagy bűnt követ el, azt nem a saját szakmájában helyezik alacsonyabb beosztásba, hanem elküldik fizikai munkára. Talicskázni, jobb esetben gépkocsivezetőnek vagy pincérnek. Mindegyikre tudok példát.

– Nem vonom kétségbe, hogy Csordás elvtársat a felsorolt szakmákat illetően nem vezette félre Ispán, de...

– Nem tőle tudom.

– Mindegy. Akkor is csak azt mondhatom, hogy sem én, sem a kulturális élet nálam jelentősebb személyei nem azért alkalmazunk bizonyos esetekben ideiglenes szakmai kizárást, hogy szaporítsuk a fizikai munkások számát.

– Akkor miért nem azzal büntetik az illetőt, hogy kisebb szerepeket adnak neki?

– Érdekes szempont, de ne haragudjék, párttitkár elvtárs, nem értek egyet vele.

– Kérem. De tessék nekem egészen őszintén meg-

mondani, hogy ön például szívesebben eljönne ide a Hajóba segédmunkásnak az ácsokhoz, mint hogy főszerepek helyett mellékszerepeket adjon?

– Nem vagyok huszonöt éves, hogy ilyen kérdéseken gondolkozzam.

– Nem akartam önt megsérteni.

– Egyáltalán nem vagyok megsértve, csak furcsállom a kérdést, miután mindenki tudja rólam, hogy mit jelent számomra a munkásosztály.

– Hát... köszönöm, hogy eljött hozzánk, Császár elvtárs – állt meg a kapuban Csordás –, és a megjelentek nevében külön is köszönöm a szép versmondást. Viszontlátásra.

– Viszontlátásra – mondta sietősen a színész, és beült a gyárkapu előtt várakozó autójába.

Csordás elégedetlen volt magával. Úgy látszik, van benne valami eltávolíthatatlan akadékoskodás vagy türelmetlenség, még nem tudta nevén nevezni, micsoda. Egyáltalán, minek kötekedett ezzel a nagy művésszel? És mi jogon találja most is, hogy kisértegette a gyárból, olyan ellenszenvesnek, hogy viszket tőle a bőre? A színész udvariasan, egyenrangú vitatársként beszélt vele, és mégis úgy érezte, hogy lenézi őt. Mintha állandóan elharapott volna beszéd közben egy „nézze, jó ember"-t, vagy „ide figyeljen, barátom"-at. Elvtársak, de ez az elvtárs távolabb van tőle, mint régen a gyárigazgató. Dühös volt, hogy ilyen megállapítások támadnak benne. Elképzelhető, hogy nem érti azt az életet, amelynek mindennapi nehézségeivel kötelessége megküzdeni? Tévesen ítélné meg a saját világát? Vagy nem is az övé ez a világ? Gondba merülten ment vissza az A épületbe.

Császár a volán mögött gyorsan végiggondolta esti szerepét. Ezt minden előadás előtt megtette, akkor is, ha már százszor játszotta a darabot. Agya

rendkívül gyorsan és pontosan elrendezte, majd ihletté alakította elmélyedését. Mire ez megtörtént, legtöbbször már a színház előtti utolsó lámpa előtt állt a kocsija. Amíg a közlekedési lámpa zöldre váltott, villámgyorsan feldolgozta az Ispán-ügyet. Úgy döntött, hogy javasolja a színész büntetésének egy esztendőre való csökkentését. Hogy miért döntött így, azt ő tudta.

HÁROM ÁCS

Elvégre Nagy Péter cár is kitanulta a hajóácsok mesterségét, vigasztalta magát, amikor első buzgalma hullámai elültek.

Szakállt növesztett. Bár a Váci úton és vidékén közlekedők közül nem sokan jártak az ő színházába, arcát mégis számosan ismerték a mozivászonról. Divatba kerülése idején két filmben is főszerepet játszott. Szakálla, bajusza kialakulása után valóban ritkán bámultak az arcába a járókelők és a villamosok utasai. Ebben az időben sok fiatalember növesztette meg a szőrzetét. Ispán Endre nem a fennálló társadalmi rend ellen burkolta magát szőrbe, lényét kizárólag a művészekre meredő tolakodók kíváncsisága elől rejtette szakáll alá.

Kint a gyárban, amint Csordás Imre ígérte, ácsok keze alá került. Igyekezett a rábízott feladatokat jól teljesíteni, akár az újonc katona, aki bár utálja a szolgálatot, mégsem akar a gyászvitézek közé kerülni.

Tíz nap után, mire kiderült szorgalma és hasznavehetősége, bizalmába fogadta a három ács. Együtt ebédeltek vele az üzemi étkezdében, olykor megmutatták neki a szakma egyszerűbb fogásait. Két hónap után meglehetősen bánt a fűrésszel, gya-

luval, kalapáccsal, és elég otthonosan mozgott az állványzaton.

Szórakoztatónak találta az ácsokat. A színház műszaki személyzete nem túlságosan érdekelte, főként azért unta őket, mert feltűnően rajongtak a színészek modorosságaiért.

A három ács közül leginkább Gonda Sándor érdekelte, akinek élményvilágában a háború és a hadifogság foglalta el a főhelyet. Gonda élete ötven esztendeje alatt kétszer jött haza ugyanabból a szibériai lágerből. Először 1922-ben, másodszor 1948-ban, mivel két világháború csapása is belefért élete ötven esztendejébe. Ez a különleges – bár nem ritka – helyzet olyan tárgyilagosságot kovácsolt ki a lelkében, amit csak a szenvedéseik fölé emelkedő emberek tudnak elérni. Külseje párhuzamosan alakult lelkivilágával. Csontos alkata, aszkétaarca, élénken csillogó szeme mielőtt megszólalt volna, mindent elmondott a belső tulajdonságairól. Ispán mindenekelőtt a könyörtelen pontosságot és a gúnyolódásra való hajlamát figyelte rajta. Lerítt róla, hogy nem kedveli az élet tényeinek kiszínezését. Háborús történeteiben a haldokló bajtársak nem küldtek utolsó istenhozzádot anyjuknak, kedvesüknek, nyomorultul, hörögve kiszenvedtek, és kész.

– Az emberek, mielőtt megfagynak rongyaikban, vörös pofájú vaskályha forróságát áhítozzák, az a kályha a hazájuk – oktatta az életre a színház világából idelökött fiatalembert –, s amikor fogságban a feleségükre gondolnak, nem szerelmi hevülés hajtja őket, hanem az a mákos tészta, amit az asszony csinálna nekik.

Sztálint is úgy magyarázta meg, hogy Ispán először kapott róla eleven képet.

– Volt nekünk egy Misa nevű tábori őrünk. Ta-

lán tizennégy esztendős lehetett, kappanhangon beszélt, de géppisztolya volt. Az kísért hatunkat munkára a táborból a mészégetőbe. Egyszer, ahogy hajnalban mentünk az országúton a kiserdő felé, a gyerkőcre rájött a cifrafosás. Misa álljt parancsolt, mind a hatunkkal letolatta a gatyánkat, guggolás az árokba, és amíg ő végezte a dolgát, nekünk is ott kellett gubbasztani puszta seggel az árokparton. Akkor én arra gondoltam, hogy ha ezt a Misát Joszifnak hívnák, az is ugyanezt találná ki a foglyok szökésének megakadályozására.

A másik ácsmestert Tirnauer Ignácnak hívták, régi sváb munkáscsalád utolsó sarja volt. Nagyapja Ganz Ábrahám kis budai üzemében dolgozott, apja a naggyá nőtt Ganzban a Kőbányai úton, ő is ott kezdte inaséveit, aztán került át a Hajóba. Tirnauer a sörisszák családjának abba az ágazatába tartozott, melynek tagjai nem kézfejjel, hanem könyökkel törlik le a habot a szájuk pereméről. Szombat délutánonként vörös hajzata kint virított az ügetőpályán a célszalag mellett, s ahogy a korlátra könyökölve a célfotónál is pontosabban megállapította a tajtékosan beszáguldó lovak sorrendjét, egyszerre élte át az egész mezőny izgalmát.

– Én, gyerekem, több szisztémát is kidolgoztam a biztos nyeréshez – oktatta Ispánt –, az egyiket a lovak, a másikat a hajtók tudására alapozom, a harmadikat mindenféle csalás, bundázás tekintetbevételére, a negyedik megoldásban kizárólag a véletlenre bazírozok. Példának okáért fölírom az ügetőhöz vivő villamoskocsi vagy autóbusz gyártási számait, vagy a Keleti pályaudvarnál a nagy homlokzati óra mutatóinak állását, és azokból a számokból fuserálom össze az esélyeseket. Konok játékos vagyok, de azt nem hagyom, hogy a szenvedéyl úrrá legyen rajtam. Egy húszasnál többet soha

nem viszek magammal, ezt beosztom, egy futamban három forintnál nem reszkírozok többet helyre vagy befutóra. Ha nyerésben vagyok, megengedek magamnak egy pár virslit mustárral, s rá egy üveg kőbányait, ennél nagyobb költekezésbe nem keveredek. Nálam az ügető az önuralom sportja. A toprongyosok és a nagymenők kiröhögnek, már amelyik ismer, én meg őket röhögöm, akiket az az ábránd hajt ki a pályára, hogy egyszer megfogják az isten lábát.

A kis vörös Tirnauer zömökségében nem mindennapi erő rejlett, rövidre szabott mozdulatokkal dolgozott, három ütésre beverte a szöget a fenékgerendába, egyetlen mozdulattal illesztette össze az előkészített elemeket, vagy ütötte ki vízre bocsátásnál a támasztóékeket.

„Jó epizódszerep – állapította meg magában Ispán –, mulatságos külső, naiv dicsekvés, már rendelkezőpróbán hozni lehet az ilyen figurát."

A vörös Tirnauer hasonló felületességgel ítélte meg a fiatalembert. „Józan gondolkozású, igyekvő, nem csinál nagy hűhót abból, hogy kitették a szűrét a színházból."

A fiú nem sejtette, hogy Tirnauer idegbeteg felesége féltékenységi rohamai elől menekül a lóverseny világának tárgyilagos szemlélésébe, s hogy azért edzette magát szenvedélymentessé, hogy az otthon poklában is fegyelmezett tudjon maradni.

A kis vörös sváb a fiatal színész boldogtalanságából nem vett észre semmit. A nyíltszívűséget becsülte benne legtöbbre, azt a tulajdonságot, ami tökéletesen hiányzott Ispánból.

A kölcsönös félreértés alapozta meg barátságukat.

A harmadik ács, Köteles Zsiga másfajta érdeklődést ébresztett az Ispán fiúban. Ez a Köteles Zsiga

1956 után megprófétásodott. Ő maga mesélte, hogy azelőtt távol tartotta magát minden komolyabb mozgolódástól. A háború előtt, a Horthy-időben meg a békét követő hősi korszakokban egyaránt elkülönítette magát a gyárban folyó politizálástól. Ötvenhat novemberében őt magát is meglepte, hogy egyszerre csak szervezkedni akar.

– Mire? – kérdezte Ispán, amikor először hallotta Zsiga bácsit lelki szóra kelni.

– Hogy álljanak össze, akik nem akarnak semmi mást, csak dolgozni – nyilatkozott meg az öreg ács. – Kinyílt a szemem, rájöttem, hogy a munka csak úgy válik az ember javára, ha nem csinálunk belőle politikát, hanem meghagyjuk annak, ami. A munkából jól, becsületesen összeáll a világ, a politikától pedig szétesik.

– Milyen összeállásra gondol, Zsiga bácsi?

– Nem beszélek elég világosan?

– De igen, csak...

– Csak, csak... ez az, mindig ezzel jösztök, nem akarjátok megérteni, hogy az emberek csak a munkában találhatnak egymásra.

– De hát ez is politizálás.

– Már hogy lenne az! A politika szavakból áll, a munka meg abból, hogy az ember elvégzi.

Zsiga bácsi fényes, sima arcán olyan mosoly kerekedett, amiről nehéz volt megállapítani, mit jelent, kinyilatkoztatás-e vagy tömör, ősz bajusza alól kibújt élcelődés.

Monstrum apja egyszer meg is kérdezte tőle, hogy nem valami új párt alakítására készül-e.

– Nem, nem, amiről én beszélek, az az összeállás fölöslegessé tenne minden pártot a világon – felelte az ács próféta.

– A mi egy szem árva pártunkat is? – érdeklődött tovább a szegecselő Bohák.

Köteles igent bólintott, Monstrum apja meg göcögve visszament a munkájához, túlnan az ácsokon.

Ispán Endre nem tudott dönteni Zsiga bácsi politikamentes világáról, hogy komolyan gondolt utópiát rejteget-e vagy csak bolondozik vele az öreg. Sejtelme sem volt az emberek többségében élő költészetről.

Köteles Zsigmond igazi költő volt, s a prófétaság csupán kezdetleges megjelenési formát adott költészetének. Valójában így is jobb költő volt a fiánál, Köteles Józsefnél, akit pedig állandóan dicsértek az irodalmi életben, hol Jugoszlávia elnökének gyalázásáért, hol franciás finomságú verseiért, melyekben a modern ember életérzését szokta kifejezni.

Gonda és Tirnauer olyannak szerette Kötelest, amilyen volt. Néha csipkelődtek vele, de csak azért, mert az öreg ács mindig talált valami új érvet munkára épülő világa mellett, s ezek az érvek, bár gyakran képtelenül hangzottak, mégsem lehetett őket a zagyvaságok szeméttartójába dobálni.

A száműzött jól szórakozott a három ácson.

A SZÍNÉSZLÉLEK MÉLYSÉGEI

Valamit nem szabad elfelejtenie. De mit? Tudta, hogy tehetséges, de vajon időt álló-e a színészi tehetség? Szabad-e pihentetni, nincs-e szüksége állandó serkentésre? Fél esztendei szilencium után észrevette, hogy ha eljátszott szerepeire gondol, baj van a szövegtudásával. Horatio szövegéből is kiestek szavak, egyszerűen kiestek, és hosszú időre nyomuk veszett. Ment a gyárudvaron, hirtelen meghallotta a végszót, amelyre neki így kell felkiálta-

nia: „Oh, boldog Isten! De mindez oly csudás, oly idegen."

Már az öltözőben fűzte a cipőjét, amikor még mindig nem jutott eszébe az *idegen* szó. *Oly távoli, oly meglepő, oly újszerű,* keresgélt szavakat az üres helyre, de hiába, nem ugrott be Shakespeare jelzője. Dühében kétségbeejtő hangképleteket csinált – *oly messzező, oly lángbohonc, oly csomladó* –, ez sem segített, az *idegen* szót nem sikerült előcsalnia. Hazatelefonált anyjának, nézné meg a *Hamlet*-példányban a megfelelő helyet. A kétségbeesett anya, aki attól félt, hogy Bandija idegösszeroppanást kapott a gyárban, vad lapozásba kezdett, míg végre sikerült megtalálnia az életmentő jelzőt. Ispán felszabadultan vitte az épülő tengerjáróhoz az *idegen* szót. Ettől kezdve állandó munkára fogta emlékezetét. Bevágta a *Hamlet* teljes szövegét, egyes részeket a bravúros önigazolás kedvéért visszafelé is megtanult, őszinte riadalmat keltve családjában, amikor rányitottak, és Endrét a tükör előtt találták, amint ekképpen kezdett Hamlet közismert magánbeszédébe: „Sédrék a tti za: innel men gyav innel." Fékevesztett gyakorlásaival nem kímélte a gyárban kifüggesztett hirdetményeket sem. A tűzrendészeti szabályzatot két elolvasás után hibátlanul el tudta mondani. Egy alkalommal elő is adta három mesterének. Egyszer mint ijedt újonc tűzoltó, egyszer mint rettenthetetlen főparancsnok. Az ácsok dülöngéltek a nevetéstől, őt azonban megijesztette tréfája harsány sikere.

Mi az, amit nem szabad elfelejtenie? – ismételte magában a kérdést és rájött, hogy az emlékezet gyakorlatoztatása nem ébreszti fel a szunnyadásra kényszerített tehetséget. A régi nagyok – Ódry Árpád, Varsányi Irén és mások – önmaguk kíméletlen megismerésére alapították pályájukat. Ez a ro-

mantikából való kiábrándulás korszaka volt a színészekben. Az önismeret, más szóval természetünk tárgyilagos megközelítése és megértése abban az időben jó módszer volt a színpadi realizmus szolgálatában. Ódryék tudták, hogy milyen az ember, s ez a tudás addig sürgette tehetségüket, míg végül azonosult vele. Így tanította Császár, ezt az utat tartotta a legjárhatóbbnak az ötvenes évek közepén. Ötvenhat tavaszától kezdve azonban megváltoztatta álláspontját. Az önismeretre alapított színjátszás lehetőségei kimerültek, állapította meg a tanév kezdetén, szeptember 17-i első óráján, s ennek az álláspontnak a színházban is hangot adott. „Hinni kell pályánk szépségében, ez a hit ma mindennél fontosabb" – így hangzott új szózata. Ispán akkor nem találta helyét a két szélsőséges álláspont között. A Császárból való kiábrándulás után, s különösen most, válságban érzett tehetsége megmentésére irányuló erőfeszítésének napjaiban, ezért döntött a mesterségbeli tudás tökéletes elsajátítása mellett. Szöveggyakorlatait is e cél érdekében végezte. A további teendők előtt azonban megtorpant. Merre haladjon, ha ebben az országban mindig Császár tűzi le a színészet útjelző tábláit? Hinni a pálya szépségében? Szavak, melyeket ha a Császár-féle cinizmus értékrendszerében vizsgál az ember, alig jelentenek többet a színészi nagyzolás igazolásánál. Higgyünk magunkban, tartsuk magunkat kivételezett egyéneknek, az együgyű tömeg rajongását kiszolgáló reklámfiguráknak?

Ezekkel a végzetesnek egyáltalán nem nevezhető lelki válságokkal küzdött Ispán, amikor húga egyik nap azzal érkezett haza, hogy volna-e kedve vasárnap kirándulni velük Zebegénybe.

– Kikkel?

– Hát velünk, Évával, Monstrummal és velem.

– Már megint felkaroltok?

– Mit akarsz, hozzánk tartozol.

– Jótékonysági brigád, mi?

– Ha nem, nem. Senki sem erőszakoskodik veled – sértődött meg Panni.

Endre örült a meghívásnak, de uralkodott örömén, nehogy elbízzák magukat a matekosok. Tudta, hogy Monstrum gyakran érdeklődik felőle, s apja is azért látogatja meg az ácsokat, hogy közben híreket szerezzen róla. Pannin keresztül is cserélődtek a hírek, üzeneteket is váltottak, de a presszóbeli együttlét után nem került sor közös találkozásra.

– Hajókirándulás? – kérdezte jóval később a megszakadt beszélgetés után a tágas, régimódi konyhában, ahol négynek is kényelmesen lehetett vacsorázni.

– Reggel nyolckor indul a hajó a Bem térről, délután a határással jövünk vissza. Nem voltam még Zebegényben.

– Én sem. De Éváék már voltak?

– Nem. Csak Monstrum. Azt mondja, nagyon szép hely. Kirándulni is lehet, strand is van, vendéglő is, minden.

Vacsora után, amikor Ispán és felesége moziba ment, Endre megkérdezte Pannitól, hogy Éva és Monstrum mennyire jutottak?

– Úgy vannak, ahogy voltak.

– Még mindig nem...

– Nem.

– Hihetetlen.

– Miért?

– Ez a Monstrum egy nagy állat, ha még mindig nem fektette le Évát.

– Nem Monstrumon múlik.

– Ne mondd!

– Éva úgy szereti őt, mint a testvérét, ilyen is van.
– Jó, nem tartozik rám. Most vasárnap mentek?
– Igen.
– Lehet, hogy veletek tartok – mondta Endre, arra gondolva, hogy Éva talán azért nem hajlandó Monstrum szerelmét tudomásul venni, mert másvalakit szemelt ki magának. Talán őt?

KIRÁNDULÁS

A zebegényi kirándulás Monstrum eszméje volt. Zebegény élete egyetlen csodájával ajándékozta meg. Ötéves korában Mihály bácsi jóvoltából került az egy hétig tartó tündérvilágba.

Szojka Mihály pallér, apja barátja, a Ganz építési részlegének alkalmazottja vezette a zebegényi tisztviselő-üdülő építkezését. Gondolt egyet, és a szerszámosfészer meg az irodabódé mellé még egy kalibát tákoltatott. Levitte magával a feleségét, és mivel gyerekük nem volt, kölcsönvette Bohákéktól a kis Monstrumot. Marcsi néni főzött, mosott, de arra is jutott ideje, hogy erdei gombaszedésre vigye a gyereket, meg befőttesüveggel pici halakat merítgessen Lajcsival a Duna padmalyán megbúvó kis öblökből.

1943 nyarán a háború még nem érintette Magyarország területét, különösen nem az olyan Duna menti kis nyaralóközségeket, mint Zebegény. A kékre pingált parasztházak udvara felől, a tornácról vagy a nyitott ajtajú konyhákból harsogtak ugyan a rádióbeli hírek a diadalmas háborúról, s már csaknem minden családnak megvolt a maga közeli vagy távoli hősi halottja, de a nyári vendéglő teraszán még vidáman énekelte a szaxofonnal felszerelt ci-

gányzenekar, hogy „Rózsa, rózsa, bazsarózsa, szól a régi bakanóta..."

A nap kalandjai közé tartozott a reggeli bevásárlás a piacon. Marcsi néni tojást, zöldséget, gyümölcsöt válogatott a kosarakból és a földre terített kendőkről. Nevetett a pesti nyaraló asszonyokon, akik úgy akartak alkudni a kofáknál, hogy csepülték az árut. Marcsi néni feldicsért mindent, szeretettel megpaskolta a kelkáposzták ráncos orcáját, ujjai között gyöngyfüzérként pörgette ki a tarkababot, a sárgadinnyéket elismerően nyomogatta, hogy kicsiklandozza belőlük az illatot. Bűvölte a kofákat, s azok büszkeségük mámorában fele annyit számoltak neki, mint az akadékos nagyságáknak. A fűszeresboltban, a hentesnél derűsen fogadták, mintha egy szerencsés nap postása lenne, s meg-megtakarítottak neki néhány kocka kenyér-, zsír- vagy húsjegyet. A kis Monstrum sem álldogált hiábavalóan Marcsi néni szoknyája mellett. Hol egy alma, hol egy szem selyemcukor jelezte, hogy neki is fontos szerepe van ezekben a reggeli vásárlásokban.

A reggel különleges látványai közé tartozott az öreg zebegényi grófné, aki lóháton poroszkált végig a községen, szájában füstölgő szivarral, de még nála is mesebelibb élményt lopott emlékezetébe az a kert, ahová egy sárga falú ház palánkjának hézagjain keresztül szoktak belesni, visszafelé tartva a vásárlásból. A kertben a virágok és fák között minden reggel ott ült csíkos tengerésztrikójában, fején széles karimájú szalmakalapban, egyik kezében színektől villogó palettával, másikban röpködő ecsettel egy bácsi.

Jóval a háború után, negyedik gimnazista korában a rajzóra helyett tartott Műcsarnok-látogatáson hirtelen meg kellett állnia az egyik festmény előtt. Az osztály és a rajztanár már a harmadik te-

remben járt, ő még mindig a képet bámulta. Az a kert volt, ahová a palánkon át belestek Marcsi nénivel. A zebegényi kert.

Mihály bácsi és Marcsi néni már régen nem élt. A pallér más szocdemekkel együtt örökre eltűnt a német megszállás idején.

Másképpen lesz Zebegényben, másképpen, mint azon az erdei sétán. Majd elmeséli Évának a gyerekkori emléket, Marcsi nénit, a kertet, a grófnőt, a befőttesüvegben a halakat, és azt is, ahogy a *Kerti pad* című festményen a fehérségben... szóval mindent elmond, a srácok is csodálni fogják érte, Ispán Bandi is, az egész nagyon jó lesz.

A kiránduláson semmi sem történt úgy, ahogy elképzelte. Nem hajóval mentek Zebegénybe, hanem vonattal. Ülőhely nem volt, nem lehetett egymás szavát érteni. Az út felét a társaság egy másik fiatal banda csatlakozásával végigénekelte. Monstrum utálta a vasúti danászatot, sértődötten hallgatott a peron sarkában, ráadásul éppen a vécéajtó elé került, s az utasok csak őt nyomva-lökve tudták be- és kiverekedni magukat. Legjobban az viselte meg, hogy Éva is az óbégatókkal tartott. A toronnyi testben levő gyöngéd lelket porig alázta a helyzet, emberi eszménye együtt hajdászik a többivel, ő meg egy vécéajtóra van tapasztva.

Nagymaroson lecsurgott a társaság a vonatról, onnan gyalog tették meg az utat Zebegényig. Monstrum nem rejtette, hogy szenved. Az emberi jóság éppen úgy ki van szolgáltatva a hiúságnak, mint kevésbé nemes tulajdonságaink. Monstrum sem kerülte el a csapdát. Tisztában volt vele, hogy duzzogása nevetséges, mégsem volt ereje ellentállni az öngyötrés vonzásának. Lássa csak Éva, hogy menynyire szenved. De a lány nem látta, vagy nem akarta látni, egyszer-egyszer ugyan hátrakiáltott a fák kö-

zött kanyargó erdei dűlőn, hogy miért kullog mindig hátul, de ezeknek a kiáltásoknak nem volt jelentőségük. Monstrum arra vágyott, hogy Éva maradjon hátra, fogja meg a kezét, hajtsa egy kicsit a fejét a vállára, és duruzsolva kérdezze: édes Monstrum, miért vagy ilyen szomorú?

Éva, Panni, Endre libasorban mentek előtte. Keveset beszéltek, jóformán semmit, hallgatásuk feszes volt és összetartó. Ő pedig elmaradva a hármuk által alkotott egyenes mögött, mint egy magányos pont követte őket. Eredetileg azért indítványozta a kirándulást, hogy enyhítsen Panni bátyja magányán, és most, tessék, ő került nyakig magányba. Nevetséges, a fene egye meg, de hogy nevessen rajta?

Erős kapaszkodó következett, lassult a menet. Monstrum gondolt egyet, felgyorsított, és megelőzte a bandát. Elég volt a nyavalygásból. Öt hosszú szökelléssel fölhágott egy terjedelmes szikla tetejére. A többiek megálltak, és kíváncsian néztek rá. Monstrum érezte, hogy most átveheti a hatalmat. Nyomban megszületett az ötlet. Két karját magasba emelte, s köztük egy letört faággal mozdulatlanságba dermedt. A *Szabadság-szobor* után Rodin *Gondolkodó*-ját, majd Michelangelo *Mózes*-ét mutatta be a talapzatul szolgáló sziklatetőn.

Nevettek rajta, de nem úgy, ahogy szerette volna, aztán még jobban elromlott az egész. Endre elfoglalt egy másik sziklatetőt, és ott német halandzsával Hitlert, orosszal Sztálint, franciával de Gaulle-t utánozta. Az volt az egészben a legelkeserítőbb, hogy neki is jobban tetszett Ispán hülyéskedése, mint a sajátja.

A zebegényi átvonulás alatt többször is megkísérelte gyerekkorára terelni a figyelmet, de barátait egyáltalán nem érdekelte Marcsi néni, a szivarozó

grófnő, a kerti paddal már nem is mert előhozakodni. Monstrum nem tudott mit kezdeni növekedő egyedüllétével. Az is feltűnt neki, hogy Éva ma szándékosan nem akar olyan lenni, mint amilyen, vagyis okosabb, mint a színész. Szinte azzal gyanúsítható, hogy Endre semmitmondásában valami titkos mélységet szándékozik felfedezni, különben miért hallgatna olyan figyelmesen?

Gyanakvása délutánra tovább nőtt. Papírból ebédeltek, de akkor még elviselhető volt a helyzet, később azonban kinyíltak a pokol kapui Monstrum előtt. A nyári vendéglő kerthelyiségében ötórai tánc kezdődött. A zene becsalta őket. A pincér fanyarul vonogatta a vállát, amikor meghallotta, hogy összesen négy nagy málnáról van szó s csak akkor öltött valamivel barátságosabb arcot, amikor néhány desszerttel megtoldották a rendelést a kódis pesti fiatalok.

Monstrum mérte az időt. Endre mindig tovább táncolt Évával, mint ő Pannival. Ha pedig egyszerre topogtak a kör alakú, kövezett tánchelyen, az istennek sem akarta Évát a húgával felváltani. A boldogtalan óriás kínjait az is növelte, hogy Panni időnként annyira beszolgáltatta magát a táncba, amennyire a felöltözött állapot engedte. Monstrum kétségbeesve gondolt arra, hogy talán Éva is ugyanezt teszi.

Sötétedett, amikor az állomás felé indultak. Elöl Monstrum a karjába kapaszkodó Pannival. Mögöttük Éva és Panni bátyja.

Hirtelen lehűlt a levegő. A Duna felől szél kanyarodott a fák közé. Panni kijelentette, hogy fázik, és jól beférkőzött Monstrum hóna alá. A fiú egyet kanyarítva a lányon gyorsan hátrafordult. Nem tévedett. Éva pontosan azonos helyzetben simult bele Ispánba.

Kézen fogva vezette Gizi néni elé Ispán Endrét.

– Tessék megengedni, hogy bemutassam azt a fiút, akit kiszemeltem magamnak.

Hogy is mondta a paradoxonokat kedvelő, néhány hete Princetonban előadó Somló professzor? „Ami pedig a kört illeti, olyan ellipszist tisztelhetünk benne, melynek két fókusza egybeesik."

Ahogy Gizi néni a tolókocsijából a két fiatalt nézte, úgy érezte, az élet középpontjába került. Már készülődött az idő, hogy mindhármukat bezárja az összetartozás varázskörébe. Gizi néni megelőzte az időt is, ült a tolószékben, s hiába mintázták érzéketlenné testének újabb és újabb millimétereit a halál láthatatlan és szorgos angyalai, szeme megtelt a remény fényeivel.

– Istenem, milyen szépek vagytok! – kiáltott fel.

A két kéz szorosabban kapcsolódott egymásra.

– Szeretnéd, kislányom, ha ezentúl ő is velünk lakna? – kérdezte Gizi néni, és elámult rajta, mit is kérdezett.

A kiszemelt és kiszemelő hasonló ámulatot érzett, mint az öreg hölgy, és áhítatos, lassú bólintássá változott. Hármuk közül senki nem sejtette, hogy mi történt. Gizi néni kérdésében először jutott szóhoz a szabad akarat, az embernek e veszendő kincse, melynek visszaszerzésén már alig fáradozik valaki.

A tolókocsijában méltóságára talált hölgy kislány korától kezdve parancsokat teljesített, előbb az úrilányságét, majd az úrihölgy rangjának körmönfont parancsait, s helyzete később a professzorné ság, s végül az özvegység méltóságával súlyosbodott.

Zomboriné kérdésével és a két fiatal meghatott

igenlésével bezárult a boldogság köre. Éva és Endre már kipróbálta egymást, s mindketten elégedettek voltak. Ispán elfogadta a nagy szenvedélyektől tartózkodó szerelmet. Császárra gondolt. Az olyan humanisták, mint ez a nagy színész, gyakran érzékeik maximális igénybevételével tombolják ki embergyűlöletüket.

Évát is megnyugtatták a kísérleti összefekvések, érezte, hogy a fiú sem tulajdonít nagyobb jelentőséget az ügynek, mint amennyit érdemel.

Ispán Endre odaköltözése után Gizi néni megdicsőült. „A szeretet trónusán ülök" – hirdette büszke tekintete a tolószékből, amikor estelente Éva és Bandi társaságában a Duna-parton szellőzködtek a dohányillatú októberben. Lefekvés előtt gyönyörűséggel hallgatta a fiatal színész felolvasásában az *Anyegin*-t. Álomba merülése közben azon haltak el gondolatai, hogy csak azt a napot érje meg, amikor ezt a drága fiút visszafogadja a színészet.

Pirult, mint az égbeli hangot halló szent, valahányszor Éva dúdolva tisztába tette az ő vén, tehetetlen testét. Fürdetés alatt nem tudta visszatartani boldogsága könnyeit. És amikor színházba vagy moziba vitték, gyöngéden átemelve a nézőtéri karosszékbe, az a régi ártatlan izgalom járta át, amit akkor érzett először, amikor szülei egyedül engedték színházba.

November utolsó szombat reggelén Gizi néni doktora közölte, hogy most már nem lehet elkerülni a kórházbavitelt.

– Nem engedjük, doktor úr – tiltakozott Éva.

– Nem tudják, mivel járnak az utolsó napok.

– Vállaljuk, doktor úr – ölelte át a matematika vállát Endre –, maradjon velünk, tudjuk, hogy itthon akar maradni.

Gizi néni a szomszéd szobában a suttogásból is

kihallotta, hogy miről beszélnek odaát. Milyen előrelátó is volt! Idejekorán elkészítette új végrendeletét, megérezte, hogy ez a két gyerek megérdemli a bizalmát. Mégiscsak volt egy kis értelme az életének. Lakását, bútorait, megtakarított pénzét, arany karkötőjét, nyakláncát, boldogult férje pecsétgyűrűjét, mindenét úgy hagyhatja maga után, mintha a gyermekeire bízná.

Aznap este odagördítette magát a kis Mária Terézia korabeli szekreterjéhez, és kék szalaggal átkötött leánykori levelei alól előhúzta a végrendeletet tartalmazó fehér borítékot.

– Egyetlen kívánságom az, hogy halálom után legkésőbb egy hónappal házasodjatok össze – nyújtotta át a végakaratát.

Éva és Endre megrendülve nézte a reszkető kezet. Az öreg hölgy ujjai közül a szőnyegre hullott a boríték. Éva fölemelte, visszatette a szekreterbe a porszagú levelek alá. Benyomta a fiókot.

– Ne beszéljünk erről többet – mondta, és kisietett a konyhába, hogy a szokásos esti teát elkészítse. Endre leemelte a könyvespolcról az *Anyegin*-t.

A megjósolt exitus Zomboriné emlékezetének hirtelen romlásával kezdődött. Gyorsvonati sebességgel rohant ködökbe és alagutakba az öregasszony tudatvilága. Először – szerencséjére – azt felejtette el, hogy halálos beteg. A halála előtti héten már önmagára sem emlékezett. Egy olyan asszony élettörténetét kezdte mesélni az ágya mellett türelmesen hallgató angyalainak, akik váltották egymást a közeledő halál szolgálatában, egy olyan asszonyét, aki nem létezett. Ebbe a soha nem volt nőbe költözött be Gizi néni, benne hagyta el az életet, elegánsan, az 1905-ös divat szerint öltözve, jobb kezében teniszütővel, egy magas labda után úszva a levegőben, s férjére gondolva, a tengerész kapitány-

ra, aki most van hazatérőben egy hosszú, hosszú vakációra.

1961. november 29-én hajnali négy órakor a teniszező hölgy fent maradt a levegőben, annyi ideje sem volt, hogy visszaereszkedjék a pálya téglavörös salakjára.

REND

Eredetileg ketten, kéz a kézben akarták kikísérni a koporsót, de Endrét a temetés előtt egy órával minden előzetes értesítés nélkül maga elé rendelte az a társadalmi bizottság, amely annak idején eltiltotta a pályától. Éva egyedül ballagott a koporsó után, mögötte háromméteres távolságot tartva követték néhányan a ház lakói közül.

A pap emberségesen imádkozott a sírnál. Éva elégedett volt a fegyelmezett istenhozzáddal. Ezzel egy időben végigfutott gondolatai hangszalagján a legsürgősebb teendők jelzése. Ruhanemű: szegény asszonyoknak, intéző: sekrestyés szemközt a Ferenciek templomában, a professzor könyvei: Széchényi Könyvtár, bútorfelesleg: Bizományi Áruház, esetleg csere, lomok, kacatok, foszlott holmik, levelek stb.: hulladékgyűjtő.

– ...és az örök világosság fényeskedjék neki – fejezte be a pap a beszédet, az Ámen inkább a halotthoz intézve, mint a gyér számú búcsúzóhoz.

ZOMBORI ÁGOSTONNÉ ÉLT 65 ÉVET – villantak meg az aranybetűk a koporsó oldalán, amikor a pallókat kicsúsztatták alóla. Nyolcezer forintba került. A temetés, sírhely, borravaló további háromezer-hatszáz. A harmincezres takarékkönyv maradékát, a tizennyolcezer-négyszáz forintot sír-

kőre szánta Éva. Ha nem lesz elég, ott vannak még az ékszerek.

Az agyagrögök dübörögve zúdultak a koporsóra. A harmadik emelet hatos lakója hangosan felsírt.

A göröngyök dübörgésével egy időben a város másik oldalán Császár Dezső az élet szertartását végezte. Felolvasta a bizottság döntését, mely szerint a tilalmat a mai nappal feloldja. A hivatalos szöveg felolvasása után a döntés helyességét saját szavaival is megerősítette.

– Mindaz, amit a hajógyárban hallottam Ispán Endréről, megnyugvással töltött el. A hajóépítők között megtanulta önmaga felépítését is. Megkomolyodott, felismerte, amit Egressy Gábor a színészet erkölcsi felelősségéről már a vándorévek korszakában megfogalmazott: „A színészet minden művészetet magába olvaszt, hogy a valóság látszatát a lehető legtökéletesebb fokra emelje; ezért van, hogy a hatás mértéke és sokoldalúsága tekintetében minden más művészetet messze túlhalad."

Császár arcán megjelent az idézethez illő átszellemült mosoly, aztán egész testtel Ispán felé fordult, mint egy ágyú, tekintete azonnal megsemmisítette Ispánban az őszinteség ingerét. Megköszönte a bizalmat, és hálatelten rebegett köszönetet, amikor Császár atyaian hátba verte, és meghívta egy konyakra a Fészekbe.

Éva és Endre egyaránt megviselten tért haza a maga szertartásából.

– Miért hívattak?

– Vége a tilalomnak.

– Ezt csak így mondod?

– Félek Császártól.

– Miért?

– Bevett a klikkbe, ezentúl ő rendelkezik velem.

– Eddig is az ő klikkjében voltál.

– A saját utamon szeretnék járni.

– Nem féltelek. Tehetséges vagy, kinövöd a klikket.

– Amíg Császár hatalmon van, nem. Milyen volt a temetés?

– Rendes. A házból is voltak egypáran.

– Erről is kellene beszélni.

– Miről?

– Tudod... Gizi néni megígértette velünk, hogy... Na... Mit szólsz hozzá?

– Jobb így. Házasság nélkül. Így egészen jól megvagyunk. Nem zavarjuk egymást. Most már te is csinálhatod a jövődet. Nekem is egyre több időre van szükségem ahhoz, hogy kifussam a formámat.

– Értelek. A szerelem, az más. Annak áldozatot kell hozni. Erre gondolsz, ugye?

– Erre.

– Igazad van. Megtartottuk a józan eszünket.

– Hála istennek!

– De azért kedveljük egymást.

– Igen. Úgy mellékesen.

– Mondjuk, nem hivatásosan. Jó meghatározás?

– Jó.

– Bár Gizi néninek nem tetszene. Te Éva, engem zavar az ígéret...

– Engem is. De majd elmúlik ez a rossz érzés. Nem kell tovább foglalkozni vele. Mi már meghoztuk az áldozatunkat Gizi néniért, amíg élt. Annak volt értelme. De Gizi néni most már halott, túlvagyunk rajta.

– Igaz, mindent megtettünk érte. Te különösen.

– Hagyjuk Gizi nénit a sírjában pihenni – sóhajtott Éva –, beszéljünk másról. Szeretném pontosan tudni, mit ígért neked Császár.

– Együtt fogunk játszani. Januári bemutató, Turgenyev: *Apák és fiúk*. Egy új angol dramatizálás.

Holnap azért még kimegyek a gyárba, elköszönök az öregektől.

– Hívd meg majd őket a bemutatóra. Monstrum apját is.

– Már gondoltam rá. És te hogy állsz az egyetemen? Azt hallottam a múltkor Pannitól, hogy egy évvel hamarabb kapsz diplomát, mint ő. Nekem egy szót sem szóltál.

– Egyetemi kacsa. Azért terjedt el, mert az intervallumfüggvényekről írott dolgozatom után a halmazelmélet professzora nyilvánosság előtt azt mondta, hogy ő inkább kollegának tekint engem, mint hallgatónak.

Ispán elégedett volt. Szóval nem csak őt kerülgeti a végzet. Nincs kiút. Itt mindenkit szolgaságra kényszerít az öregek társadalma. Kivette Gizi néni madarát, Zizit a kalitkából és kilendítette az ablakon. A madár néhány pillanatig le-föl röpdösött, aztán hirtelen belecsapódott a szemközti háztető bádogereszébe.

DÉLUTÁNI PERCEK

Negyedévben lejárt a katalógusok kora, megnövekedett a hiányzók száma. A hallgatók többsége rájött arra, amit az előző nemzedékek annak idején maguk is észrevettek: nem kell mindenütt ott lenni. Időnként Éva is elmaradozott. A statisztika, a tudományos szocializmus, a sztochasztikus folyamatok tárgyköre nem érdekelte különösebben, annál nagyobb érdeklődéssel vetette bele magát a geometriába és a fizikába. Az új Négy Butát is meglehetősen unta, ki is tehette volna a szűrüket, Endre jól keresett, de Éva szigorúan ügyelt anyagi függetlenségére. Pedig sok szabad időre volt szüksége,

egymást kergették az ötletei. Új összefüggéseket talált a Hilbert-tér és a Banach-tér között. Váratlan megközelítései nem mindig váltották be reményeit, de megoldatlan ötleteiben is bízott, később hasznára lesznek.

Amióta Endrével együtt éltek, Monstrum visszavonult. Nem látszott rajta, hogy boldogtalan lenne. Ez megnyugtatta Évát, nem szívesen okozott volna neki szenvedést. Néhány hónap után úgy érezte, mind a ketten túljutottak a zavarok senkiföldjén.

– Hogy vagy, Monstrum? – ült mellé egy funkcionálanalízis előadás előtt. – Régen nem beszélgettünk.

– Sok dolgom van – mondta a fiú egy professzor fölényével –, ha nem vagyok előadáson, a könyvtárban ülök.

– Mit csinálsz a Matematikai Intézetben?

– Olvasok, jegyzetelek.

– A diplomamunkádra készülsz?

– Egy könyvön dolgozom.

– Milyen könyvön?

– Majd egyszer elmondom, ha csakugyan kíváncsi vagy rá.

– Persze hogy kíváncsi vagyok.

Belépett a professzor, nem lehetett folytatni a beszélgetést. Előadás után azonban együtt mentek el, anélkül hogy ebben megállapodtak volna.

– Felugrasz hozzánk? – kérdezte Éva.

– Nem.

– Endre gyakran érdeklődik felőled.

– Jól van?

– Jól, új darabra készül, ő és Császár játsszák a főszerepeket, meg egy nő.

– Üdvözlöm Endrét.

– Hát nem jössz?

– Ma a könyvtárba megyek.

– Szerintem már zárva van. Hat óra.

– Jó, hogy szóltál, nem gondoltam, hogy már ilyen késő van.

– Én is elég kerge vagyok. Elfelejtettem, hogy Endre hatkor indul a színházba. Láttad valamiben?

– Nem.

– Csinálok neked egy paprikás krumplit, úgy emlékszem, szereted.

– Már nem.

Monstrum nem mozdult, Éva kezet nyújtott.

– Hát akkor szervusz.

– Szervusz.

Amióta Éva összeköltözött Ispánnal, Monstrum valóban munkába temetkezett. Az intézet könyvei között böngészve meglepve tapasztalta, hogy milyen jól eligazodik az angol és orosz nyelvben. Különösen a nagy matematikusok önéletrajzai és eszszéi kötötték le a figyelmét. Elégedetten fedezte fel Russell, Wiegner és mások vallomásaiban az önmagukban való kételkedés nyomait. Csakhogy ezek a zsenik másképp kételkedtek. Okosan, élvezettel, öntudatosan, ezzel is serkentve magukat valamilyen cél elérésére. Ez volt a nagy újdonság Monstrum számára. „Egyoldalúan és gyáván gondolkoztam" – állapította meg, és ez a félig-meddig igaz felismerés fellelkesítette. Elhatározta, hogy megírja a matematikai gondolkozás történetét. Elszántan falta a könyveket, s miközben nyelvismerete napról napra gazdagodott, halomszámra növekedtek jegyzetei. Néhány mámorító hét után hozzálátott feljegyzései rendezéséhez. A tematikai csoportosítás munkája közben szerencsésen visszazökkent a realitások világába. Felismerte, hogy első buzgalmában túl nagyot markolt, egyelőre szó sem lehet könyvről, legalább egy esztendőre van szüksége ahhoz, hogy ele-

gendő anyagismeretet szerezzen a tervezett munkához. Ezzel a felismeréssel megerősödve folytatta tovább a kutatómunkát, nagy élvezetet találva az intézetben eltöltött időben. Senkinek nem árulta el, mire készül, de kopott, barna aktatáskájában lapuló jegyzettömbjeivel és könyveivel olyan határozott léptekkel döngött végig az egyetemi folyosókon, és nyitott be az előadótermekbe, mint akinek álmában megjelent Püthagorasz, és hosszan elbeszélgetett vele sokat ígérő jövőjéről.

VACSORA

Éva, amikor a házasság gondolatát visszautasította, arra számított, hogy Endre rövid időn belül ráun, s ezzel ügyük kényelmesen befejeződik. Tízhónapos együttélés után türelmetlenség fogta el, hogy mi lesz, még mindig nem szűrte össze a levet valamelyik színésznővel?

Endre, Császár csendes irányításával, fáradhatatlanul dolgozott a jövőn. Rövid idő alatt megszabadult pártfogójával szembeni félelmétől. Elfogadta, amit a helyzet kínált, hálás szívvel olvasta nevét Császár nyilatkozataiban, és ő sem mulasztott el egyetlen alkalmat sem mestere iránti hálája kifejezésére.

– Most érdekes időszak következik – oktatta a fiatal színészt Császár a Rádió folyosóján –, jönnek a pletykák, fiam, az áldott jó pletykák, jönnek, körülvesznek, mindenütt a nyomodban járnak, és segítségedre lesznek a továbbiakban.

– Milyen pletykák?

– Mindegy. Hogy bevettek a legszűkebb klikkbe, vagy hogy az igazgatód besúgója vagy, esetleg az én fiúszeretőm, megvannak erre is a sablonok. Az

irigyek, a középszerűek és az éppen kitaszítottak terjesztik őket.

– Röhej!

– Az, de az a legjobb bennük, hogy nem nélkülözik a valószínűséget sem.

– Nem értem.

– Majd később meg fogod érteni. El ne felejtsem, egy ügyes kis pletyka máris a fülemhez jutott a matematikáról, akivel együtt élsz.

– Róla aztán igazán nem lehet mit pletykálni!

– Sejtelmed sincs a színházi pletykák természetrajzáról.

– Mivel rágalmazzák?

– Hogy már egy éve küszködtök egymással, és még mindig szűz.

– Hülyeség!

– Mellékesen ebben te is hibás vagy. Soha nem látni együtt benneteket. Még a bemutatóid utáni bankettre sem jön el. Őszintén szólva engem is zavar, hogy még én sem ismerem.

– Évától idegen a színház, csak a matematikának él.

– Jó, jó, de akkor is.

– Igazad van. Túlzásba vittük a dolgot. Ma este egyikünk sem játszik. Menjünk el hármasban vacsorázni a Fészekbe.

– Rendben van.

Rosszkedvűen ment haza a rádiófelvétel után. Neheztelt magára. Megszokta, hogy kétfelé élnek. Természetesnek tartotta, hogy Éva a maga világába zárkózik, és ő is. Császár nem titkolt sértődöttsége azonban más megvilágításba helyezte a kapcsolatukat.

Éva ingerülten fogadta a vacsoraajánlatot.

– Mi közöm van nekem Császárhoz? – kérdezte, és hangja pimasz volt, mint egy kamaszlányé.

– Szeretne megismerni, ez az egész! – vágott vissza Endre, uralkodva a benne is fellobbanó idegességen.

– Engem nem érdekel ez a banda.

– Milyen banda?

– A ti bandátok.

– Mi az ördög van veled? – csodálkozott a színész. – Sosem láttalak ilyennek.

– Ha a nevét hallom, undor fog el. Nemrégen még te is menekültél tőle.

– Félreismertem. Császárnak vannak hibái, de nem kétlem, hogy ő a legnagyobb színész ma az országban.

– Ezzel együtt utálom.

– Az lesz a vége, hogy csak magadat fogod szeretni.

– Ha tudnád, mennyire nem szeretem magamat...

– Rendben van, fölötte állsz a magánynak is. Ezzel a fogalmazással meg vagy elégedve?

– Ebben a pillanatban igen.

– Jó. De ne veszekedjünk. Nem is szoktunk veszekedni, és most összehordunk mindenféle hülyeséget. Na, készülj, nyolcra ígértem, hogy a Fészekben leszünk.

Éva habozott, belátta, hogy Endrének igaza van, nem lenne olyan nagy áldozat a Fészek-beli vacsora. Aztán úgy döntött, hogy ennyi kényelmetlenséget sem vállal. Itt az alkalom élete átrendezésére.

– Hívd fel Császárt, és hazudj neki valamit, hogy miért nem tudok veletek vacsorázni.

– Nagyon szépen kérlek, készülj.

– Telefonálj neki.

– És mi az, hogy hazudjak?

– Miért? Mást se csináltok, mint hazudtok egymásnak.

– Meg akarsz alázni Császár előtt?

– Kettesben is nagyon jól fogtok vacsorázni. Nem aggódom. Abban is megegyeztek majd, hogy kiállhatatlan a természetem. Nem zavar.

– Kiállhatatlan a természeted? Azt hiszed, ennyivel megúszod? Tudod, mit terjesztenek rólad a színházban?

– Nem tudom, de nem is érdekel.

– Engem igen, engem tesznek nevetségessé. Azt pletykálják, hogy nem tudtam elvenni a szüzességedet.

– Nem is vetted el.

– Mi?

– Igazán nem adtam neked magamat. Egyetlen férfit ismertem, akinek rögtön bebújtam volna az ágyába.

– Monstrum?

– Ennyire nem sejtesz rólam semmit?

– Hát ki?

– Diáklány voltam, tizenhat éves. Ő az apám lehetett volna. Anyám bűvkörébe került. De ha nem úgy történik, akkor sem fogadott volna el.

– Diákszerelem, minden második lánnyal megesik, hogy csodát lát valamelyik jóképű tanárban.

– Lehet. Én másképp láttam akkor, és most is másképp látom. Hagyjuk. Nincs kedvem magyarázkodásra. A mi testi viszonyunknak az orgazmuson kívül nem volt jelentősége számomra. Megfeleltél, és nagyjából én is megfeleltem neked, de ennél többről nem beszélhetünk. Ha másképp lett volna, most a feleséged lennék.

– Úgy ítéled meg a helyzetet, hogy elegünk van egymásból?

– Te nem?

– Erre most nem vagyok hajlandó felelni.

– Miért nem?

– Nem számítottam rá, hogy szabadulni akarsz tőlem. És különben sem lehetséges ilyen meggondolatlanul elintézni a kapcsolatunkat. Lehet, hogy matematikában kivételes képességekkel vagy megáldva, de máskülönben, vedd tudomásul, teljesen éretlenül, úgy is mondhatom, infantilis módon gondolkozol.

– Hét óra van. Ideje, hogy készülődj, ha ott akarsz lenni a Fészekben.

– Taxin megyünk – próbálkozott még egyszer Endre –, szedd össze magadat. Ez most nem te vagy. Egy makacs, hisztériás kölyök áll előttem, nem te. Na, mi a fenét akarsz, szerelmet valljak?

– Szörnyen nagyképű vagy, Bandi!

– Ez minden?

– Ez.

Ispán tárcsázott. Háromszor is elvétette a szá mot. Kínjában egyre nagyobbakat káromkodott. A negyedik hívás sikerrel járt.

– Szervusz, tisztelettel. Kérlek, Dezső, csak egyedül megyek. Szakítottam Évával.

Éva elégedett volt. Először érezte magát jónak és szabadnak. Monstrumra gondolt, aki arra született, hogy boldog legyen ebben a rideg világban. Mosolyogva nézte Ispánt, amint kidolgozott, felvonásvégi mozdulattal ejtette a telefonkagylót a készülék villájára. Akkor is mosolygott, amikor a fiú hevesen becsapta maga mögött az előszobaajtót, de amint a szoba belső fala felé fordult és a szemközti tükörbe pillantott, megfagyott száján a mosoly. A tükörből nem ő, hanem az anyja nézett vissza rá.

II

HATALMUNK RÖPTE

1

Kegyetlen, pimasz, arcpirító levél volt. Egy tizenkilenc éves lány fogja magát, és megtagadja a szülőanyját! És az iszonyatos vád: „Te kergetted halálba apát."

Többször is elolvastam a levelet, nem mintha kínozni akartam volna magamat. Ellenkezően, kiszívtam a sértő szavakból minden mérget, hogy aztán kiköpjem. Magányom sivárságában felismertem, hogy ha kiszolgáltatom magamat a fájdalomnak, kétségbeesésem végzetesen a lányom ellen fordíthat. Ha másként nem megy, kényszeríteni fogom magamat a szeretetre.

Amúgy is keserves napok virradtak rám. A temetés után rám szakadt az egész város részvéte. Nem hagytak lélegzethez jutni, olyan együttérzés vett körül, annyi tolakodó gyöngédség, hogy azt hittem, belebolondulok. Aztán jött az emléktábla körüli hercehurca. A városi tanács megszavazta az igazgatói lakás falára az emléktáblát. Rengeteget szaladgáltam ebben az ügyben is. Fehér márványt akartam, de csak piszkosszürke volt, a betűk sem tetszettek, nem volt igazi aranyfesték sem, a szöveg körül is viták támadtak, de ebben könyörtelenül keresztülvittem az akaratomat. Két év múlva a temetői sírkőre is hasonló szavakat vésettem. Szép, egyszerű, rövid mondat, máig büszke vagyok rá:

„Életét áldozta a gyógyításért és a haladásért." Az emléktábla avatóbeszédét az új tanácselnök tartotta a kórházban, de jelen volt a meghívottak között a decemberben érkezett igazgató, dr. Benda orvostanár is.

Mire Benda a családjával Nagyvásárdra költözött, én már az Állomás úti új lakásomban laktam. Ezt a szép négyszobás villát a tanács vásárolta meg a Pestre költözött Csányi ügyvédtől, és bocsátotta rendelkezésemre. Ők bonyolították le a költöztetést is. Mindent elhoztam magammal a kórházból, s az utolsó szögig úgy helyeztem el az új lakásban, ahogy a régiben volt. Géza szobája, a könyvtár, az íróasztal muzeális pontossággal őrizte a régi dolgozószoba emlékét.

Benda és felesége igyekeztek baráti kapcsolatot teremteni velem, hasonlóképpen buzgólkodtak magányom enyhítése körül a kórház régi orvosai is. Szabó Dávidék ritkán, de azért készségesen látogatták házamat, aztán az ő házukba is beköszöntött a halál. Szabónét vitte el, nem a régen kiszemelt Szabót, akit az én uram hozott vissza a másvilágról sok esztendővel ezelőtt. Olykor Inkey is megjelent, a gróf fontos gazdasági pozíciót töltött be a megyében, de hogy mit, arra nem emlékszem pontosan. Meglehetősen költséges volt a kegyelet, a vendégeskedés, mert Gézát annyian szerették a városban, hogy olykor a vendégek távozása után arra sem volt erőm, hogy megágyazzak magamnak, ülve aludtam el az állólámpa alatti karosszékben. Egyvalaki volt, akinek nem bántam volna a látogatását, Takács Elek, a levéltáros, az *Emberkert* hajdani írója, ő viszont nem tisztelt meg megjelenésével. Talán azért, mert nem tartozott Géza baráti köréhez, talán más oka volt rá.

Nem mondom, hogy lelkileg kimerítettek a már-

tírözvegység kötelességei, de azért igyekeztem megfelelő tapintattal érzékeltetni a sok együttérzővel, hogy egyedüllétre lenne szükségem. Jelzéseim nem maradtak eredménytelenek, a sürgés-forgás alábbhagyott a tél vége felé.

Úgy gondoltam, Évában e néhány hónap alatt elcsitult a gyanúsító szenvedély, rendeződik szívében a gyász. Azt még nem reméltem, hogy készülődik benne a bocsánatkérés, de szerettem volna az összebékülés napját megsürgetni. Elhatároztam, hogy felutazom Pestre, és találkozom vele.

A Keletiben elképesztő zsibvásár fogadott. Batyus, faládás népség lepte el az érkezési és indulási oldalt, rendőrök lebzseltek köztük, az üveg boltív fele hiányzott, szemlátomást nőtt a szemét, s amikor kiverekedtem magam a gőzben úszó tömegből, megpillantva az összelőtt öreg bérpalotákat, s a Palace Hotel deszkával toldott kávéházi ablakait, nehezen álltam meg, hogy el ne sírjam magamat. Hiszen itt háború volt! Most értettem csak meg, mi is történt valójában. Éva ostromot élt át Budapesten. Isteni szerencse, hogy nem történt baja. Ezekben a pillanatokban könyörtelenül megvetettem magamat. Én, én hagytam magára a lányomat, jogosan fordult el az anyjától. Nem írt, én sem írtam, csak küldtem a pénzt a lakbérre, amíg el nem kergetett magától a szakítólevéllel. Leráztam a nyakamról, azt sem tudtam, mi van vele, vártam, hogy megtörjön, bocsánatot kérjen, pénzért írjon haza. Közben ki tudja, mi mindenen ment keresztül, talán bele is keveredett valami meggondolatlan egyetemi mozgolódásba. Még az is megfordult a fejemben, hogy végzetes baj érte, de aztán megnyugodtam, elvégre ha megírta azt a pökhendi levelet, nagyobb baj nem történhetett vele. Fölverekedtem magamat egy villamosra, és hamarosan megérkez-

tem a Ferenciek terére. Ez a ház is megkapta a magáét, de a szemközti templom sértetlen maradt.

Lesz, ami lesz, mondtam magamban a márványlapokkal borított lépcsőházban, és szedtem a lábamat föl, a harmadik emeletre. Becsöngettem. Zomboriné nyitott ajtót. Megismert. Egyik fele valóban merevebbnek látszott, a lábát is húzta, de én roszszabbra számítottam Éva levele után.

Nem tudott hova lenni az izgalomtól. Hogy ő teljesen odavan a lányomtól, akit imád is, meg fél is tőle, s nem tudja felfogni, hogy mi lehet a köztünk levő áldatlan helyzet oka. Ömlött a szó belőle, közben észrevettem, időnként az előszoba felé sandított, mintha Éva hazaérkezésétől tartana, és aggasztaná az esetleges találkozásunk. Többször is kifejezte részvétét, mert – mint mondta – ő aztán igazán tudja, mit jelent az, ha az ember elveszíti a férjét.

– A tanítványain kívül nincs látogatója – számolt be a lányom mindennapi életéről –, néha telefonon keresik, gondolom, évfolyamtársai, lányok, fiúk egyaránt, különben nem jár el este sem, napközben keveset van itthon, a harcok idején is sokat volt távol, féltettem is, hogy bajba sodorják, de nem lehetett nagyobb baj vele, mert sem a rendőrség, sem mások nem érdeklődtek utána. Én néha elbeszélgetek telefonon egy fiúval, aki gyakran keresi őt, nem láttam soha, de hangra kedves egy fiatalembernek tűnik, már egészen jóban vagyunk, ő azt állítja, hogy Éva világraszóló tehetség, szó szerint így mondta: világraszóló.

Ettől megijedtem. Már ekkora híre van az egyetemen? Akkor ez a lány sokkal önállóbb és felnőttebb, mint ahogy képzeltem. Szakítását nem tekinthetem gyerekes lázadásnak. Ezt nem lehet elintézni egy anyai látogatással. Amit az öreg hölgytől hal-

lottam, az megerősített elhatározásomban, hogy küzdeni fogok a lányomért, de sokkal óvatosabban, mint ahogy eredetileg gondoltam.

Zomboriné lelkére kötöttem, hogy csak annyit mondjon Évának, itt voltam, látni akartam őt, de amikor közölte velem, hogy nincs itthon, azonnal elköszöntem, nem volt időm várakozásra, pesti elintéznivalóim végére jártam, indulnom kellett a pályaudvarra.

Nem akartam ajtóstól rontani a házba. Nem bíztam benne, hogy elég erő és okosság van bennem kapcsolatunk gyors rendezésére. Talán még rontanék is a viszonyunkon.

A beteg öregasszony nem értette gondolatmenetemet, de hát ő Évát sem értette. Istenem, Pesten is élnek derék, együgyű emberek, nemcsak vidéken. Elbúcsúztam Zomborinétól, meg is csókoltam, jelezve, hogy lányom érdekében szövetségesemnek tekintem.

Elégedett voltam magammal. Beszélgetésünk során kiderült, hogy Éva nem lát semmiben szükséget, jól gazdálkodik az ösztöndíjával, a tanítványokért tisztességesen fizetnek a szülők, mert a matematika tekintélye állandóan nő, ahogyan Zomborinét előkelően kifejezte magát.

Valójában ez volt utazásom végső célja. Az ösztöndíj. Odahaza az új tanácselnök, akinek jogi végzettsége volt, felvilágosított arról, hogy Évának mint mártír gyermekének nagyobb ösztöndíj jár, mint másoknak. Felhívtam az egyetemet, kivel beszélhetnék ebben az ügyben. Rendkívül figyelmesek voltak velem és Somló professzor úrhoz utasítottak, akit szerencsére azonnal megtaláltam, meg is állapodtunk egy aznap déli találkozásban.

Háromnegyed óráig ültem a szobájában és úgy láttam, sikerült őt tökéletesen elbűvölnöm. Egy

csöppet meglepett, hogy ez az előkelő megjelenésű tudós milyen nagy érdeklődéssel tanulmányozza a külsőmet. Nem mintha nem lettem volna biztos negyvenegy éves koromban is érvényesülő fiatalságom hibátlan szépségében. Inkább a műértő tekintete ejtett csodálkodóba. És még valami! Géza nézett rám ilyen bőrön tapogatóan, amikor türelmetlenül kívánkozott utánam. A professzor zavarba hozott, nem volt rossz érzés, nem menekültem előle, lelkem mélyén visszahanyatlottam az időben Géza karjai közé. Megborzongtam, csak el ne csábítsa a lányomat – szólalt meg bennem az anya, de azonnal el is hallgatott, mert ösztöneimben biztatást éreztem: Éva felnőtt lány, szerelmi élete őreá tartozik.

Gyorsan kiszakítottam magam ábrándjaim közül. Én a város özvegye vagyok, nem feledkezhetem meg emberi méltóságomról. A lányom ösztöndíját intézem. Ehhez kell tartanom magamat.

– A lányom büszke ember, imádta az apját, akit Nagyvásárdon, az ellenforradalom napjaiban egyik személyes ellensége meggyilkolt. Professzor úr, Éva visszautasította anyagi támogatásomat. Nyíltan beszélek, soha nem fogadott a szívébe, talán azzal is gyanúsít, hogy nem vigyáztam eléggé a férjemre, hogy is mondjam, nem óvtam a politikai élettől, sőt magam is aktív szereplő voltam a társadalmi mozgalmakban... Tudom, hogy a lányom egy napon belátja tévedését, visszatér hozzám, de addig sem tudok tétlenül maradni, gondoltam, élek a törvény adta lehetőségemmel, és anyagi függetlensége jobb biztosítása érdekében...

Szerényen lehunytam a szememet. A professzor, amint számítottam rá, folytatta helyettem.

– Asszonyom, az ön lánya jogosult a legmaga-

sabb ösztöndíjra. A legrövidebb idő alatt intézkedni fogok.

Még egyszer körülrajzolt szeme sugaraival. Hálásan mosolyogtam rá, hálásan, és nem másként. Siettem, hogy még idejében elérjem a vonatomat.

2

Ülőhelyet kerestem a vasúti kocsiban, amikor a folyosón az ellenkező irányból feltűnt Kalmár Pali, kezében régimódi harmonikás utazótáskájával.

– Marika!

– Pali!

– Hova utazik?

– Haza, és maga?

– Nahát... micsoda szerencse... én is Nagyvásárdra igyekszem.

Szóval találkoztunk, és őszintén örültünk a véletlennek, helyet ugyan csak a táskáinknak találtunk, de a folyosón állva is röpül az idő, annyi minden újdonsággal szolgálhattunk egymásnak. A kis Kalmár kizárólag azért szállt vonatra, hogy Géza sírját lássa, mivel a temetésén nem lehetett jelen. Én is elmondtam, mi hozott fel a fővárosba.

Vagy félórát döcögtünk az ide-oda mászkáló utasok elől a koszos ablaküveghez nyomódva, amikor a mögöttünk levő fülke ajtaját félrerántották, és kiszólt a folyosóra egy úr.

– Nem óhajt egy kicsit leülni, asszonyom?

– Igazán kedves – fordultam hátra –, de nem vagyok fáradt.

– Ahogy gondolja – csukódott össze az ajtó.

Kalmárt néha teljesen rám préselték a közlekedők. Ilyenkor mindig bocsánatot kért. Főként Gé-

záról beszélgettünk. A barátságukról, amelyet ellentéteik tartottak egybe.

– Ez lett volna a történelem útja is, ha a világ az ész törvényein halad tovább – fejtegette az ablaküvegen Kalmár Pali, mint egy felnagyított légy –, úgy, ahogy mi vitatkoztunk, nem félve kételyeink nyílt feltárásától. Én belátom tévedéseimet, mint ahogy Géza is belátná, nem szégyellem, hogy a forradalom napi törvényein kívül más törvényt nem ismertem. Géza nagyobb távlatokban gondolkozott.

– Maga most mit csinál, Pali? – tereltem más mederbe a beszélgetést, mivel akkor is unom a politikai fejtegetéseket, ha újságban olvasom otthon, kényelmes karosszékben üldögélve, hát még ha minden percben belém taszítanak egy retikült vagy kézitáskát.

– A zuglói kórház helyettes igazgatója vagyok, és van egy belosztályom.

– Nem gondolt még arra, hogy visszajöjjön Nagyvásárdra?

– Nem. Elégedett vagyok a zuglói állásommal. Jó a beteganyag, harmonikusan dolgozunk az igazgatóval, amellett ebben a kórházban semmi disznóság nem történt tavaly októberben.

– Nagyvásárdon sem.

– Csak megölték Gézát! – izzott fel a kis Kalmár hangja.

Elhallgattam, ez baklövés volt. Riadtan pillantottam rá, ő azonban mosolygott.

3

Seress úr vitt be bennünket az állomásról. Egyenes derékkal ült a bakon, mint a parádés kocsisok. Itt is, ott is meglendültek a kalapok, tiszteletteljes arcok fordultak felém.

Kalmár főorvost történelmi személyiségnek tartották Nagyvásárdon. Valóban, a háború utáni élet megszervezésének egyik kiemelkedő alakja volt, és az uram leghívebb barátja. Ahogy ott ültem mellette a kocsiban, magam is éreztem, hogy ünnepi látványt nyújtunk a járókelőknek.

A konflis megállt a házam előtt, búcsút vettem Seress úrtól, kezet szorítva vele, s a kézfogást egy tízforintossal és egy mosollyal megtetézve. Kalmár Pali – miután megállapodtunk, hogy másnap tíz órakor találkozunk a temető kápolnája előtt – továbbhajtott a szálloda felé.

Mind a ketten hajszálra pontosak voltunk. Ő szegfűcsokrot hozott, én szokásom szerint vörös rózsát.

A sír előtt (akkor még a nagy, emlékműszerű sírkő nem készült el) sokáig beszélgettünk Gézáról. Valahogy úgy volt szó róla, mintha ő is hallana bennünket. Érdekes, olykor-olykor én is hallani véltem a hangját, persze nem a hant alól, hanem emlékezetem mélységében.

– Még csak ötvenegy éves lenne – sóhajtottam virágaim elhelyezése után.

– Ma sem látszana többnek negyvennél – mondta ki helyettem gondolataim folytatását Pali, majd azzal folytatta, hogy sem Gézán, sem rajtam nincs hatalma az időnek.

– Hm – hallottam magamban Géza kissé gunyoros hümmögését –, csak nem akarsz udvarolni a sírom mellett Marikának?

Persze hogy nem akart. Csak nem úgy beszéltünk róla, ahogy a halottakról szokás.

– Tudja, Marika, én valahogy úgy voltam Gézával, mintha egy kicsit én volnék ő, és ő félig-meddig azonos lenne velem. Valószínűleg ezért becsültem a hibáit is, hiába, az ember bármennyire is szigorú önmagával, nem maradhat mentes az elnézéstől.

Már megint mosolygott. Nem szerettem a mosolyát, mert nem értettem.

– Én csak egyetlen hibáját ismertem Gézának – néztem vissza a múltba –, azt, hogy nem volt hajlandó szem előtt tartani a saját érdekeit.

– Valóban nem volt benne más gátló erő – vette át a szót Kalmár –, életszemlélete ebben a tekintetben körülhatárolt volt.

– Körülhatárolt?

– Én így nevezem azt, amit maga az ambíció hiányának gondol. Kétségtelenül nem szolgálta kellőképpen a tehetségét.

– Ha ezt nevezi életszemlélete körülhatároltságának – mondtam –, akkor osztom a véleményét, Pali, csak azt nem tudom, hogy ez valóban hibája volt-e, s nem valami számomra értelmetlen erénye.

– Elgondolkoztató, amit mond, Marika – dicsért meg Kalmár átmelegedett hanggal –, valami ehhez hasonló járt az én fejemben is akkor, ha perlekedtem vele a közélettől való tartózkodása miatt.

Amikor elhelyezte szegfűit a hanton, újra elsuhant fülem mellett az emlékhang.

– Hm – hallatszott tisztán, aztán elenyészett a csendben. Nem mondott többet.

Ettől kezdve két-három havonként lelátogatott Nagyvásárdra. Tudtam, mire készül. A gyászév leteltével sűrűbbek lettek látogatásai. Ilyenkor mindig társaságot hívtam. Tisztában voltam vele, hogy közügy vagyok, nem lehet intim magánéletem. Pali nem volt türelmetlen. Várta, hogy a közvélemény érlelje tetté a szándékait. Fogalmazza meg a város, hogy ő legyen magányom támasza, feloldója, s egyben segítőm Géza emlékének tiszta megőrzésében.

Házasságkötésünk tervének bejelentése előtt lopott perceinkben is tartózkodtunk az erotikus közeledéstől. Ezzel is tisztelettel adóztunk Géza emlékének. Szelíd, gyöngéd csókjainkban is mintha az ő hozzájárulását kértük volna egybekelésünkhöz. (Később annál szenvedélyesebb volt a nászéjszakánk.) Meglepett, majd csodálattal töltött el kifejező eszközeinek gazdagsága, amellyel két és fél esztendei érintetlenségemből a szerelem ligetébe vezetett.

1959 nyarán házasodtunk össze. Barátaim azt tanácsolták, hogy miután úgyis Pesten fogunk lakni, ott anyakönyveztessük magunkat. A lakást visszaadtam a városnak, Géza nagy szakkönyvtárát a kórháznak ajándékoztam, a bútorokat barátaimnak. Az íróasztalát felajánlottam Takács Eleknek, aki annyira visszavonultan élt, hogy a Géza temetése óta eltelt két év alatt nem is találkoztam vele. Telefonon hívtam, kedves, csaknem hízelgő voltam hozzá.

– Megnyugtatna, ha az uram íróasztala méltó helyre kerülne, Takács úr, ezért gondoltam magára, az *Emberkert* írójára.

Udvariasan, de határozottan visszautasított. Nem sértődtem meg, bár nyugodtan megtehettem volna.

Takács mindig különc volt, nem lehetett kiismerni, most is az. Ezzel napirendre tértem fölötte.

Csak apró emlékeket vittem magammal Gézától, meg a személyes holmijaimat. Egyszerű volt a Pestre költözés. Megígértem, hogy Géza sírkőavatásának napján férjemmel együtt itt leszünk. Ezt az ígéretemet sajnos nem tudtam beváltani, mert Palit éppen azokban a napokban érte autóbaleset. A szeme világáról volt szó, amit csak harminc százalékban sikerült megmenteni.

Házasságkötésünk első évében úgyszólván hármasban éltünk, én, Pali és Géza változóan eleven emléke. Nem esem túlzásba, ha azt mondom, Géza közelebb került hozzám, mint az utolsó együtt töltött esztendőkben. Valahogy jobban hozzám idomult, közvetlenebb – csaknem azt mondom: elérhetőbb lett számomra. Hogy ez így történt, abban nagy szerepe volt Pali változatlan baráti érzelmeinek is.

Sosem felejtem el, a rekamién ültünk, csak úgy nappali módon érzelmeskedve, amikor Pali váratlanul elengedett, és szomorúan felsóhajtott:

– Képtelen volt átadni magát egy eszmének!

Éreztem a hangján, hogy mennyire gyötrődik.

– A szerelemnek sem – fűztem hozzá keserűen, de a szívemben nem volt más, csak megbocsátás.

– Nem volt igazán kommunista, és mégis ő lett az ellenforradalom egyetlen áldozata Nagyvásárdon. Félreismerte a gyilkos – töprengett tovább –, az az érzésem, Marika, hogy Géza gyilkosa tévedett. Ha Nagyvásárdon vagyok, biztosan engem ölt volna meg.

Három évig éltünk Pesten úgy, hogy a lányommal egyszer sem találkoztam. Zomborinénak telefonon tudomására hoztam, hogy itt élek, a telefonszámomat is megadtam, és felhatalmaztam, alkalmasint ezt megemlítheti Évának. A férjhezmenetelemről hallgattam, gondoltam ez túlságosan feldúlná a lányomat, tovább rontaná a viszonyunkat. Vártam, hogy jelentkezzék. Nem jelentkezett.

Pali helyeselte magatartásomat.

– Erősnek kell lenned. Tarts ki álláspontod mellett, hadd érezze Éva anyai sértettségedet. Ez végül is erővé válik. A fiatalok minden korban csak addig tagadták meg a szülők generációját, amíg meg nem érezték, hogy az előttük járók erősebbek náluk.

Csaknem három éven át sikerült fölényemet megtartva szilárdan állnom a sarat. Hiába. Zomborinét egyre ritkábban értem el, mert betegsége előrehaladtával nem tudta felvenni a telefonkagylót. Ha pedig Éva szólt bele a készülékbe, néma maradtam. Az volt róla az utolsó hírem, hogy együtt él egy fiatal színésszel, Ispán Endrével.

Ez a hír hihetetlen mértékben felizgatott. Azt természetesnek találtam, hogy van valakije, felnőtt ember, okos, önálló, egészséges életet akar élni testileg-lelkileg, de hogy ezt éppen egy színésszel tegye, ez nem ment a fejembe. Elégtétellel gondoltam rá, hogy Éva életében is szerepe van a színháznak. Ebben sorsunk közös vonását véltem felfedezni. A csodát abban éreztem, hogy ő, aki annyira megvetette múltamban a színésznőséget, s a matematika tudományának fiatal csillaga volt, éppen egy színészben talált szerelmi társra.

Mire elérkezett a diplomaosztás ideje, megtör-

tem. Nem tudtam ellentállni a kísértésnek, látni akartam a zseniális lányomat, amint átveszi a diplomáját. Körültekintően, gondosan készültem az eseményre. Pali eleinte húzódozott, de azután beadta a derekát.

6

Fent ültem a nagy előadóterem karzatán. Éva nem látott, én viszont kényelmesen szemléltem minden mozdulatát. A diplomájuk átvételére várakozó hallgatók lent sorakoztak a földszinti padsorokban, s akiknek nem jutott hely, a terem két oldalán helyezkedtek el. Közöttük állt a lányom is szürke kosztümben, fehér blúzban, karcsúbban és szebben, mint valaha.

Istenem, be gyönyörű vagy – sóhajtottam magamban. Minden erőmre szükség volt, hogy fel ne törjön belőlem a sírás. Akkor, azokban a pillanatokban azt hittem, hogy a boldogság könnyein uralkodom, s nem a kétségbeesésén.

Éva mellett, jobbján egy elképesztően magas fiatalember támasztotta a falat. Időnként egymásra pillantottak, mosolyuk összeért, holott nem álltak szorosan egymás mellett. Ki ez, mi ez, van-e valami köze Évához, semmit sem tudtam. Boldogult Zomboriné, akinek haláláról a *Magyar Nemzet* halálozási rovatából értesültem, Ispán Endréről beszélt. Őt színpadról és filmből ismertem.

A fiatalembert, aki ezek szerint évfolyamtárs volt, így messziről rokonszenvesnek találtam, bár a magassága kissé bántotta a szememet.

A professzorok a hosszú asztal virágai, vizeskancsói és diplomahegyei mögött gombnyomásra mosolyogtak, amikor a nevén szólított hallgató fel-

kanyarodott az emelvényre, hogy tanulása eredményének bizonyítékát átvegye. Időnként egy-egy hallgató megjelenésére lepattant arcukról az udvarias gipszmosoly, és őszinte érdeklődéssel kezdtek mocorogni a helyükön. Ez az ünnepélyességtől mentes, csaknem rendbontó viselkedés akkor érte el tetőpontját, amikor a matematika–fizika szakos hallgatókra került sor, és közöttük az ábécé szerinti negyedik, Lamprecht Éva fellépett az emelvényre. Sorra álltak föl a professzorok, és hevesen szorongatták annak a lánynak a kezét, akit én szültem erre a világra.

A második sírási rohamnak is sikeresen ellentálltam. Pali gyöngéden megszorította a kezemet.

7

Nem döntöttem el, találkozzam-e vele, vagy csak innen a távolból figyeljem. Éva nem fogadta el a felajánlott ösztöndíjemelést, amint erről még annak idején Somló professzor értesített. Éva azért vet meg, mert... de hát ennek ÍGY KELLETT TÖRTÉNNIE. Én őszintén, odaadóan, lelkiismeretem mélyéig megnyugodva vállaltam a szerepet, amelyet az idők változása osztott rám. A színházat gyerekfejjel cserbenhagytam, nem adhatta meg a tehetségemhez méltó feladatot, hát megszereztem az élettől. Az élethez sohasem voltam hűtlen, nagy válságaim idején is fenntartás nélkül, lelkesen hittem benne, megkaptam tőle szenvedéseim árát, a korhoz és tehetségemhez illő nagy-nagy feladatot. A sorsomból termett hazugságot.

Hazugságom titkát híven őriztem, s évről évre szorosabban éltem vele, idomultam hozzá, s az énhozzám. Nem telt bele két esztendő, mire magam

is úgy néztem vissza a múltba, mint akinek a férje valóban politikai gyilkosság áldozata lett. Hazugságom segítségével következetes erkölcsi magatartás alakult ki bennem. Valami eddig nem ismert méltóság, amiben hamarosan felfedeztem a velem született értékek jutalmát.

Találkoznom kellett Évával.

8

Az ünnepség végével kértem Palit, várjon meg az egyetem udvarán, lecsörtettem a lépcsőn a szülői hadon áthatolva, és kint megálltam a bejárati ajtóval szemben, hogy Éva azonnal meglásson, amint kilép a vörös téglás épületből. Pontos tervet készítettem. Amint találkozik a tekintetünk, határozott léptekkel odamegyek hozzá, kezet nyújtok és azt mondom: gratulálok. Csak ennyit, egy szóval sem többet, aztán sarkon fordulok, és faképnél hagyom.

Nem így történt. Amikor észrevett, intett a mellette ballagó góliátnak, hogy várjon egy kicsit, és habozás nélkül felém sietett. Megállt előttem, nem köszönt, csak nézett rám sápadtan és mozdulatlanul. Én sem tudtam megszólalni, nem jutott eszembe semmi.

Bámultuk egymást, türtőztetve magunkat, nehogy elragadjon valami indulat, egymásra ne kiáltsunk, vagy mit tudom én, mit ne tegyünk. Pofon üthetném – gondoltam magamban –, és rákiálthatnék, nem tudsz köszönni sem az anyádnak, de ő is nekem zúdíthatná meggondolatlan és ostoba sértéseit. A hallgatás volt mindkettőnk menedéke. Hallgatott bennünk a múlt, az ő gyerekkora és az én fiatalságom, versengéseink a szeretetért és sok egymás ellen elkövetett tévedésünk. Izgatottan vártam,

mi lesz ebből a hallgatásból. Szívem mélyén arra számítottam, hogy hirtelen megerednek Éva könnyei, a nyakamba borul, csókolgatni kezd, magához szorít, egyetlen szót suttogva a fülembe: anyus... AKKOR BELŐLEM IS KISZAKADT VOLNA A FÉLELEM ÉS HARAG SÚLYA, ÉS MEGSZABADULVA AZ ELHAGYOTT ANYA KÍNJÁTÓL, ÚJJÁSZÜLETEK AZ EGYMÁSRA TALÁLÁS BOLDOGSÁGÁBAN.

Mindez ábrándnak bizonyult. A nagy pillanat elmúlt, hallgatásunk megkondult, mint az üresség, amint belehullott Éva kérdése.

– Férjhez mentél?

– Igen.

– Kihez?

– Pali bácsihoz.

– Mikor?

– Három éve. Azóta Pesten lakunk.

– Nem változtál, olyan szép vagy, mint régen – mondta hűvösen, de nem ellenségesen.

– Te is – válaszoltam, ügyelve, hogy ne hasson túlságosan őszintének elragadtatásom.

– Pali bácsi jó férjed lehet, és te is illesz hozzá – folytatta mozdulatlan arccal.

– Én is azt hiszem, egyébként ott áll a fa alatt – mutattam a balra kanyarodó útra.

Arra fordult, bólintott Pali felé, aki némán viszszabiccentett.

– És te? – szögeztem neki a kérdést.

– Én?

– Te. Egyedül vagy?

– Egy évfolyamtársam felesége vagyok. Két hete házasodtunk össze. Ő az.

A roppant fiatalember felé fordította az arcát, aki erre a mozdulatra barátságosan rám mosoly-

gott. Szóval a színész már nincs? Viszonzásul kicstt félrehúztam a számat.

Kezet nyújtott.

– Szervusz.

– Szervusz – mondtam ugyanolyan keményen és röviden, mint ő, de amikor ott hagyott az udvar közepén, és elsietett az óriással, elbőgtem magamat. Pali feldúltan sietett felém az ecetfa alól.

9

Más asszonyt halálosan elkeserített volna a találkozás kudarca, én néhány óra múlva teljesen megnyugodtam. Színésznőnek születtem, s bár Géza pályám kezdetén elszakított a színháztól, tehetségem színpad nélkül is tovább fejlődött, pontosan megéreztem magamban és másokban is az átalakított, mímelt, fegyelmezéssel vagy tiszta ésszel elváltoztatott érzések és az elrejtett, természetünkben termett érzelmek közötti különbséget. Pali nem értette nyugalmamat, és elképedve nézett rám, amikor aznap délután elmondtam neki, hogy Éva lehetetlen viselkedésében felismertem a közeledés jeleit.

– Ábránd – legyintett –, ez a lány sohasem fog szeretni téged. Azt elhiszem, hogy mérsékeltebb lesz a gyűlölete, ez természetesen csak rád vonatkozik, engem halálom órájáig, sőt azon túl is utálni fog.

– Láttam, hogy szenved – ellenkeztem –, egyetlen szava sem volt őszinte, védte magát, sikeres önállóságát, apjától örökölt gőgjét, megvetése emlékeit, de ő maga is érezte erőlködése hiábavalóságát. Csapkod, vágja a bozótot, de hangoskodása ellenére már a felém vezető utat keresi.

– Te mindig nagyszerű ember voltál, Marika, de sajnos elvakít az anyai szeretet ösztöne.

Milyen együgyű tud lenni egy ilyen rendes, minden pillanatban erkölcsi magaslaton szobrot álló ember, mint ez a kis Kalmár – gondoltam magamban, miközben gyöngéden megcsókoltam a homlokát. Tudtam, hogy jár neki valami jutalom azért, amit az anyai szeretetről mondott. Én valóban szerettem Évát, de ez az érzés nem nélkülözte alantas indulataimat sem. Irigyeltem a lányom konokságát, azt, hogy az apja akkor is jobban szerette nálam, amikor még szerelmes volt belém. A tehetségét is irigyeltem, a sikereit, szinte mindent a szépségén kívül. Mert a szépsége én voltam, az én hasonlóságomra mintázta az apja, az én ragyogásom volt benne, az a földi halhatatlanság, amely negyven éven túl is eleven rajtam, és öregasszonykoromban sem fog cserbenhagyni. Irigységem olykor megvetéssé, máskor gyűlöletté torzult, kicsit szenvedtem is ilyenkor, nem nagyon, mert kislánykorom óta vonzódtam a bonyolult érzésekhez. Ez a magyarázata annak is, hogy egyetlen szerelmes éjszaka hatására elhagytam a színpadot.

Pontosan az ellentéte vagyok Palinak. Ő mindent egyszerűen ítél meg, nem tűri a bonyolult helyzeteket, azonnal elválasztja az általa hasznosnak minősített cselekedeteket és gondolatokat a kártékonyaktól. Csak elítélendő és dicséretes emberi tulajdonságokat ismer. Felnéz rám, kivételes értékeket lát bennem, emellett – mint bevallotta – én vagyok élete legizgatóbb szerelmi társa. Eszébe sem fog jutni, hogy nemes asszonyi jellemem mögött titkokat keressen. Kényelmes élettársnak tekint, éppen olyannak, mint én őt. Szabad leszek mellette. Negyvenhatodik évemben járok, most kezdődik az életem.

Felhívtam Ispán Endrét, megmondtam, ki vagyok, másnap találkoztam vele. Nem említettem

neki, hogy én is színésznő voltam, vagy tudja Évától, vagy nem. Semmit sem tudott rólam. Éva csak annyit árult el neki, hogy létezik egy anyja, vidéken. Ő meg, mint elmondta, tovább nem kérdezősködött.

– Nem tűnt fel, hogy soha nem ír nekem, és tőlem sem kap levelet? – kérdeztem.

– Nem.

– Vagy hogy nem látogatja meg egyszer sem az édesanyját?

– Nem nagyon beszélgettünk családi ügyekről. Neki is megvolt a maga elfoglaltsága, nekem is. Általában kevés idő jutott arra, hogy törődjünk egymással. Ha meg jutott, akkor vitatkoztunk.

– Sokat veszekedtek?

– Soha nem veszekedtünk. Félreértett, azt mondtam, vitatkoztunk.

– Szintén ért a matematikához?

– Nem. Erkölcsi és politikai vitákat folytattunk.

– Arról sincs tudomása – kezdtem elveszíteni a türelmemet –, hogy gyűlölt engem a lányom?

– Hogy jut eszébe ilyesmi?

– Hihetetlen!

– Mi?

– Hogy egyetlen alkalommal sem hozta szóba Éva az anyjával való szakítása okát. Szerette magát egyáltalán a lányom? – törtem ki.

– Nem... – jött a meghökkentő válasz.

– És maga szerette Évát?

– Igen.

– Gyerekkora óta idegenkedett tőlem – adtam meg magamat a vallomásnak –, kizárólag az apját szerette.

– Ha szerette – vetette közbe a színész.

– Miért mondja, hogy *ha?*

– Csak gondolkozom...

– Az apjáról sem beszélt?

– Nem.

– Arról sem, hogy ötvenhatban megölte őt egy... – nem mertem befejezni a mondatot.

– Valamit említett egyszer, hogy nem él, és hogy orvos volt.

– Az édesapja volt mindene... MIÉRT NÉZ RÁM ILYEN KÉTELKEDVE?

– Éva igazán csak a matematikát szereti.

– Honnan veszi ezt a szörnyűséget?

– És rendkívüli matematikai tehetsége kényszeríti érzelemszegénységre. Nem hinném, hogy valaha is férjhez menne.

– Téved. Három napja ott voltam a diplomaátadási ünnepségén, találkoztam vele, mutatta a férjét, egy nagy lakli fiatalembert, aki szintén akkor kapta meg a diplomáját.

– Monstrum!

– Mi az, hogy monstrum?

– Nagyon derék fiú. Évfolyamtársa. Öt éven át reménytelenül loholt Éva után. Monstrumnak becézték.

Várakozva nézett rám, akarok-e még valamit kérdezni tőle. Kezdtem magamat feleslegesnek érezni. Miféle alak ez? Úgy tesz, mintha nem értené, miért olyan fontos nekem, hogy többet tudjak a lányomról? Az ostobát adja? Vagy megvetését fejezi ki az elkerült válaszadással? Egy anya ül szemközt vele az Európa eszpresszóban, egy szerencsétlen anya, akit nem szeret egyetlen gyermeke, testének tükörképe, lelkének ellenfele...

Így tüzeltem magamat Ispán ellen, miközben ez a sikeres ripacs úgy méregette külsőmet, mintha összehasonlítana Évával. Összeszedtem magamat, utolsó kísérletet téve arra, hogy megtudjam, mit beszélt rólam Éva volt élettársának.

– Szégyellem, hogy ennyire elzárkózik a kérésem teljesítése elől, művész úr, legalább annyit szerettem volna megtudni a lányomról...

– Nem akarja elhinni, hogy nem tudok róla többet, mint amennyit elmondtam? – vágta el egy kérdéssel az utat mondatom befejezése elől.

– Nem! – néztem vele farkasszemet.

– Igaza van, mégsem mondhatok mást. Talán könnyebben hitelt ad a szavaimnak, ha elmondom, hogy Éva csak azért választott ki magának, mert szüksége volt valakire, akivel megrázkódtatás nélkül kiengesztelheti testi vágyait. Elfogadtam a megalázó helyzetet, ami kizárólag Éva szépségével magyarázható, és azzal, hogy félelmetes zárkózottságától eltekintve, elragadó egyéniséget ismertem meg benne. Százszorta különb embert, mint én vagyok.

– Azt mondta, sosem veszekedtek.

– Soha.

– Akkor miért nem maradtak együtt?

– Megunt engem. Amit nem csodáltam. Túlságosan önzővé tett a karrierem, őt pedig olyan gondolatvilágba emelte a matematika, ahonnan nyomorúságos alaknak látszhattam. Kérdezhetek valamit én is?

– Tessék.

– Szereti a lányát?

– Hogy mer ilyet...

– Szereti?

– Az anyja vagyok.

– Maguk, asszonyom, nemcsak külsőleg hasonlítanak egymásra, a természetük is hasonló.

– Ezt miért mondja? Nem ismer.

– Nem.

– Hát akkor?

– Kizárólag az önfegyelmére gondoltam. Elhagyta a lánya, miért nem próbálta őt visszaszerezni?

Meglátogatta egyszer is, amióta Éva elköltözött hazulról?

– A lányom nem akart hallani sem rólam.

– Tett valamit ez ellen?

– Nem.

– Kölcsönösen hagyták el egymást.

– Könyörögnöm kellett volna, hogy visszafogadjon, amikor ő taszított el?

– Erről beszélek. A makacs ridegségükről, amelylyel uralkodni tudnak érzelmeiken. Alapjában véve mindkettejüket csodálom. Én hajlékony vagyok, és megalkuvó, de hát mit tehetek ellene, ez a mesterségem.

Reménytelen találkozás volt, és utálatos. Megköszöntem, hogy eljött, és elbúcsúztam tőle. Le kell győznöm Évát, ha nem akarom áldozatul odavetni magamat az öregedésnek.

10

Sivár eredmény. Ispán udvarias tartózkodása mögé rejtette előlem Évát. Nem tudom, mi volt a célja ezzel. Annyi bizonyos, hogy a lányom boldogtalan volt mellette. Nem igaz, hogy Éva érzéketlen. A test, amelyet tőlem kapott, nem lehet az. Nem a matematika kergette őt ártatlansága meggondolatlan feláldozására, ahogyan Ispán magyarázta sivár szerelmi életüket. A tehetség – ó, ezt aztán én igazán tudom! – mindennél jobban hevíti testünk és lelkünk érzékenységét.

Sürgősen beszélnem kellett a másikkal, akit Éva a diplomaosztásnál mutatott. Feltárcsáztam boldogult Zomboriné számát. Szerencsém volt. Férfihang szólt a kagylóba.

– Bohák Lajos.

– Jó napot kívánok. Itt Éva édesanyja beszél. Jó számot hívok?

– Igen, de Éva sajnos nincs itthon.

– Ugye, ön a férje a lányomnak?

– Természetesen.

– Azt hiszem, látásból már ismerjük egymást.

– Feltétlenül.

Kicsit meglepett, amikor azt mondta, feltétlenül. Nem értettem, mit akart ezzel a szóval kifejezni. Zavarba is jöttem. Ez magyarázza suta kérdésemet.

– Éva beszélt rólam magának, Bohák úr?

– Lajos.

– Nem értem.

– Tessék Lajosnak szólítani.

– Igazán kedves.

– Én voltam az egyetlen barátja az egyetemen. Tetszik érteni, mit akarok ezzel mondani?

– Azt hiszem – mondtam bizonytalanul.

– Azt, hogy ismerem Éva egész életét, a kórházat, Nagyvásárdot tövéről-hegyére, boldogult főorvos urat, továbbá... SZABAD MARIKÁNAK SZÓLÍTANOM?

– Ó, igen...

– Mégiscsak jobb, mint ha mamát mondanék. Nem?

– De igen.

– A Kalmár főorvos úrról is sokat hallottam, meg mindenről.

– Képzelem, milyen ellenszenves lehetek magának – hebegtem kétségbeesetten.

– Keressen egy másik szót.

– Nem értem...

– Keressen egy másik szót az ellenszenves helyett!

– Milyen szót?

– Egy súlyosabbat. Tudja, Marika, ma az embe-

reket nem lehet ilyen szavakkal megítélni, mint ellenszenves vagy rokonszenves.

– Gonosz vagyok.

– Nem, nem.

– Hát akkor mondja ki a bűnömet, az isten áldja meg! – sírtam el magamat, kezemben a telefonkagylóval.

– Bocsásson meg, lehet, hogy csöngetnek. Adja meg a telefonszámát, visszahívom.

Megmondtam a számot, és leroskadtam a karosszékbe. Megviselt a beszélgetés, de azért alig vártam a folytatását.

Egy negyedóra múlva csörgött a készülék. Gyorsan fölkaptam a kagylót.

– Én vagyok, Éva. Kérlek, ne izgasd fel magadat. Monstrum mondta, hogy sírtál, amikor abbahagytátok a beszélgetést. Ennek nincs értelme. Ja, igaz, Monstrum a férjem diákneve.

Nem mondtam, hogy tudom, a sírás viszont megszűnt, ahogy Éva hangját meghallottam. A félelem elnyomott minden más ingert.

– Hallasz, anyus?

Anyusnak szólított! Pontosan azzal a gyerekes hanglejtéssel, mint amikor régen a kioszkban fagylaltoztunk.

– Igen, hallak, drágám.

A „drágám" akaratlanul futott végig a hangszálaimon. Mégsem bántam a gyöngeségemet. Túlvagyok rajta. Talán megérti, hogy csak ijedtemben mondtam.

– Monstrum lement kenyérért, mert ő jobban szeret sorban állni, mint én. Ezért vagyok a készüléknél, másként ő hívott volna vissza. Jól vagy?

– Jól.

– Szeretnénk, ha eljönnél hozzánk. Gizi néni rám hagyta a lakását a Ferenciek terén, te is voltál itt

egyszer. Tudod, a nyelvészprofesszor özvegye. Jaj, de buta vagyok, hogyne emlékeznél rá, hiszen telefonon többször is beszéltél vele azóta is, hogy... KÜLÖNBEN MAJD SZEMÉLYESEN. Mikor tudnál eljönni?

– Még felhívlak. Meg kell beszélnem Pali bácsival.

– Mi csak téged hívunk, anyus. Pali bácsi más ügy, szóval mikor?...

A hangja sürgető volt, nem mertem vele huzakodni.

– Jövő hétfőn, jó?

– Délután négytől akármikor.

– Öt-fél hat között?

– Jó.

– Csak még annyit mondj...

– Ne alkudozzunk, anyus. Lehet, hogy a hétfői találkozáson megoldjuk a nehézségeket. Lehet, hogy minden marad a régiben. Szervusz.

Förtelmesen megalázott voltam. De ezt sem bántam. Tudtam, hogy van miért küzdenem.

11

Megmondtam Palinak, hogy a lányomhoz megyek. Ő elégedetten helyeselte látogatásomat.

– Örülnék, ha véget vetnétek ennek az áldatlan helyzetnek. Nem akartam erről többet beszélni veled, mint amennyit beszéltem, de most már megmondom, hogy a köztetek levő torz viszony engem is megvisel. Nemcsak azért, mert ez a magatartás mind a kettőtökhöz méltatlan volt, hanem mert Géza emlékére is árnyékot vetett.

Még tett néhány észrevételt, de hogy mit, arra nem emlékszem, izgatottabb voltam annál, hogy-

sem figyelni tudjak rá. Én a látogatásra való készülődés közben ide-oda hányódtam reményeim és kétségeim között. Ez a zűrzavaros hangulatváltakozás frissítően hatott rám. Első szerepeimre készültem ilyen lelkiállapotban, a siker ígérete és a bukás réme azóta sem csapongott bennem ekkora hévvel. Amikor tizenhét évesen mint Kriszta, az erdészlány beszaladtam a színpadra, ugyanazt az elszántságot éreztem, mint most, meg kell hódítanom a... ó, nem a kisvárosi színkör nézőteréről rám bámuló nézőközönséget, hanem az egész világot, mert most én vagyok a legfontosabb a világmindenségben. Ez a gyerekes, buta, édes mámor egész addig tartott bennem, amíg a Reáltanoda utcában le nem parkoltam a piros Wartburgunkkal. Attól kezdve korszakváltás zajlott le bennem. Amíg a kis utcából hatvan-hetven métert megtettem a templommal szemközti házig, visszakeveredtem annak az okos, ravasz és körültekintő asszonynak a valóságába, aki hétköznapjaimban vagyok.

Szerencsére rossz volt a házban a lift, gyalog mehettem a harmadik emeletre. Ezalatt is edzettem magamat a találkozásra. Szeretek fegyelmezetten szembenézni magammal. Régebben is volt erre hajlamom, de magányom évei alatt különösen kifejlődött ez az igény bennem.

Nem bántam meg, hogy Nagyvásárdon a város első asszonyává erőszakoltam magamat. Kicsinyes cél volt? OTT NEM. Sok értéket föláldoztam eredendően őszinte természetemből? Nem baj. Mártírrá varázsoltam egy férfit, aki meghátrált az élet elől? Igazam volt. Elfogadtam a lányom kihívását, nem engedtem, hogy az anyai ösztön a büszkeségem fölébe kerekedjék? Helyesen jártam el.

Tisztában voltam vele, hogy nagyon erősnek kell lennem, ha tovább akarok jutni az utamon. Új, az

eddigieknél jelentősebb győzelemre vágyom. Egyetlen hosszú, halálomig tartó diadalra.

Becsöngettem. Egyedül volt.

– Monstrum csak egy óra múlva lesz itthon – fogadott az előszobában, majd udvariasan megkérdezte, hogy meg akarom-e csókolni, mire habozás nélkül azt feleltem, hogy nem.

Mosolygott. Én is mosolyogtam. Aztán behozta a kávét. Nagyon rossz kávé volt. S még tejport is adott hozzá. A töltött keksz viszont frissen omlott szét az ember szájában.

Ki szólal meg először, és mit mond? Eleinte komolytalannak látszott a „nagy találkozás". Volt ebben valami biztató is, két éretlen nő majd csak eligazítja a dolgát. Aztán ellobbant a mosoly Éva szemében. Én is kikapcsoltam.

– Nem nagyon tudok kávét főzni – sóhajtott.

– Erre nem kell külön felhívnod a figyelmet – szóltam legrégibb anyai hangomon.

– Ne idd meg. Ha Monstrum hazajön, majd csinál másikat. Nagyon jó kávékat főz. Én teában vagyok erős. Készítsek egyet? Finom teánk van, külföldi csomagból vettük.

Nem méltattam feleletre. Lássa, hogy nem vagyok már a régi, akinek elég egy kedves szó, hogy belőle is buzogjon a szívesség.

– Elmondjak mindent? – kérdezte kis idő múlva.

– Mondj.

– Akkor te is beszélsz?

– Igen.

Ilyen egyszerű volt. Néhány szó véget vetett a bujkálásnak. Annyi év után megpillantottuk egymást.

– Kislány koromban féltem tőled, mert az iskolában több osztálytársam titokzatos arccal emlegette, hogy színésznő voltál. Nem értettem, mi lehet

ebben rossz és szégyellnivaló, de a gyanakvó arcok és csúfolódó tekintetek mégis hatottak rám, úgy éreztem, megjelöltek azzal, hogy én csak egy színésznő lánya vagyok. Ilyesmit érezhettek a háborús időkben a zsidó lányok, háború után a jómódú parasztok vagy polgárok gyerekei. Haragudtam rád, amiért színésznő létedre megszültél engem, mert úgy okoskodtam, nem volt jogod rá, hogy gyermeked legyen. Lehet, hogy mindezt később találtam ki magyarázatul kellemetlen, zord viselkedésemre, s az ok egyszerűen a természetemben rejlett. Az ember annyi mindent ráfog korai gyermeksége idejére. Az biztos, hogy apa jobban tudott velem játszani, mint te. Ezért nem akartam lemenni a nyakáról. Szerettem volna, ha az én tulajdonom lenne. Mindenki mástól irigyeltem, elsősorban tőled.

– Ez a helyzet akkor sem változott, amikor nagyobb lettél – vetettem közbe.

– Igaz, bosszantott, hogy nem vagy olyan, mint apa.

– Valamiért mindig bosszús voltál velem.

– Anyus...

– Tessék?

– Nem fogod elhinni, amit most mondok. A szívem mélyén sajnáltalak.

– Nem szépíted a múltat? – kérdeztem, igyekezve megőrizni fölényemet.

– Nem. Igazán akkor fordultam el tőled, amikor a gimnáziumban megismerkedtem a matematikával. Attól kezdve akármit mondtál, butaságnak találtam. Kamaszos képzelőerőmmel becsöppentem az új fogalmak végtelenjébe, jól éreztem magamat benne, és szörnyen nagyképű lettem. Lenéztelek, megszűnt bennem a sajnálat, amiről az előbb beszéltem. Gyakran gondoltam arra, hogy bárcsak egy

orvosnőt vett volna feleségül apa, olyan asszonyt, aki tudásban, gondolkozásban méltó hozzá. Nevetséges akarnoknak tartottalak, aki nem hagyja békén apát a nagyzolásával. Szigorú voltam és kíméletlen, kezemben a számok törvénykönyvével, a végtelen létezésének ismeretében ítélkezve olyan gyöngeségek fölött, amelyeknek nincs jelentőségük, de én megbocsáthatatlan bűnöknek minősítettem. A matematikai igazságokkal való ismerkedésem mámorában ellened fordultam. Az összes lehetséges álnokságok gyűjteményének tartottalak, a szépségedet máznak, a kedvességedet számítónak, csak az önzésedben nem láttam képmutatást. Apa és én voltunk a két rendkívüli lény, te meg tehetségünk irigye. Ilyen gyerekes képzelségek között ástam be magamat az élet elől a matematikába.

Elhallgatott. Ismét mosolygott, de ez a mosoly szelíd volt és kérő, mintha azt akarta volna mondani, hogy tekintsem az elmondottakat vallomásnak.

– A gyerekek mindig igazságtalanok a szüleikhez – mondtam némi meghatottsággal, vigyázva, hogy el ne túlozzam a hangomban levő megbocsátást.

– Félreértesz, anyus – folytatta Éva –, úgy látom, teljesen félreértetted, amit mondtam, vagy én fejeztem ki magamat homályosan. Én nem tagadok le semmit kamaszos viselkedésemből, de ezzel nem azt akarom kifejezni, hogy nem volt reális alapja az ellened táplált ellenszenvemnek.

Ez váratlanul ért, ám továbbra is uralkodtam feltámadó indulatomon. Nem szabad elsietnem a dolgot. Gyors számítást végeztem, s még egyszer végiggondolva Éva szavait, úgy találtam, végeredményben több volt a lányom visszapillantásában a mentegetőzés, mint a vád. Így hát én is mosollyá

igazítottam a sértődés felé készülődő arcvonásaimat. Lássuk, mi van még hátra.

– És most beszéljünk arról, ami mindkettőnk számára a legnehezebb – könyökölt a kis asztalra a lányom, nekem pedig életemben először szabálytalanul kezdett verni a szívem, mintha egy idegen tárgy érintette volna meg.

– Tudom, miről akarsz beszélni – tettem keresztbe a lábamat nyugalmam jeléül.

– Életed nagy hazugságáról.

– Ha így kezded...

– Most nem köntörfalazhatsz, anyus! Mindent tudnunk kell egymásról.

– Nem igaz! – kiáltottam.

– Mi nem igaz?

– Amivel most vádolni akarsz.

– Nem most vádollak. Apa temetésén sem mertél a szemembe nézni, mert már ismerted a vádat.

– Csak azt láttam rajtad, hogy gyanúsítasz.

– Miért nem kérdezted meg, hogy mivel gyanúsítalak?

– Most sem kérdezem, nem alázom meg magamat. Sajnálom, hogy eljöttem hozzád. Önálló, felnőtt ember vagy, nem gondoltam, hogy még mindig nem szabadultál meg gyerekes kényszerképzetedtől – emelkedtem fel a székről, s indultam volna, mert feleslegesnek tartottam minden további szót.

Éva gyöngéden, de határozottan visszanyomott a székbe.

– Erősnek kell lenned, anyus. Ha most elmégy, soha többé nem találkozunk.

– Az isten szerelmére, halálba akarsz kergetni? – próbálkoztam gyors, drámai fordulattal, de éreztem, hogy a hangom túlságosan patetikus.

Éva ki is használta a helyzetet. Ügyesen sarokba szorított. Nyílt támadásba csapott át.

– Nem mered beismerni, hogy apa öngyilkos lett?

– Apádat Agócsi ölte meg – mondtam, mert mást nem tehettem.

Ahogy elhangzott a válaszom, visszanyertem az önuralmamat is. Túljutottam a lélek ernyedésén. Higgadtan vártam a továbbiakat.

Éva azonnal észrevette rajtam a változást, megújult erővel támadott.

– Előletek menekült a halálba – mondta hűvösen, mintha egy nagyon régen megfogalmazott ítéletet idézett volna fel a múltból.

– Kik elől? – kérdeztem friss önuralmamat próbálgatva.

– Akik nem engedték, hogy a saját törvényei szerint éljen. Mint például te vagy a mostani férjed.

– Pali bácsit is belekevered?

– Sokan vagytok.

– Most már végképp nem értelek.

– Apa semmi mást nem akart, csak gyógyítani. Erre született, ezt érezte élete értelmének. És te, a felesége meg a legjobb barátja, sem vettétek észre, hogy ebben van az ő nagysága. Te a társadalmi érvényesülés felé hajszoltad, Kalmár doktor önmaga kíméletlen elveit akarta ráerőszakolni.

– Miattunk követett el öngyilkosságot? Ezt jól kitervelted.

– Nem akarlak apa halálának okairól meggyőzni. Nagyon jól tudod, mennyi részed van benne.

– Akkor mi a célod ezzel a vádaskodással?

– Ne rejtőzz tovább, anyus. Kieszeltem az öngyilkosságot? És te mit eszeltél ki? Gyilkost teremtettél apa halálához, hogy felölthesd magadra a mártír özvegyének szerepét.

– Aljas vagy!

– Jól kiválasztottad a gyilkost. Agócsi a társada-

lom legtorzabb termékei közé tartozott. Logikus volt a menekülése. Minden várható változás elől futnia kellett a besúgónak, apa elől is.

– Félelmetes a gyűlölet – csaptam át újabb támadásba –, félelmetes... – ismételtem, hevesen kapkodva levegő után.

Éva zavartalanul folytatta:

– Okos asszony vagy, tudtad, hogy a hazugságod kapóra jön a fejüket vesztett kisvárosi hatalmasságoknak, nem tévedtél, vállalták a cinkosságot veled.

– Orvoshoz kell menned. Rémlátomások gyötörnek. Én nem tudlak ettől megszabadítani – mondtam, magam is csodálkozva tökéletes nyugalmamon.

Vártam, folytatja-e a lányom a maga dagályos stílusában a harcot. Megroppant a szék, Éva magyarázat nélkül átment a másik szobába. Magamra hagyott, rám bízva a döntést, akarok-e még valamit mondani, vagy nem. Gondolataim mélyén elismertem, hogy méltó ellenfelei vagyunk egymásnak, de abban nem kételkedtem, hogy enyém lesz a végén a győzelem. Szó nélkül elhagytam a lakást. A kapuban találkoztam Monstrummal. Megismert. Barátságosan köszönt, de nem kérdezett semmit. Meggyorsítottam a lépéseimet.

12

Pali kíváncsi arccal várt otthon.

– Sikerrel jártál? – kérdezte, ahogy beléptem a kis kerti teraszról az előszobába.

– Nem találkoztunk hiába – foglaltam össze a történteket, ügyesen keverve a remény és aggodalom hangját. – Éva sok mindent elárult, ami amel-

lett szól, hogy nem halt ki belőle a szeretet, sőt, talán most kezd feltámadni.

– Érdekes, amit mondasz...

– Mégsem tudom eldönteni, hányadán állok vele. Egyszer olyan választékosan beszél, mintha katedráról szólna az emberhez, máskor meg durván sérteget. Valahogy zavaros az egész ügy – mondtam töprengve –, időnként a matematikát is belekeveri. Annyit mindenesetre kihámoztam a szavaiból, hogy hajlandóságot mutat a köztünk levő áldatlan helyzet felszámolására.

– Akkor nem jártál nála hiába.

– Nem, de van egy dolog, Pali, ami megnehezíti a helyzetemet. Erről még nem beszéltem neked, valójában nem is beszélhettem, mert Éva most hozakodott elő először teljes nyíltsággal ezzel a váddal.

– Mivel vádol?

– Nemcsak engem, téged is, és tulajdonképpen mindenkit Nagyvásárdon... nem is tudom, hogy mondjam el ezt a képtelenséget – vetettem Palira egy hosszú, fájdalmas tekintetet, ezzel is jelezve, milyen nehéz nekem olyasmiről beszélnem, ami az én okos lányomat kedvezőtlen színben tünteti fel.

– Beszélj csak nyugodtan. Nem vagyok türelmetlen – mondta Pali pontosan azon a hangon, amelyet vártam tőle.

– Gézáról van szó...

– Nem lep meg. Erről már esett szó közöttünk. Rajongott Gézáért, szenvedélyesen rajongott. És gondolom, ez a heves érzelem ma sem csitult el benne. Ez világos, egyszerű Élektra-komplexus. A lánygyermek mindig a...

– Várj, Pali – hárítottam el az utamba álló fontoskodó okfejtést –, szeretném, ha nem terelnéd mellékútra a dolgot.

– Jó, jó, nem szólok közbe – hátrált a szerelem

árnyékába a férjem, és tekintete mohón végigtapogatott.

Elégedett voltam. Előnyöm ezzel is biztosítva volt. Mégis nagy óvatosságra volt szükség, mit közöljek vele, és mit hallgassak el. Arról nem szólhattam, hogy Éva az egyetemen már 1957 telén visszautasította a Somló professzor által felajánlott magasabb ösztöndíjat. Szerencsére a professzor nem csinált ügyet Éva magatartásából, megelégedett azzal, hogy engem figyelmeztessen lányom veszedelmes makacsságára, amellyel szembeszállt apja mártíromságával. Nem válogathattam különböző megoldások között, úgy tettem, mintha most találkoztam volna először Éva vádjával.

– Éva nem hiszi el, hogy Gézát meggyilkolták – kezdtem finom és halk megdöbbenéssel.

– Mit jelent az, hogy nem hiszi el?

– Azt állítja, hogy öngyilkos lett.

Pali válla idegesen megrándult. Mereven nézte az ablakpárkány pléhlemezén lecsúszó délutáni fényt.

– Különös – mondta végre.

Figyeltem az új férjem arcát. Ahogy elmerült egy előttem ismeretlen gondolatban, úgy tetszett, mintha egy idegen férfival ülnék a szobában.

– Kérlek, Pali, olyan vagy, mintha nem figyelnél rám eléggé – figyelmeztettem, gyöngédséggel fedve türelmetlenségemet. – Éva kétségbe vonja, hogy Gézát Agócsi ölte meg.

– Igen, igen, én is ezen gondolkozom. Bennem is felmerült már hasonló gondolat – fordult felém a férjem, és arcáról eltűnt az idegesség.

– Mondom, hogy nem figyelsz rám! Pali, a lányom azzal vádol, hogy Géza saját maga vetett véget az életének, és én találtam ki az egész Agócsi-féle gyilkosságot! – emeltem fel a hangomat, mert kezdett már nyugtalanítani Pali viselkedése.

– És te mit válaszoltál neki?

– Nem méltattam válaszra. Faképnél hagytam.

– Helyesen tetted. Éva feltételezése túlmegy azon a határon, ami Géza iránti szeretetével indokolható. Nem értem... miért találtad volna ki, hogy Agócsi lökte a folyóba?

– Miért? Hogy egy martír özvegye legyek, ezzel kivételes helyet biztosítsak magamnak a társadalomban! – kiáltottam, ügyesen a szoba méretéhez igazítva a hangerőmet.

– Hihetetlen. Mondd, Éva férje nem valami ötvenhatos firma? Nem ő uszítja a lányodat ellened?

– Nem ismerem őt. Egyszer láttam a diplomaosztásnál. Semmit sem tudok róla.

– Majd én utánanézek a fiatalembernek. Ő is matematikus?

– Tanársegéd az egyetemen.

– Az egyetemre ügyesen visszaszivárogtak a hőzöngők. De különben hagyjuk. Éva elég önálló ember ahhoz, hogy bármiről véleményt formáljon. Az is elképzelhető, hogy ő maga is ahhoz az oldalhoz tartozik. Persze mindez csak feltételezés, nem akarok vádaskodásba bonyolódni. Egyébként... hiszen mondtam neked, az én gondolataimban is felmerült, hogy Géza talán csakugyan kereste a halált, miután maga is hajlott a revizionisták esztelen elvei felé... BOCSÁSS MEG, EZZEL NEM AKAROM GÉZA EMLÉKÉT MEGSÉRTENI, ELLENKEZŐLEG, ÉLETE TRAGÉDIÁJÁT VIZSGÁLOM.

Közelebb húzódott hozzám. Egyáltalán nem bántam, jólesett a közelsége. Lehet, hogy azért, mert egy kicsit tartottam is tőle. Mindig szerettem az ilyen pillanatokat. Nem féltem a kockázatoktól, még a vesztés lehetőségétől sem.

– Mondd, Pali, biztos vagy benne, hogy igazán szeretsz engem? – kérdeztem alig hallhatóan.

Hosszan, némán kezet csókolt. Én meg a bal kezemmel a feje búbján árválkodó hajszálait simogattam. Tekintetem fátyolos volt, hogy ha a kézcsók után felnéz, ki ne essen a hangulatból. Így minden eshetőségre felkészülve, azt kérdeztem tőle, elhagyna-e akkor, ha beismerném, hogy szélhámos vagyok, és amivel Éva vádol, valójában nem vád, hanem a tiszta igazság.

– Hogy tételezhetsz fel rólam ilyen aljasságot? – emelkedett fel a hosszú kézcsókból.

– Aljasságot? Nem értetted félre a kérdésemet?

– Nem.

– Nem lepleznél le, ha most azt mondanám: Pali, Géza csakugyan öngyilkos lett, és én találtam ki a gyilkosságot, hogy féktelen hiúságomban egy martír özvegyének szerepében tetszeleghessek?

– Ne beszéljünk erről többet, Marika – mondta Pali, és a hangja olyan határozott volt, mint még soha –, minden úgy történt, ahogyan történnie kellett. EZEN NEM LEHET VÁLTOZTATNI.

13

Két érzés küzdött bennem. Az egyik, hogy megöleljem, a másik, hogy szemen köpjem. Mind a két érzés gyorsan elmúlt. Maradt az önvád.

Szeretem az önvádjaimat. Pihenek a lelkiismeretfurdalásban, mint más egy szép nagy utazásban. Végigcsatangolom lelki tájaimat, megszemlélem emlékeim elhomályosult feliratait, boldogságom romjait, tele van a világ velem, itt is, ott is én vagyok.

Egyik pillanatban szeretem, a másik pillanatban megvetem tetteimet, de még megvetve is élvezem

magamat, s mióta Pali felesége vagyok, a tévedésemből sem csinálok nagy ügyet. Engem ebben a világban már nem érhet bántalom. Megbecsülés vesz körül Nagyvásárdon, s ha ez a megbecsülés nem őszinte, az nem érdekel. A képmutatásban kifejezett érzelmek végül is valódiakká válnak. Ki kell várni, amíg ez megtörténik. Éva gyűlölete sem igazi gyűlölet már. Kezd vonzódni hozzám, s bár a vonzalma erőltetett, igyekezete arra vall, hogy sürgeti az időt, érlelje mielőbb szeretetté az ellenem táplált ellenszenvet.

Nem tévedtem. Csaknem egy esztendő telt el ugyan, amíg ismét életjelt adott magáról, de akkorra csaknem teljesen feladta amúgy is elértéktelenedett magatartását. Én türelmesen vártam, biztos voltam a dolgomban. Éva sem kerülheti el a sorsát. Vannak törvények, amelyek erősebbek az erkölcsi nézeteknél. Az életünk alkalmazkodásból áll. Ha nem így volna, akkor én még ma is színésznő lennék, talán az ország legjobb színésznője, nem tékozoltam volna el azt az embert, aki vagyok, szerelemért, gyerekért, érvényesülésért, jólétért, hazugságokért és a boldogság látszatáért.

Váratlanul állítottak be hozzánk. Se előzetes telefon, se semmi. Pali nemrég jött haza a kórházból, amelynek ekkor már igazgatója volt. Kint dolgozott a kertben, amikor megjelentek a kapuban. Én a teraszról láttam őket, szerencsére nagyon jó napom volt, kozmetikus-, fodrásznap, úgy tettem, mintha számítottam volna az érkezésükre. Virulva siettem le a lépcsőn. Ők sem mentegetőztek túl sokat, zökkenésmentesen zajlott le a megtermett férj bemutatása. Mire beértünk a házba, mindenki tegeződött.

Nagy tál frissen szedett körtét tettem az asztalra, és egy másik tálba medvetalpat. Szerencsére előző

nap jártam a mézeskalácsos öreglányoknál, akiknek illatos medvetalpaiért a belvárosból is kizarándokoltak az igényes háziasszonyok.

Éva és férje tömte magába a vékony, kerek édes lemezeket. Monstrum – ő kért bennünket, hogy így szólítsuk – gátlástalanul falta a készletemet, Éva sem maradt el túlságosan mögötte. Lendületük Palit is és engem is elragadott, átadtuk magunkat a rágcsálás örömének. Az utolsó medvetalpat kisorsoltuk. Pali felírta a neveket egy-egy cédulára, a cédulákat a zakója zsebébe dugta, onnan kellett Évának a győztes nevét kihúznia. Monstrum nyert. Ünnepélyesen körbeharapta a süteményt, amíg el nem tűnt ujjai közül, majd, mint a bűvész a nagy mutatvány után, diadalmasan széttárta karjait. Megtapsoltuk. Monstrum visszaült az asztalhoz.

– Akkor mi most sétálunk egyet Palival – szólalt meg kisvártatva –, Éva szeretne négyszemközt beszélni Marikával.

– Honnan tudod? – kérdezte zavartan a férjem.

– Azért jöttünk – felelte Monstrum –, igaz, Éva?

– Igaz.

Még nem szoktam meg furcsa stílusukat, idegen volt számomra könnyed nyíltszívűségük, de már megéreztem valamit annak a természetes őszinteségnek suta bájából, amelyet később annyira kedveltem és félreértettem az unokámban.

A két férfi elvonult. Néztem őket az ablakból, amint becsukódott mögöttük a kertkapu, és Pali jobbra-balra mutogatott az utcán, Monstrumra bízva a választást, merre menjenek.

Visszafordultam Évához, aki csaknem gyöngéden figyelte minden mozdulatomat. Megnedvesedett a tenyerem. Azelőtt nem fordult elő velem, hogy izgalom így hasson rám. Még Géza temetésén sem.

– Örülök, hogy itt vagytok – mondtam, és szerényen, csendes várakozással lekuporodtam a széles hátú halványzöld heverőre. – Hát... tessék, drágám!

Helyénvalónak találtam ezt a megszólítást. Ha meg akarom könnyíteni Éva helyzetét, minden érzelmi kaput ki kell nyitnom.

– Anyus...

– Figyelek, drágám.

– Mindent tudnom kell apáról.

– Mit akarsz tudni?

– Azt, hogy nem tévedek-e... HOGY NEM GYANÚSÍTOTTALAK-E IGAZSÁGTALANUL?

Lehajtottam a fejemet. Végre, végre, végre – hajtogattam magamban, és ellenállhatatlanul elöntöttek a könnyek, a boldogság tiszta könnyei. Hibátlan, igaz könnyek, soha nem örültem ennyire még magamnak.

– Anyus – halkította le a hangját a lányom –, döntened kell a sorsomról.

– Nekem? Hiszen te már régen...

– Hallgass meg, kérlek.

– Hallgatlak.

– Engem tegnap behívtak a minisztériumba. Teljesen váratlanul ért a hívás. Ott közölte velem a miniszterhelyettes, hogy az Akadémia és a minisztérium közös döntése alapján én leszek a harmadik tagja annak a magyar küldöttségnek, amely tíz nap múlva Párizsba utazik, és részt vesz az UNESCO által létrehozott nemzetközi matematikai kongresszuson.

– Kislányom, ez...

Nem engedett szóhoz jutni.

– Igen, ez nagyszerű dolog, anyus – szorította le a kezemet, mintha ezzel a mozdulattal ki akart vol-

na kapcsolni, mint egy gépet –, én is tudom, mit jelent egy olyan küldöttségbe kerülni, amelynek másik két tagját az egész világon nagyra tartják.

– El sem mondhatom, milyen büszke...

– Ne szakíts félbe – intett le ridegre vált arccal –, ez a különleges megtiszteltetés nemcsak a tehetségemnek szól, talán nem is annak, hanem... érted, anyus, miről beszélek? Előadást is kellene tartanom a legnagyobbak között...

– Nem bízol a tehetségedben? – szakítottam félbe, mintha nem érteném, mit kérdez. Csak mondja ki ő, legyen túl rajta, semmisítse meg a gyanúját, amelytől szabadulni akar.

– Anyus, ha te most megmondod... ha szeretted valaha apát... ha azt akarod, hogy újra a lányod legyek... ha...

– A lányom leszel – intettem magamhoz, és ő jött, mellém simult, átölelte a nyakamat –, és én most leszek igazán az anyád – folytattam, gyönyörködve ifjúságom eleven másában –, értelek én, értelek, én szép, becsületes, zseniális gyermekem, csak akkor fogadod el a nagy ajándékot, ha az apád csakugyan mártírja volt a hitének és nem... – magamhoz szorítottam a testemből való testet, az én igazi maradandóságomat, és úgy zokogtam –, apád az életét adta értünk és az emberi haladásért. Esküszöm neked, drágám, hogy így történt...

Összeborultunk, és együtt sírtunk. Én a győzelem boldogságában, ő a megalkuvásában. Mindketten tudtuk, amit Pali olyan határozottan fogalmazott meg nekem: GÉZA MARTÍROMSÁGÁN NEM LEHET VÁLTOZTATNI!

A párizsi utazással és az ott elért nemzetközi sikerrel kezdődött Éva pályájának magasba törése. Én, Pali és Monstrum három csokor virággal vár-

tuk a Keleti pályaudvaron, amikor kipirultan kiszállt az Orient expresszből.

Éva magához ölelt, a fülembe súgta.

– Anyus... hat hónap múlva unokád lesz...

Monstrum titokzatosan vigyorgott, amikor kipirult arcomat látta.

14

1964. április 7-én Éva Pali kórházában fiú unokát szült nekem. Pontosan kilenc hónapra. Ötvenedik születésnapom előtt két hónappal nagyanya lettem.

A kisfiú, akit közös megegyezéssel Gézának neveztünk el, boldogult nagyapja után, három kiló ötven dekával született. Az újszülöttek általában csúnyácskák, de Géza, illetve Gézu, mert azonnal így becéztük, már akkor gyönyörű volt.

Születése pillanatától kezdve tulajdonomnak tekintettem. Nem az unokámnak, még csak nem is a fiamnak, hanem önmagamnak. A jövőmet éreztem benne. Elégedetten láttam, hogy Éva nem nagyon ért a csecsemőgondozáshoz, anyatejet ugyan rendesen termelt, de ügyefogyottan fürdetett, pelenkázott, hintőporozott. Határozottan szüksége volt rám a gyerek körüli teendők miatt.

A szoptatási idő alatt is bejárt az intézetbe, és otthon is dolgozott. Figyelmeztettem rá, hogy megerőltetheti magát, és elapadhat a teje. Nevetett rajtam. Azt állította, hogy a matematikusoknak ki kell használniok a fiatalságukat, mert harmincöt év után már nem képesek eredeti alkotásra.

– Lehet, hogy harmincöt éves korodig Nobel-díjas leszel? – kérdeztem megvidámodva.

– Nem. Matematikusok számára nincs Nobeldíj, ne is várd, anyus – nevetett.

– Miért nincs?

– Állítólag azért, mert Nobel rajtakapta a feleségét egy matematikussal.

Nyílegyenesen haladt fölfelé a pályán, minden út megnyílt előtte a tudományos életben. Évának ahhoz is volt tehetsége, hogy élvezze a sikereit. Okosan és fegyelmezetten élvezte, nem adta át magát az önbűvölet kényelmének. Ebben a tekintetben is különb volt nálam, mert én hajlamos voltam arra, hogy gyönyörködjem terveim szerencsés megvalósulásában.

Monstrumot is húzta magával a magasba. Nem az útját egyengette, ilyesmi távol állott tőle, többre becsülte ezt a kedves, okos fiút, és Monstrum se viselte volna el, ha nem a saját képességei szerint halad.

Érdekes, hogy tehetségük nem terjedt ki a szülői teendők elvégzésére. Tanácstalanul álltak minden nagyobb bőgés előtt, még egy szolid hascsikarást sem ismertek fel. Csak szeretni tudták Gézut, aminek a kicsi édeskevés hasznát látta. Nélkülözhetetlen lettem, számomra ez volt a legfontosabb.

Birtokba vettem az unokámat. Nem ellenük történt, csak önmagamért, hogy folytatni tudjam az életemet, s a magam törvényei szerint vágjak neki az öregségnek.

Fölényem tudatában felszabadultan szerettem a lányomat, de érzéseim külső körében Monstrumnak is biztosítottam egy kis helyet. Szerettem is, sajnáltam is, mert úgy vettem észre, hogy Éva nem szerelmes bele. Kedveli, becsületesen hű hozzá, szót ért vele az élet ügyeiben meg a matematikában, de kordában tartja Monstrum érzelmeit, s a fiú alávetni magát a lányom akaratának.

Nekem sohasem sikerült Gézát ebbe a helyzetbe kényszerítenem, a testemmel sem, pedig sokszor mutattam közönyt szerelmünkben, amikor valamivel megalázott.

Miközben házasságukat figyeltem, akaratlanul is összehasonlításokba tévedtem. Én jobban értek a szerelem élvezetéhez, mint a lányom – állapítottam meg –, ő mindentől függetleníti magát, még az érzelmeitől is. Mind a ketten uralkodásra születtünk, azzal a különbséggel, hogy őt a tehetség a matematikához vezette, engem meghagyott az életnek. Neki nem fontos az asszonyi boldogság, én ki tudtam heverni a boldogtalanságaimat. Gézu az első emberi lény, akit önmagamnál jobban szeretek. Micsoda kötelenség! A gyönyörűségek gyönyörűsége. Megszületett bennem életem végső értelme: szolgálni akarom ezt a kisfiút.

Vigyáznom kellett, meg ne hatódjak magamtól, nehogy önzetlenségem is önzésbe vesszen. Tisztán és sértetlenül őrzöm meg unokám iránti rajongásomat, egyedül ez jogosít arra, hogy elfogadjam álnok tetteim megtisztulását, s megnemesedve új értelmet nyerjenek hazugságaim is életem kora őszében. Egészséges vagyok, meg akarom élni azt a napot, amikor Gézu belép az egyetem kapuján, nem, nem... majd amikor átveszi a diplomáját. Hány éves is leszek akkor? Ó, istenem, alig hetvennégy.

15

Fura egy ember ez a Monstrum. Megjelent egy négyszázötven oldalas könyve, színes rajzokkal és képekkel, azzal a címmel, hogy *A matematikai gondolkozás története,* és nyoma sem látszik rajta büszkeségnek. Ez a baj vele általában. Hiába nőtt ak-

korára, mint egy fa, alig lehet őt észrevenni. Lehet, hogy Éva is a magabiztosságot kevesli benne. Nem tudom, nem értek a szerénységhez, mármint ahhoz, amiben nincs megjátszás. Vallatóra fogtam Monstrumot.

– Mondd, Lajos – kérdeztem, miközben az akkor már másfél éves Gézu mély álomba merült az ölemben –, jól van köztetek minden, maradéktalanul boldog vagy Éva mellett?

– Jó kérdés, te mindig nagyon jókat kérdezel az embertől, Marika.

Szüntelenül meghökkent a fogalmazásaival. Még ma sem szoktam meg, pedig már jó ideje ismerem a vőmet.

– Ha jó kérdés, akkor felelj rá! – sürgettem.

– Maradéktalan boldogság? Ne haragudj, ennek nincs semmi értelme. Szeretem Évát, és ő ezt az érzést azzal viszonozza, hogy elfogad engem. Olyannak, amilyen vagyok.

– Ez nekem volapükül van – mondtam, és hallatlanul meglepett a gyerekkoromból váratlanul felbukkanó szó. Anyám használta, ha valamit nem értett, azóta sem hallottam.

– Tudod, Marika, a matematikusok haláluk órájáig őriznek valamit abból az ártatlanságból, amelylyel Rousseau a természet gyermekeit felruházta. Mi nem bonyolítjuk agyon az érzéseinket, hagyjuk, hogy olyanok legyenek, amilyenek. Mi a matematika szépségeinek légkörében szeretjük egymást. Én a köztünk levő tehetségkülönbség miatt természetesen többet érzékelek Évából, mint ő énbelőlem.

– Lehet, hogy nagyon közérthetően fejezed ki magadat, Monstrum, de én, aki az egyszeregynél nem jutottam tovább, egy szavadat sem értem. Azt mondd meg nekem, hogyan szerezted vissza Évát a színésztől?

– Nem kellett visszaszereznem. Tudtam, hogy Éva csak addig marad mellette, amíg nem tisztázódik, hogy... de erről nem akarok beszélni.

– Mi nem tisztázódik? Beszélj nyugodtan.

– Hogy alkalmas-e a testi szerelemre – mondta Monstrum és abban a pillanatban elvörösödött.

– Úgy érted, hogy nem halvérű-e?

– Igen.

– Az én lányom? A lélegzetem is eláll ekkora hülyeség hallatára.

– Mondtam, hogy nem akarok erről beszélni. Te erőszakoltál.

– Hülyeség – ismételtem, elgondolkozva az életemen.

Gézu felszusszant álmában. Lábát összehúzta és újból kinyújtóztatta.

– Erre kellett neki a színész – folytatta Monstrum az arcát simogatva, úgy látszott, le akarta róla törülni a pirulást.

– És te ezt szó nélkül tűrted?

– Nem tehettem mást. Vártam. Természetesen szenvedtem is, ha mindent akarsz tudni, kutyául szenvedtem. Emigráltam a tanulásba. Kibírtam. Nem volt haszontalan a megaláztatás. Végül is az történt, amire számítottam. Éva megszabadult a félelemtől, alkalmasnak találta magát a házaséletre, a feleségem lett. Fájdalmas ügy, de becsületes. Remélem, belátod?

Hallgattam. Néztem az alvó gyermeket. Ő is elágyulva pislogott a fiára. Szép családi jelenet volt.

– Kíváncsi vagy még valamire? – kérdezte kis idő múlva Monstrum.

– Nem – válaszoltam szerényen, mert éreztem, hogy most nem szabad további titkok után kutatnom.

Hálásan pillantott rám.

– Kösz, Marika, ezért jutalmul elmondom neked a leánykérés estéjét. Akkor már folytak az államvizsgák. Éva meghívott egy paprikáskrumpli-vacsorára. A krumpli odakozmált. Nem beszéltünk a kozmáról, jóízűen megettem, és kenyérkatonákkal simára törültem a tányért. Láttam, hogy Éva alig tudja leplezni a meghatottságát. Akkor ültünk még egy darabig az asztalnál, én megittam két pohár vizet, ő is elkortyolt egyet. „Min gondolkozol?" – kérdeztem, bár nagyon is jól sejtettem, min gondolkozik. „Azon, hogy a filozófiavizsga előtt vagy után házasodjunk-e össze" – töprengett a lányod. „Várj, ezen nekem is gondolkoznom kell" – mondtam fontoskodó képet vágva, de mielőtt közölhettem volna döntésemet, hatalmas reccsenéssel összetört alattam a konyhai szék, s én teljes hosszúságomban elterültem a linóleum padlón. Éva pillanatnyi ijedtség után teli szívből nevetni kezdett. Annyira, de annyira nevetett, Marika, hogy azt hittem, nem tudja abbahagyni.

– És aztán? – kérdeztem.

– Aztán az enyém lett, édes nagyanyó – vigyorgott Monstrum, de miközben adta a bankot, újra fölszaladt a vér az arcába.

Gézu apró nyögésekkel jelezte, hogy kifelé tart álomországból.

16

Aznap történt, amikor megérkezett a meghívó Géza síremlékének avatására. Pali kocsiját egy autóbusz nekisodorta a villamosnak. Életveszélyes sérülésekkel szállították be saját kórházába. Tíz napig éjjel-nappal mellette voltam. A tágas különszobában, a halál árnyékában többször is végigkalan-

doztam életem legrejtettebb tájait. Miért is mentem feleségül ehhez az emberhez? – kérdeztem magamtól, mert bármennyire aggódtam is érte, furdalt a lelkiismeret, vajon nem csinált-e ez az aggodalom? Nem azért rostokolok a gyógyuló beteg mellett, hogy ne kelljen a sírkőavatásra utazni, és ott szembenéznem becsvágyam szomorú emléknapjával? A harmadik napon Pali túlvolt az életveszélyen, nem lett volna akadálya a nagyvásárdi útnak, én mégis maradtam, tűrtem Pali hálás pillantásait és az orvosok csendes és ünnepélyes elismerését.

Éva utazott helyettem Nagyvásárdra. Monstrumot és a kétéves Gézut is magával vitte. Én hosszú és mindenki szerint nagyon szép levelet írtam a tanácselnöknek, amelyben visszatekintettem Géza küzdelmes életére. Nem tagadom, elöntötte a szememet a könny, amíg a hetvensoros levél végére értem. Egy költeményt is mellékeltem a levélhez, azt nem én írtam, hanem Bors Jenő, a költő, aki három hónapja volt Pali kórházának vendége, szerény gyomorbajával, s itt gyártotta szép mélabús költeményeit azzal a céllal, hogy kicsikarja magának az állam legnagyobb elismerését. Naponta végigjárta a protokollszobákat, felolvasva egy-egy új költeményét, mit sem törődve a beteg állapotával. Amikor a lábadozó Palihoz bekopogtatott, és adakozón megismertetett bennünket a *Maradandóság* című versével, úgy találtam, illenék Géza sírkövének avatóünnepélyére. Ő azonnal felajánlotta, hogy a cím alá odaírja: dr. Lamprecht Géza síremlékének avatására. Így került a vers Nagyvásárdra, s mint később Évától megtudtam, az avatóünnepélyen el is szavalta egy úttörő.

Pali három hét után elhagyhatta a betegszobát, de hetvenszázalékos látáscsökkenéssel. Szerencsére túlvolt a szorosan vett nyugdíjkorhatáron, s mint

mozgalmi veterán, amúgy is magasabb nyugdíjra tarthatott igényt, így anyagi veszteség nem ért bennünket.

A szerencsétlenség után nagyon megváltozott, méghozzá oly mértékben előnyére, hogy Éva is, én is odavoltunk a bámulattól. Látáscsökkenése megfinomította, árnyaltabbá tette életszemléletét, nem tudom, hogy történt, de mintha meg is szépült volna. Jól állt neki a régi, kissé izgága mozgását felváltó méltóságteli járás, a szája szélére költözött, világgal megbékélt mosoly.

Nélkülem nem hagyta el a házunkat. Karonfogva sétáltunk, fehér botot sohasem hordott, holott a hetvenszázalékos vakság feljogosította volna rá. Színházba, operába, koncertre gyakran jártunk, csak moziba nem, és televíziót sem tartottunk. Évákkal gyakran csináltunk közös programot. Egy alkalommal együtt nyaraltunk velük a Balatonnál. Gyönyörű két hét volt. Egy egész villát béreltünk, ötvenlépésnyire a tótól, s a kertben fenyőfákkal, pázsittal, virágokkal. Gézu szívesebben volt velem a kertben, mint a Balatonban. Legjobban azt szerette, ha énekelek neki, olykor hozzám szorította a fülét, mintha nemcsak kint, hanem bent is hallani akarta volna a dalt. Különösen a francia király belépőjét figyelte nagy érdeklődéssel a *János vitéz*ből, a „...híres volt a lovasságom, híresebb a szamárságom" részt, meg Lucy dalát a *Leányvásár*ból. „De nagyot iramodtam, amíg ide jutottam..." Táncoltunk is, Gézu remek ritmusérzékkel tette-vette a kis lábait a gyepen, szívem szakadt a boldogságtól.

Ha Éva külföldre utazott, mindig rám bízta a gyereket, nálunk is volt egy szobája, kisággyal, minden gyerekholmival, olyankor Monstrum is csak Zuglóban láthatta a fiát.

Különben Monstrum nagyon jó apa volt, de félt a gyerektől. Reszketett, hogy kiejti a kezéből, vagy véletlenül megszorítja a nagy mancsaival.

17

1970 szeptemberében kezdődött Gézu iskolai élete. Ragaszkodtam, hogy első nap én kísérem őt iskolába. Negyed nyolckor megjelentem a Ferenciek terén, a Zomborinétól örökölt lakásban, ahonnan öt perc járásra esett Gézu sulija.

Megragadta a kezemet. Útközben azt akarta, hogy menjek be én is vele, szorít nekem egy kis helyet maga mellett az iskolapadban. Én úgyis ráérek mindenre, mert nagymama vagyok. „De én már tudok írni és olvasni" – magyaráztam, olvadozva a praclija melegétől. „Nem baj, megtanulsz még egyszer" – érvelt vissza Gézu, borzasztó nevetségesnek találva, hogy ennyire félek az iskolától, de amikor az első C osztály ajtaja előtt elváltunk, könnyes szemmel rángatta a szoknyámat.

Első osztályos korában a hét első napján bérletem volt az iskolai kísérésre, ilyenkor végignevettük az utat. Hol hajók, hol buszok, hol repülőgépek voltunk, berregtünk, sípoltunk, dudáltunk. Ekkor már határozottan feltűnt nekem a gyerek ritmusérzéke.

Ebben az időben megújult szenvedéllyel foglalkoztam végsőkig kiérett tulajdonságaim tisztázásával. Hosszas és nagy élvezetet szerző vizsgálódásom eredményeképpen feljutottam az önismeret ormára. Megállapítottam, hogy most már nincs tovább, megpihenhetek. Amit tapasztalatokban összegyűjtöttem, unokám javára fordíthatom, és ha majd betöltöttem földi hivatásomat, nyugodtan állhatok

a mennyei atya színe elé. Életemnek megvolt az értelme, mert ami igazán én voltam, azt biztonságba helyeztem az unokámban.

Tudom, ki vagyok, mennyit érek. Az idő, családunk élete, a társadalom közösen tisztázta cselekedeteim értékét. Férjem mártírhalála iránt ma már nem fér kétség. Megsemmisültek a gyanakvások, bennem is elporladt az önvád, nevetségessé vált a feltételezés, hogy a magam jövőjét akartam biztosítani. Nem tagadom, kerülő úton lett halhatatlan, ebben része van a szerelmemnek, ártatlanságom csalásának, de a tettemben rejlő nagyságot igazolta a lányom. Győzelmemben ma már nem én vagyok fontos, hanem maga az igazság.

A körülöttem levő világot önmagam változásaiban ismertem fel, térképet rajzolt bennem, amelyen pontosan el tudok igazodni. Tudom, melyik út hova vezet, melyik járható, és melyik nem, melyik a festett táj, és melyik a valódi.

Nem féltem Évát, őt a tehetsége a biztonság útján tartja. Az ország büszkesége lett, s ebben sem a történelem kiszámíthatatlan eseményei, sem lelkiismerete esetleges kételyei nem akadályozhatják meg. Monstrum? Csakugyan, vele mi lesz? Meddig viseli szerelme igáját? Meddig? Élete végéig. Ez a derék fiú csak úgy tud alkotni és szabad lenni, ha nyakában van az iga. Monstrum nagyon szerencsés ember, kedvence lesz a társadalomnak, mert nem akar senkit megelőzni, képességeit nem reklámozza, nem pályázik magas egyetemi tisztségre, tudományos előmenetelét sosem fogja erőltetni. Monstrum százszor több lehetne, mint aki lesz, s ebben a vonatkozásban nem nehéz fölfedezni a hasonlóságot közte és Géza között. LEHET, HOGY ÉVA EZÉRT KÖTÖTTE HOZZÁ AZ ÉLETÉT?

Nagyon szórakoztatnak az ilyen és ehhez ha-

sonló gondolatsorok. Takács Elek – aki húsz évvel ezelőtt Nagyvásárdon azt a zavaros regényt írta – bizonyára az ilyen megérzésekből merített ihletet. Takács... csakugyan, az *Emberkert* Takácsa, aki bennem látta a béke istennőjét... vajon mi van vele? Él-e még? Semmit nem hallottam róla, amióta eljöttem Nagyvásárdról. Annak pedig már idestova tizenegy éve. Lehet, hogy nekem kellene folytatnom ezt a csonkán hagyott könyvet? Nem, nem, én halálra unnám az írást, jobb így, hagyom, hogy végig ússzanak bennem a gondolatok, mint a költöző madarak, elszállva a messzeségbe és újra visszatérve.

Gézut az én kis életem győzelmei új, előttem ismeretlen körülmények között segítik majd át a huszonegyedik századba. Én leszek a múlt, a jövőt tápláló emlék, a serkentő erő, és talán a szépség is. Miért ne? Az én szépségemet az ő emlékezetében nem töri meg az idő. Nem bánom, ha a lányomban elhalványodik a kép, amit őriz rólam. Gézában meghaltam, Pali nem számít, Monstrum pedig... istenem, a drága Monstrum lelkében Éván kívül úgy sincs helye senkinek.

Nevetve mesélte a tanító néni a szülői értekezleten, ahová Éva és Monstrum elfoglaltságuk miatt engem küldtek, hogy amikor sorra megkérdezte a kicsiket, ki mi szeretne lenni, ha nagy lesz, Gézu büszkén kiáltotta:

– Én nagymama szeretnék lenni, tanító néni kérem!

Mindenki nevetett Gézun, Éva, Monstrum, Pali. Természetesen én is, de az én nevetésem csak látszat volt. Magamban a bizonyosságot őriztem. Élni fogok az unokámban.

Az első osztály második félévében véglegesen kialakult bennem a kis Gézu jövője. Több esztendős alapos megfigyelés után határoztam el, hogy zongoraművész legyen, talán zeneszerző. A gyerek hétéves, még nem késtem el. Behatóan tanulmányoztam a nagy zeneszerzők gyermekkorát tárgyaló könyveket, és így szerzett ismereteim alapján úgy találtam, helyes az elhatározásom.

Gézu zenei érzékének megállapítása nem követelt nagy szakismeretet, hallása és ritmusérzéke vitán felül állt, ezt Éva és Monstrum is elismerte. Beleegyeztek, hogy elvigyem őt egy zenetanárhoz, és ha az is úgy találja, hogy a kicsinek az átlagnál jóval fejlettebb a zene iránti érzéke, akkor tanuljon meg játszani valamilyen hangszeren, esetleg zongorán.

Nem volt nehéz megfelelő tanárt találnom. Ebben az időben annyi művészjelölt született, mint a nyű, divat lett a művelődés, az emberek többsége ugyanazt rohamozta, amit én. Az új jövőt. A zenetanárok is úgy terjedtek városszerte, mint a járvány. Pali is helyeselte elképzelésemet, bár voltak fenntartásai is, például az, hogy az értelmiség túlságosan elárasztja a művészeti pályákat.

Több mint egy héten át válogattam a zenei munkaközösségek között, egyiket sem találtam megfelelőnek, túlságosan sok gyerekkel foglalkoztak, végül egy idős tanárnőnél állapodtam meg, aki valamikor az Operában is dolgozott mint korrepetitor. Kallóczy Melinda – mint mondotta – három tanítványnál nem vállal többet, megszűri tanítványait, mert nem célja, hogy presszózongoristákat neveljen. Aki nála tanult, az mind nagy hazai és kül-

földi mestereknél folytatta tanulmányát, s közülük nem egy nemzetközi hírnévre emelkedett.

Az idős hölgy meglehetősen nagy összeget kért a tanításért. Szó nélkül rábólintottam. Kerül, amibe kerül az unokám jövője. Ezek után közölte, hogy a felvételről véglegesen csak a kisfiú zenei érzékének alapos megvizsgálása után nyilatkozhat.

– Remélem, nem lesz akadálya, hogy növendékeim közé kerüljön – mosolygott tornyos frizurája alól, és amikor búcsúzásul kezet nyújtott, csörögtek rajta az ékszerei.

Két nap múlva kellett hozzá elvinnem Gézut. Olyan volt a szentem vadonatúj bársonyruhácskájában, mint egy kis gróf. Azt nem mondhatom, hogy túlságosan nagy kedvet árult el Melinda néni meglátogatásához. Nem makacskodott, engedelmesen jött mellettem, de édes kis kerek arcát oválissá nyújtotta a szomorúság. Útközben – mögöttem ült a hátsó ülésen – olvasmányaim alapján a kis Mozart, a kis Bartók gyerekkori sikereiről beszéltem neki, de ahogy a visszapillantó tükörből láttam, nem sikerült őt felderítenem.

Nem akart szegénykém kiszállni az autóból. Erre nem számítottam. Megesett a szívem rajta, el sem tudtam képzelni, miféle félelmek szorongatják ezt az okos, mindenkor engedelmes kisfiút.

– Gézu – fordultam hátra a volán mögül –, mi van veled, mondd meg nyugodtan, mi bajod van, mi bánt, miért nem akarsz feljönni velem Melinda nénihez?

– Nem tudom – remegett a gyerek hangja.

– Ott leszek melletted, Melinda néni csak kipróbálja a hallásodat, és aztán együtt megyünk haza anyuskához.

– Nem akarom, hogy kipróbálja a hallásomat.

– Te csacsi, az nem fáj.

– Akkor se akarom.

– Azt mondtad, hogy szeretnél megtanulni zongorázni.

– Igen, de nem Melinda nénitől. Tőled akarok zongorázni tanulni, nagymama.

– De én nem tudlak tanítani.

– Ha akarnál, tudnál.

– Én csak énekelni tudok. Zongorázni nem.

– Te mindent tudsz, nagymama.

Ez ellen nem tiltakozhattam. Csak nem rontom el a legendámat, amit ez az angyal kialakított a lelkében. A küzdelmet mégis el kellett döntenem. Nem fordítom el magamtól egy pillanatra sem a gyermeket, a legkisebb ügyetlenség is végzetes következményekkel járhat. Húsz évet vesztegettem el az életemből, ameddig a lányomat visszaszereztem. Ma már egy esztendőt sem tékozolhatok erre a luxusra. Gézu nem kerekedhet fölébem. Ha most engedek a könnyeinek – gondoltam –, akkor alkonyidőm szépségének is befellegzett. Gézu az én diadalom lesz, családunk minden tehetsége benne érik örök érvényűvé, de ehhez én jelölöm ki az utat, én adok neki kedvet, elszánást és ábrándokat.

– Együtt fogok tanulni veled! – segítettem ki a kocsiból az unokámat, s erre a váratlan kijelentésre földerült az arca, és engedelmesen követett Melinda néni házába.

Vidáman haladtunk fel a lépcsőn az első emeletre, miközben elébe festettem a jövőt, ahogyan jövünk a kottáinkkal az órákra... lesz náluk is és nálam is egy pianínó, amelyen gyakorolunk. Versengeni fogunk – lelkesítettem –, ki játszik szebben! Első órán talán én, de a másodikon már elhagysz engem, mert én csak egy szerető nagymama vagyok, belőled pedig világhírű művész lesz.

Mire Melinda néni ajtajához értünk, Gézu már

nagylelkűen vigasztalt, hogy ne féljek semmitől, ő majd mindenre megtanít, amikor világhírű lesz.

Elégedetten megcsókoltam a homlokát és megnyomtam az ajtócsengőt. Ekkor azonban olyan dolog történt, ami felborította minden számításomat. Amikor az ajtóban megjelent Melinda néni, igaz, kissé csörögve, Gézu eltűnt mellőlem. Felsikoltottam. A tanárnő még nagyobbat csörrenve hátrahőkölt, a sikoltásom annyira megrémítette, hogy felsípolt, mint egy gőzmozdony. Gézu hanyatthomlok rohant le a lépcsőn. Én utána. A tanárnő bevágta az ajtót, kint az utcán értem utol a gyermeket, aki a kocsi hátsó ajtaját rángatta, és torkaszakadtából bőgött.

– Gézu, mi van veled? – rivalltam rá, aztán magamhoz szorítottam a zokogó gyermeket.

Csakugyan nem értettem, mi történt, hiszen mire felértünk az emeletre, a gyerek teljesen megjuhászodott.

– Nem akarok zongorázni! Nem akarok zongorázni! – üvöltötte.

A járókelők megálltak a kétségbeesett kiáltozásra és patkó alakban csoportosultak, nagy érdeklődéssel szórakozva a kisfiú toporzékolásán.

Zavaromban nem tudtam hová lenni. Gézu rátapadt a kocsiajtóra, a bámészkodók köre szűkült, a gyerek ordított. Nem hátrálhattam meg. Hirtelen fölkaptam, a hónom alá vettem, kitörtem a csoportosulás gyűrűjéből, és benyomultam a házba. Kapálózva csüngött a derekam mellett a bömbölő gyermek, amikor a tanárnő újra ajtót nyitott a csengetésemre.

Vonakodva bár, de kiállta a próbát, én pedig, amikor elhagytuk a tanárnő lakását, azt mondtam neki:

– Most pedig rád bízom a döntést, drágaságom.

Ha akarsz, tanulunk a néninél, ha nem, soha nem jövünk ide többet.

Gézu hevesen szorította a karomat.

– Akarok, édes nagymama, akarok! – kiáltotta, ma sem tudom, hogy örömmel-e vagy kétségbeesve.

Mindegy, elértem a célomat.

19

Megvettük a két zongorát. Hely volt bőven. Nálunk is, Éváék új lakásában még inkább. Májusban költöztek a Pasaréti útra. Még januárban megállapodtak a lakáscserében Nagy Elemér geológussal fent a Mátrában, a Magyar Tudományos Akadémia üdülőjében. Nagy professzor nem találta a helyét a hatalmas lakásban, mióta a lánya férjhez ment, és a felesége meghalt.

A háború idején épült ötszobás luxuslakást ráfizetés nélkül kapták meg a magányos tudóstól, aki csupán arra kötelezte őket, hogy frissen festve, mázolva bocsássák rendelkezésére a Ferenciek téri lakást.

Új otthonuk két hálószobából, egy gyerekszobából, egy vendégszobából, egy tágas személyzetiből és egy hatvankét négyzetméter felületű, hatalmas, teraszra tekintő teremből állt. Ezt a termet a fiatalok könyvtárnak, dolgozószobának és vendégek fogadására alkalmas társalgónak rendezték be. A pianínó kényelmes helyet talált a tágas gyermekszobában, melynek falait a párizsi Modern Múzeum bekeretezett plakátjai tarkították. Nálunk a nappaliban állt a pianínó.

Természetesen megtartottam a szavamat, együtt jártam Gézuval zongoraórára, és hol náluk, hol

nálunk gyakoroltunk. Amióta visszacipeltem Melinda nénihez, nem volt baj vele. A mindig frissen kipingált matróna, úgy láttam, mindkettőnkkel elégedett. „A kis Gézu számára olyan mély élmény a zene, mintha egy új csillagra lépett volna, tele van ámulattal, a csoda igézetével, ön viszont virtuóz alkat, ha fiatal lány korában zenét tanul, sokra viszi." Büszkévé tett ez a vélemény, de hitelességébe beleszámítottam, hogy óránként 200-200 forintot fizettem a vén zenebanyának. Különben biztosan jól tanított, mert nem csinált titkot a pénz iránti rajongásából, nem fecsegett csak úgy a művészetről. Ezt az őszinteséget nagyra becsültem benne, általában mindenkiben, aki gyarapította a vagyonát. Éváék nem hajszolták a pénzt, inkább a pénz kereste az ő kegyeiket, túl a harmincon mindketten elérték a legmagasabb tudományos fokozatot, Monstrum az egyetemen, Éva az intézet élén. Sokat utaztak külföldre, különösen a lányom, aki a Harward egyetemen éppen olyan tiszteletnek örvendett, mint a Lomonoszovon. Könyveik angol, francia és orosz nyelven olykor hamarabb jelentek meg, mint magyarul. Szükségük volt a reprezentatív lakásra. A Magyarországon mind gyakrabban szereplő külföldi matematikusok, fizikusok csaknem valamennyien megfordultak náluk. Ilyenkor természetesen a hazai kollégák is vendégeik voltak. Nem szállt fejükbe a dicsőség. Elfogadták irányító szerepemet Gézu nevelésében, elismerték, hogy a gyerek zenei érzékében öröklődött az ő matematikai tehetségük.

Tárgyilagosan figyeltem, miképpen gazdagítja lelkivilágomat a zenével való ismerkedés. Szinte újrakezdtem az életet. A múlt valahogy elszíntelenedett, jelentéktelenné vált, nem törtek rám gyakori merengések, a jelen újdonságai lefoglalták gondolataimat és érzéseimet. Soha nem állt távolabb tőlem a

halál, mint most, amikor az idő magaslata felé tartottam. Nem mondom, hogy nem támadtak rám időnként kételyek. Ez rendszerint olyankor történt, amikor nem tudtam határt szabni a magamat kutató szenvedélyemnek. Vajon mi van bennem mélyebben? Semmi? Vagy az önelégültség ajándékoz meg harmóniával? Nem voltak haszontalanok a kétely percei sem, felüdültem bennük.

Pali, látáscsökkenése óta, mind többet veszített jelentőségéből. Maga is érezte, hogy régi és öröknek hitt igazságai megkoptak. Eszmék helyett a pénz került az emberek gondolkozásának középpontjába. Ezt ő nem értette meg. Sajnáltam, mint egy öreg színészt, aki rájön, hogy nem alkalmas már nagy szerepek eljátszására. A sajnálatnál azonban mélyebben érintett, hogy még mindig szerelmes volt belém. Nem törődött bele, hogy eljárt az idő felette, engem szépnek és fiatalnak látott. Öregasszonynak valóban szép voltam és vagyok, ezt nem tagadom, de hogy éjszaka vaksin az ágyam felé tapogatóddzék egy öreg kan házinyúl, az méltóságom és ízlésem ellen van.

Persze azért tudtam még bűvölni és ragyogni. Időnként, Palit otthon hagyva, én is megjelentem Éva hívására egyik-másik nemzetközi vacsorájukon. Segédkeztem a konyhán, Gézu lefektetésénél, de módom volt reprezentálni is. Most is be tudok vonulni csillárfényben, sudáran, megejtő mosollyal, esztétikai meglepetést keltve, és őszinte dadogást váltva ki nagymamaságom tényével. Ez azonban más, mint az ágy. Ezt vállalom, örömöm is lelem benne.

Zuglóban nekünk is megvan a magunk társasága. Többségükben 35 és 45 között levő orvosokat hívok, akik Pali igazgatása alatt dolgoztak, és abban a hiszemben, hogy volt igazgatójuknak most is meg-

vannak az összeköttetései a felsőbb körökhöz, még mindig szívesen ápolták a régi kapcsolatot. Rajtuk kívül szert tettem egy másodosztályú zeneesztétára, akit később Gézu pályájának elindításánál akartam alkalmazni.

20

Két hónapon át jártunk Melinda nénihez, amíg rá nem jöttem e ravasz öreg nő szélhámosságára. Ez csak úgy tett, mintha kedvét lelné az unokámban. Akkor derült ki, amikor magasabbra akarta emelni az óradíjat, és én nem egyeztem bele a sróf olásba. Csörgette magát, mint egy csörgőkígyó, és roskatagságát dühében összerendezve végigmért.

– Márpedig ebből a gyermekből rajtam kívül senki nem lenne képes egyetlen tisztességes akkordot kikényszeríteni.

Faképnél hagytam. Szerencsémre – vagy szerencsétlenségemre – a zuglói társaságomba szervezett zeneélősdi unokahúga, a tizenkettes számú zenei munkaközösség tanárnője, magánórákra felvette, és megígérte, hogy ha a fiúcska jól halad, besegíti az iskolába is. A felvételi nem sikerült a zongora szakra. Én gyönyörűnek találtam Gézu játékát. Még nem volt hétéves, amikor a harmadrendű tanárok eldöntötték, hogy taníttatása reménytelen. Azonnal elhatároztam, hogy szembeszállok a döntéssel, és bebizonyítom Gézu tehetségét. Nem volt könnyű feladat. Soha ennyi okosságra és tapintatra nem volt szükségem, mint most.

A gyerek elől el kellett rejtenem a kudarcot, nehogy kedvét szegje tanárai botfülűsége. Azt hazudtam neki, hogy magánúton kell tovább tanulnia, hogy majdan zenei középiskolában folytathassa ta-

nulmányait. Közben azonban magam is megrettentem az eddigi balsikerektől. Bizonyságra volt szükségem, hogy visszanyerjem a hitemet elképzelésem helyességéről. Ekkor már Éva és Monstrum nem bízott a gyerek fényes zenei jövőjében.

– Nem vagyok elragadtatva, anyus – mondta a lányom –, hogy Gézut annyira erőlteti a zongorázásra. Én nem bánom, hogy zongorázni tanul, fejleszti az ízlését és itthon elszórakozhat a zenével. De ne tápláljon benne ábrándokat. Az ország tele van jelentéktelen művésszel, sőt ma már matematikusokkal is, akik rokoni és egyéb összeköttetéseikkel csak akadályozzák az igazi tehetségek kibontakozását. Hogy van-e művészi képessége Gézunak, az később úgyis kiderül. Különben én jobban örülnék, ha jó bányamérnök lenne belőle.

Nem vágtam jó képet Éva szavaihoz, csak hadd lássa, mennyire fel vagyok háborodva. Monstrum persze a maga szolgalelkével még rátett egy lapáttal.

– A kimagasló zenei tehetség hétéves korban már megmutatkozik, Marika, Bartók magától kezdett zongorázni, és tizenkét éves korára Nagyszőlősön...

– Tudom! – vágtam félbe Monstrum oktatásomra szánt mondatát, és hogy lássa tájékozottságomat, fölényesen folytattam. – Tizenkét éves korában a *Waldstein* első tételét játszotta.

– És egy saját kompozícióját is! – duplázott Monstrum.

– *A Duna folyásá*-t – vágtam a fejéhez zenei műveltségem újabb bizonyítékát.

Ez a kis összekülönbözés váltotta ki belőlem a próbatétel ötletét. Jó, gondoltam magamban, vigyük dűlőre Gézu ügyét. Éva és Monstrum jó viszonyban van a társadalmi élet színe-javával. Nem-

csak tudósok, művészek, politikusok is megfordulnak náluk. Velük fogom meghallgattatni Gézu játékát. Bizonyítani fog.

Erről természetesen nem szóltam nekik, úgy tettem, mintha meghátráltam volna előlük. Titokban azonban elvittem a gyereket egy fiatal, meglehetősen rossz anyagi körülmények között élő zongoraművészhez, és megfelelő díjazás mellett tanításra fogtam. Gézut is fölesketem a titoktartásra, azt füllentve neki, hogy nagy meglepetést szerzünk a szüleinek.

Két hónapig gyakorolt az unokám az ügyes és szórakoztató fiatalembernél, aki Bartók *Mikrokozmosz*-ának első sorozatából a kezdeti öt darabot ajánlotta produkcióra.

– A fiúcskának két jó tulajdonsága van, ha zongorához ül, a pontosság és a fegyelmezettség, természetesen kezdeti fokon – mondta.

Elfogadtam a tanácsot. Most már én is józanabbul mérlegeltem Gézu lehetőségeit. Hittem a jövőjében, nem engedtem egy jottányit sem elképzelésemből. Nagy művészt nevelek belőle. De beláttam, hogy rosszul kezdtem a feladathoz, amikor a vénasszonyhoz vittem. Pontosság és fegyelmezettség. Ez jellemezte a nagyapját is, a lányomat is, egyedül én voltam lázadó a családban, és én vagyok ma is, csak abban fogtam mellé, hogy magamat tekintettem mércének, s nem az ő értékeiket vettem figyelembe. Most egy kis csalással meggyőzöm őket a fiúcska tehetségéről, terveztem, akkor aztán kedvemre folytathatom taníttatását, és minden ÚGY LESZ, AHOGY ÉN AKAROM.

Egy kora tavaszi napon, amikor Évéék estére nagy társaságot vártak, bejelentettem, hogy Gézut felléptetem a vendégek előtt.

– Ennek semmi értelme, anyus – torkolt le azonnal a lányom.

– Két hónap óta a ti hátatok mögött taníttatom őt – tettem magamat, mintha nem is hallottam volna Évát.

– Csak kínos helyzetbe hoznád a vendégeimet. Mit mondhatnának egy ilyen kényszerű helyzetben? Hogy milyen ügyesen és kedvesen játszik a kisfiú. Gratulálnának a gyerekhez, te vihetnéd lefektetni, én pedig elsüllyednék szégyenemben.

– Ha így történne, én is levonnám a tanulságot – mondtam –, nem erőltetném tovább Gézu taníttatását, de biztos vagyok benne, hogy felfedezik. A mostani tanára is el van ragadtatva tőle. Azt mondja, bámulatosan pontosan és hihetetlenül fegyelmezetten játszik és Bartók *Mikrokozmosz*-át tökéletesebben adja elő, mint számos felnőtt művész – díszítettem fel néhány jelzővel a Gézu tanítását végző művész szavait.

– Arra nem gondolsz, Marika, hogy Gézut menynyire megszégyenítené a kudarc, ha történetesen nem sikerülne a fellépése?

Kezdtem elveszíteni a nyugalmamat.

– Nem vonom kétségbe a ti egyetemes műveltségeteket, de az egyszer szent, hogy a gyereketek lelkivilágáról annyit sem tudtok, mint én a matematikáról – jelentettem ki erélyesen.

– Csak te tudsz róla mindent, anyus? – állt a férje mellé Éva.

– Én! – erősödött tovább a hangom.

– Örülök, hogy ilyen szenvedélyes nagyanyává

fejlődtél, de ne hidd, hogy mi együgyű szülők vagyunk – vált gúnyossá Éva hangja.

Régen nem beszélt így velem, nem maradtam adós neki.

– Nem vagyok szenvedélyes, de szeretem az unokámat.

– A szeretet nem minden.

– Tudom. Ezt volt alkalmam kitapasztalni a saját életemben.

– A gyereket tisztelni is kell, anyus.

– Ezzel is tisztában vagyok. Voltál szíves a magad gyerekkorában erről a kérdésről is felvilágosítani.

Elhallgattak. Nem feszítették tovább a húrt. Talán az jutott eszükbe, hogy aki egyszer úgy fölébük kerekedett, mint én, azzal nem érdemes ujjat húzni.

Ebéd után fölkészítettem Gézut az esti előadásra. Nem látszott rajta különösebb izgalom. Ez Évát és Monstrumot is megnyugtatta.

– Mégis, mit érzel, Gézukám? – kérdeztem.

– Semmit – válaszolta kis gondolkozás után.

– Mégis?

– Semmit.

Gyors pillantást váltottunk a gyerek feje fölött. Ez a nyugalom kezdett kissé különös lenni.

– Meg van elégedve veled a tanár bácsi? – folytattam kitartóan a kérdezést.

– Nem tudom.

– Akkor én megmondom. Telefonon beszéltem vele ma délelőtt, nagyon elégedett.

– Aha.

– Mindenesetre pihenj le most egy kicsit – simogattam meg makacs kis koponyáját –, ma később fogsz lefeküdni.

– És tessék, egy tábla svájci csokoládé – húzta elő a zakózsebéből a jutalmat Monstrum.

Megcsókoltuk, a gyerek szótlanul elvonult a csokijával

– Nem lesz különösebben dicsekvő ember – mosolygott az apja.

– Te sem vagy az önteltség szobra – mondtam minden hízelgés nélkül.

Nevettünk. Újra együtt volt a család. Engem mégis nyugtalanított valami.

22

A meghívottak között, különleges szerencsémre, megjelent Surányi Ákos, a neves zeneszerző is, akinek két operáját külföldön is bemutatták, az egyiket Párizsban, a másikat Brüsszelben. Feleség nélkül, magányosan érkezett, felesége Szófiában adott dalestet. A többiek általában professzorok voltak, mellettük a kozmetikai szerekbe balzsamozott professzornék. A professzorok között egy orvostudós is szerepelt, Pali áhítattal súgta a fülembe a nevét. A legeslegprofesszoribb kinézetű úrról viszont kiderült, hogy festőművész, és barátság fűzte Picassóhoz. Érdekes történeteket is mesélt róla, de már egyikre sem emlékszem, annyira izgatott voltam.

A vacsora jól sikerült. Én is segítettem Anna néninek, a házvezetőnőnek, akit Gézu Alfa néninek nevezett, nagy derültséget keltve minden vendégben, aki megfordult a lányoméknál. Úgy láttam, mindenki jól érzi magát, s pozíciója magaslatáról élvezettel gúnyol minden olyan jelenséget, amelynek saját előrejutását is köszönhette. Pali meglehetősen szótlan volt. Nem szerette, ha azok csipkedik a politikai rendszert, akik előtt az állam megnyitotta a kivételezettek elitklubjának kapuját. Az egyszerű emberek elégedetlensége nem bosszantotta.

Valakinek minden társadalomban érzékelnie kell a bajokat, különben nem lehetne tovább fejlődni. Palinak voltak ilyen bölcsességei.

Megfigyelésem szerint a szellemi kiválóságok a kávé elfogyasztása után gondolati mélységekbe szállnak. Most is láttam az arcukon, hogy kezdenek cihelődni bennük a gondolatok, nem vártam tovább Gézura vonatkozó terveimmel. Elmélyülés közben nem lehet az ilyen társaságot félbeszakítani. Mintha kitalálta volna a szándékomat az egyik nagy matematikai tekintély, Karács professzor, aki, mint később észrevettem, egyik lábán csíkos, a másik lábán kockás zoknit viselt – gyöngéd figyelemmel fordult a lányomhoz.

– Hogy van a kis epszilonja, kedves Éva?

– Köszönjük, professzor úr – vettem el a szót a lányom elől –, Gézu nagyon sok örömet szerez a szüleinek, és nekem, a nagymamának is. Kitűnően tanul, amellett roppant muzikális...

– Igazán?

– Nem tetszett tudni?

– Ha jól emlékszem, a kedves lánya nem említette.

– Különösen Bartókért rajong.

– Ez igen örvendetes. Bartók a zene Bolyaija.

– Professzor úr kedveli a *Mikrokozmosz*-t?

– Mindenekelőtt az első és a második *Zongoraverseny*-t.

– A mi kis epszilonunk nemrég vizsgázott a *Mikrokozmosz*-ból – néztem ragyogó szemmel a professzorra.

– Ha nem lenne ilyen későn, azt mondanám, kérje meg a fiút, játsszék nekünk valamit.

– Úgy van! – tapsolt az egyik hölgy, akin látszott, hogy inkább hajlandó egy gyerek zongora-

játékát elviselni, mint a fenyegetően közeledő elmélyülést.

– Még egyáltalán nincs késő – oldottam meg a helyzetet a legkedvezőbb pillanatban –, megyek, szólok Gézunak, most éppen Bartók életrajzát olvassa...

Benyitottam a gyerekszobába. Az unokám ott ült kis íróasztala mögött és egy ló színes krétarajzával volt elfoglalva. A ló zongoraszéken ült, sörényében nagy kék maslival, mosolyogva bandzsított egy fehér virágcsokorra, melyet pirosra manikűrözött mellső patái között tartott.

Kézen fogva bevezettem a nagy terem könyvtároldalára Gézut, ahol elrebegett egy „csókolomot" a társaságnak, aztán leült a sarokba gördített pianínóhoz.

Én visszamentem az előkelőségekhez. Elhelyezkedtem, és élveztem a várakozásteljes csendet.

– Öt kis darab Bartók Béla *Mikrokozmosz*-ából – jelentettem be kissé remegő hangon.

Újabb és az előbbinél hosszabb csend után Gézu elmondhatatlan kecsességgel felemelte bal kezét. Arca olyan volt, mint egy angyalé. Aztán leütött egy c-t, a billentyűzet legmélyebb c-jét, és hosszan kizengette. Furcsának találtam ezt a kezdést. Nem emlékeztem ilyen indításra. Gézu keze felemelkedett, majd az iménti megható mozdulatot megismételve, újból leütötte a billentyűt. Még egy c? – kérdeztem magamban. Aztán már nem kérdeztem semmit. Forróság öntött el, s ugyanakkor hideg rázott. Gézu harmadszor, negyedszer és ötödször is leütötte a c-hangot, majd felállt, udvariasan meghajtotta magát a vendégek előtt, és eltávozott a szobájába.

23

Megérdemeltem? Csakugyan megérdemeltem, ami történt? Miért, mit vétettem én az istennek, hogy ezt tette velem? Vagy nem az ő büntetése volt, hanem egy hétesztendős kisfiú műve? Vagy az sem, csupán szörnyű természetem következménye? Nagyon haragudtam Gézura, mert nagyobbat ütött rajtam, mint annak idején a lányom. Éva nem alakoskodott gyerekkorában, nyíltan lázadt fel ellenem, de ez a fiúcska... EZ KÉPMUTATÓNAK SZÜLETETT! Elhittem neki, hogy éppen úgy szeret engem, mint én őt. Kedvembe járt, a kezdeti ellenállás után úgy tett, mintha megjött volna a kedve a zongorázáshoz, elfogadta a makacsságomat...

Tudom, igazságtalan vagyok vele. Gézu szenvedett miattam, mert nem volt tehetsége, megkeserítettem szegény kis életét – csaptam át a másik végletbe, hirtelen úgy érezve, hogy én vagyok az oka saját kudarcomnak. Szenvedélyesen védelmére keltem magamban. Mi mást tehetett volna a megrémített kisgyerek? Ki akart bújni a csapdából, s ennek legártatlanabb módját választotta, a csínytevést. Mulattatásnak szánta, amit tett. Gyerek... imádja a nagymamáját. Akkor is imád, ha engem rajzol virágot szagoló lónak a zongoraszéken.

24

Többször is figyelmeztettem Palit, hogy ha egyedül megy ki az utcára, vigyen magával fehér botot. Bekövetkezett, amitől féltem. Hetvenkét éves korában egy motorkerékpáros suhanc halálra gázolta. Az volt az egészben a legfélelmetesebb, hogy hiába

hallottam ki halálából személyes végzetem figyelmeztető szavát, nem voltam igazán megrendülve. Sajnáltam, megsirattam őt, de nem féltem a halálától. Úgy tetszett, hogy Éva sem aggódik amiatt, hogy másodszor sújtott özvegységgel a sorsom. Monstrum is megelégedett néhány elgondolkozó pillantással, Gézu már a temetés után egy órával vidáman szaladgált a kertben.

Nem mondom, elég ijesztő volt tudomásul venni, hogy Pali tragikusan véget ért élete nem hagyott mélyebb nyomot bennem és a családomban sem egy kis fájdalomnál. Eleinte – az első magányos éjszakákon – megkíséreltem második özvegységem tragikus hangjait fölerősíteni magamban. És mi történt? Sírtam egy sort, semmi több. Szégyenérzet és lelkiismeret-furdalás közepette elaludtam és reggel olyan frissen ébredtem, mint Nagyvásárdon fiatalasszony koromban.

Mi legyen velem? Ötvenöt éves vagyok, távol az ifjúságtól és az öregségtől is. A jövőt elszámítottam. Utolsó tervem semmivé vált, összeomlott a káprázat, hogy a jövőnek szüksége van rám. Most szépen beöltözhetnék a csalódott nő szerepébe. Kárhoztathatnám a világot, amely arra akar kényszeríteni, hogy fogadjam megcsendesedett szívvel a nekem juttatott szenvedést. Nem, nem, ÉN NEM TUDOK CSALÓDOTTAN ÉLNI. Kimászom a romok alól, lerázom magamról a Csalódott Hölgy gönceit, nem játszom tragikát, primadonna voltam, az is maradok. Szeszélyes, kiszámíthatatlan, ám mindig csodálatraméltó primadonna.

Heves vágy fogott el Géza után. Nem az emléke hívott, hanem ő maga, szép, okos, becsületes lénye. Hirtelen elhatároztam, hogy Nagyvásárdra utazom. A családomat sem értesítem. Lehet, hogy már estére itthon leszek, de az is elképzelhető, hogy örök-

re ott maradok. Ez az, erre volt szükségem, meggondolatlanságra, bizonytalan holnapra, arra, hogy végigmenjek a városon, emelt fővel, büszkén, időtlenül, hogy még mindig a szép főorvosnét lássák bennem. És RÓLAM JUSSON ESZÜKBE a város orvosa, aki életét adta értük a megpróbáltatás napjaiban.

Tizenegy éve nem jártam Nagyvásárdon. Géza síremlékét sem láttam, hiszen az avatás előtti napon érte Palit a baleset, amely csaknem teljesen megfosztotta a szeme világától, s végül is a halálos gázoláshoz vezetett.

Úgy készültem a sír meglátogatására, mint egy kései találkára. A kora reggeli gyorssal utaztam, előző este szobát rendeltem a város öreg szállodájában.

Kis sötétkék kézitáskámat föltettem az első osztályú fülke csomaghálójába. Össze kellett szednem magamat, és újra végiggondolnom, miért vagyok itt. Szerencsémre, mire a vonat elindult, a fülke megtelt utasokkal. A közömbös, bágyadt zajban jobban éreztem a magányt, mint ha egyedül utaztam volna, s mélyebben bezárkóztam gondolataimba. A Keleti pályaudvar és Szolnok között azon töprengtem, meddig élek még. Nem szabtam évek számához elképzelésemet, abban egyeztem meg magammal, hogy amíg szépségemet nem támadja meg az idő. Amíg megvetés vagy kiábrándulás nélkül el tudom nézegetni magamat a tükörben, szívesen viselem az öregedés belső, láthatatlan nyűgeit. Láttam már szép öregasszonyokat, szép öregembereket is. Az öregség, ha nem jár nagy testi elváltozással, éppen olyan kellemes időszak lehet, mint a fiatalság, ha van valami célja az embernek. Mi lenne, gondoltam Szolnok után, ha a hátralevő időmet csak önmagamnak szentelném? Kedvező kilátáso-

kat nyújtana ehhez a tervhez kíméletlen pontosságom, amellyel meg tudom vizsgálni körülményeimet. Látom, mennyire egyedül vagyok Pesten, fenntartás nélküli szeretetet senkitől sem kapok a családból. A lányom rátalált a velem való elviselhető kapcsolatra, a vőm Éva érzésvilágának alárendeltségében tudomásul vett, az unokám nevetségessé tette álmaimat, a kis Kalmár, aki egész hazug életemmel együtt szeretett, nincs többé. Miért menjek vissza a sivárságba, s miért ne térnék haza ebbe a kisvárosba, ahol az emberek tisztelnek és szeretnek?

Huszonegy perc késéssel futott be a gyors Nagyvásárdra. Régen is ennyit szokott késni. Már ezt is meghatónak találtam. Ahogy leereszkedtem a kocsi lépcsőjén, és megcsikordult cipőm talpa alatt a kavics, úgy éreztem, csakugyan itthon vagyok.

Az állomás előtti téren Seress úr fiákerét kerestem, de helyette egy szürke autóbusz fogadott. Jobbra és balra száz-százötven méterre lakótelepek épültek. Istenem – tértem magamhoz –, tizenegy éve nem jártam itt, miért lepődöm meg annyira? Azt vártam talán, hogy itt semmi sem változik? Jó, jó, de azért Seress úr itt lehetne. Ez a város nélküle...

Nem folytattam a sértett szenvelgést. Seress úr akkor is idős ember volt, azóta biztosan meghalt, különben is itt van az autóbusz, olcsóbb és kényelmesebb.

De azért nem szálltam fel a buszra. Hagytam, hogy elmenjen. Alapos portölcsért kavart föl maga után. A por a régi, nem panaszkodhatom, hogy minden megváltozott. Gyalog indultam el a város felé. Kezemben könnyű útitáskámmal nézegettem az Állomás út régi házait. Vajon melyik kapualjból lép ki az első ismerős?

Üres volt az utca. Ilyenkor délelőtt mindenki a hivatalában vagy az üzemében végzi munkáját, a nem dolgozó asszonyok pedig már túlvannak a vásárláson, főznek odahaza. Úgy határoztam, hogy csak azután megyek a szállodába, ha már kint jártam a temetőben.

Megálltam. Hol is van a temető? Ha levágok balra a törvényszék mellett, meg tudom kerülni a forgalmasabb utcákat, az egész belvárost, a kórházzal is ellentétes irányba kerülök. Félóra alatt komótosan megteszem az utat, a temetőkapu mellett veszek virágot, eltöltök a sírnál egy órát, aztán megyek a szállodába... és majd meglátjuk.

Elkanyarodtam a törvényszék felé. A hosszú, virág szegélyezte, akácsoros út még elhagyottabb volt, mint az állomás környéke. Csak egy sietős postással találkoztam, aki tisztelettudóan köszönt. Nem emlékeztem rá, hogy valaha is láttam volna. Természetesen örvendező hangon visszaköszöntem neki.

Jólesett poroszkálni az őszi délelőttben. Pesten nincs ősz, még Zuglóban sem. Csak a Margitsziget kivétel. A Sziget híven őrzi mind a négy évszakot, de a Sziget se nem Pest, se nem Buda, vele nem versenghet más, csak egy ilyen kisvárosi utca, azzal a különbséggel, hogy itt egy kis porszag is járul a lángtalanul elégő levelek és a járdaszélen elszáradó virágok bágyadt fűszerszagához. Emlékeimet – ahogyan a nap bujkált a felhők között – hol kékes homály, hol sápadt aranyszín fedte el, de ahogy közeledtem a temetőhöz, fogyott a nyugalmam, csődöt mondott az őszi hangulat, amelyben olyan kellemesen ringatóztam az út első felében. Remegett a lábam, amikor tizenegy szál rózsát vettem a temető előtti kis virágpiacon, s ahogy egyik kezemben rózsákkal, a másikban útitáskámmal beléptem

a temetőkapun, émelyegni kezdtem. Megálltam az első gesztenyefa alatt. Alig lézengett néhány látogató, két öreg paraszt locsolócsövet vonszolt maga után, s egy gacsos lábú segédmunkás vállán kaszával haladt a főúton a kápolna felé, mint a halál. Hátamat a fa törzséhez nyomtam. Vártam, hogy elmúljon az émelygés. Meg is történt, minden átmenet nélkül, egyik pillanatról a másikra, amint a hátam mögül valaki rám köszönt.

25

Egy öregember kanyarodott elém a fa mögül. Egy szép öregember, olyan, amilyenre a vonaton gondoltam. Megmaradt a teste méltósága. Háta egyenes, termetre karcsú, tekintete tiszta, arcbőre enyhén barna és sima. Nem okozott fejtörést a felismerése. Takács Elek levéltáros, a műkedvelő író, aki 1945-ben a helyi újságban folytatásos regényt írt, és engem a templomtorony körül szálldosó angyalnak ábrázolt. Vagy nem én voltam az angyal? Nem is tudom. Ennyi idő után nem fontos.

– Jó napot, főorvosné asszony. Kezét csókolom, Marika.

– Jó napot, Elek.

– Olyan, mint régen.

– Maga is – bókoltam vissza.

– Körülbelül – mosolygott rám biztatóan.

– Mit csinál itt a temetőben?

– Sétálok. Délelőttönként itt szoktam sétálni.

– Úgy emlékszem, egyedülálló ember volt. Vagy van kint valakije?

– A város – felelte, és újra mosoly ült a szája szélére.

Nem tudom, mi történt velem, de hirtelen rám jött az őszinteség.

– Régen nem jártam Nagyvásárdon – torlódtak ki a szavak belőlem.

– Tizenegy éve.

– Így emlékszik? – ámultam.

– Igen.

– Az uram sírját nem láttam még – folytattam szándéktalanul a vallomást –, de egy nappal a...

– A síremlék felavatása előtt autóbaleset érte Kalmár főorvost, a második férjét.

– Honnan tudja?

– Tudom.

– És azt is tudja, hogy azóta ő is...

– Igen. Nyugodjék békében.

– Mégis... honnan értesült... – akadoztam, de nem találtam a kérdésem végére.

– Számon tartunk mindenkit, akinek köze van hozzánk. Egy ilyen kisvárosban együtt élnek az emberek. Nekem is van egy olyan képzelt életem, amelyben mindenki hozzám tartozik, a távollevők is, a halottak is. Álmainkban szomszédai vagyunk egymásnak, de a valódi világban is együtt vagyunk, mert hozzák a híreket az utasok, a látogatók, a levelek. Nemcsak Pestről, Sopronból, hanem Párizsból és New Yorkból is. Székácsné például, aki valaha boldogult Kalmár főorvos kedvese volt, egy hónappal ezelőtt Amerikából szomszédolt haza, fiatalon elhunyt férje sírjához. Száz dollárt váltott be az omladozó sír rendbehozatalára az OTP-nél.

– Az én uram sírja... rendben van? Gondozza a város? – kérdeztem, alig palástolható rettegéssel.

– Nem lehet panasz a temetői személyzetre.

– Gyakran sétál arrafelé is?

– Télen-nyáron mindennap sétálok egy órát, mikor, hol, nem tartom számon.

– Sokan meghaltak azóta, hogy elkerültem innen?

– Jönnek is sokan, cserélődik a város, de azért még mi régiek vagyunk többségben, persze a halottjainkat is beleszámítva. Igazán csak akkor alakul majd át Nagyvásárd, ha mi régiek befejezzük az ideköltözést.

– Elkísér az uram sírjához?

– Ha ideadja az útitáskáját.

– Csak nem akarja helyettem cipelni?

– Leteszem a temetőőrnél, megőrzi, amíg visszajövünk.

Amíg Takács visszatért az őr házából, elrendeztem karomban a tizenegy szál rózsát.

– Mehetünk – mondta, hozzátéve, hogy az őr azonnal felismerte bennem a szép főorvosnét, csak nem akart tolakodó lenni az örömével. Jólesett a temetőőr üzenete.

Elindultunk a főútvonalon. Úgy emlékeztem, ahol az ív kör alakban kiszélesedik, ott jobbra kell fordulni. Tévedtem, balra fordultunk.

– Hogy van, Elek? – kérdeztem, kíváncsian fürkészve kétoldalt a sírok feliratát, hány ismerőst találok közöttük. De ezek régi halottak voltak, még a háború előttről való előkelőségek, törvényszéki bírák, polgármesterek, főjegyzők meg hasonlók. Az Inkey grófok kriptája előtt megálltam. Nem láttam felvésve a talicskás gróf nevét.

– Még él – mosolygott megint Takács –, igaz, hogy gyakori vendég a kórházban.

– Még mindig Benda az igazgató?

– Ő.

– Igaz is, érkezéskor kerestem Seress urat az állomás előtt. A kocsi helyén autóbusz várakozott. Meghalt?

– Nyugdíjban van. Egykorúak vagyunk. Csak

én hamarabb kivontam magamat a forgalomból, mint ő.

– Kérdezhetek valamit, Elek?

– Amit óhajt.

– Az *Emberkert* óta írt valamit?

– Nem.

– Kár.

– Néha én is sajnálom.

– Akkor miért nem kezd hozzá?

– Még mindig nem érzem elég közel a halált. Meg aztán élni jobban is szeretek, mint írni.

Megálltunk Géza síremléke előtt. Gondos kezek ápolták a fehér márvány obeliszk körül a virág szegélyezte pázsitot. Hibátlanul ragyogott a márványon az aranybetűs felirat: „Dr. Lamprecht Géza igazgató főorvos 1905–1956 – Életét a gyógyításnak és a haladásnak áldozta."

Az én szövegem, az én... kihullott a kezemből a rózsacsokor, egy tüske felhasította az ujjamat. Meg sem moccantam, csak folytak a könnyeim. Takács nem hajolt le a rózsák után. Merően nézett rám.

Fölszedtem a virágokat a földről, kicseréltem a vizet a márványváza bádogtartályában, s a vázában fehérlő egy szál krizantémot körülraktam a rózsáimmal. Két szál nem fért bele, azt a sírra dobtam. Ezalatt felszáradtak a könnyeim.

A levéltáros mozdulatlanul figyelt, kezdett terhemre lenni.

– Mit néz? – adtam hangot nyugtalanságomnak.

– Azon gondolkozom, hogy ha nem tudnék ellentállni az írás csábításának, lenne-e még valami mondanivalóm, amit érdemes papírra vetni?

– És mire jutott? Lenne?

– Talán. Géza öngyilkosságáról írnék.

– Öngyilkosságáról? – szorítottam össze a tenyeremet.

– A regényemben öngyilkos lenne.

Csak most el ne áruljam magam. A szemem rebbenését is fegyelmeznem kell, pedig legszívesebben szaladni kezdenék a sírok között, ki, ki innen a temetőből, mert ez az ember csapdába akar ejteni.

Nem látszott rajtam semmi izgalom. Takács is ügyesen leplezte a maga indulatait.

– Érdekli az elképzelésem? – kérdezte.

– Nem! – néztem a szemébe nyugodtan.

– Miért?

– Mert hazugnak tartom.

– Mit?

– Az öngyilkosságot.

– Erre gondolok én is. Az egész város hazugnak tartaná. Nem hinnék el az önkéntes halált, megmagyarázhatatlan lenne mindenki előtt, aki ismerte és szerette őt.

– Akkor miért vetné fel egyáltalán az öngyilkosság lehetőségét?

– Ezen a kérdésen nyugodna az *Emberkert* folytatásának alapeszméje. A város, amelyet továbbra is N. városnak kívánok nevezni, nem nyugodna bele a titokzatos és értelmetlen halálba.

– Hanem mit tenne?

– Elkezdene nyomozni valaki után, aki ezt a nagyszerű embert orvul a folyóba taszította.

– És megtalálnák a tettest?

– Nem.

– Miért nem?

– Mert elmenekült.

– Hová?

– Senki nem jönne nyomára.

– Így végződne a regény? – kérdeztem most már fölényesen.

– Nem, Marika – ereszkedett le a szomszédos sír betonfödelére Takács –, mert annak az embernek, akit gyilkossággal vádolnak, és aki a város nagy fiának halála napján elmenekült, Ausztráliában fülébe jutna, mivel gyanúsítják Magyarországon. Ez az ember felháborodásában nemzetközi jogi fórumhoz fordulna. A többit nem kell mondanom. N. város tanácsa csendben bocsánatot kérne a tévedés miatt, nehogy világraszóló politikai botrány kerekedjék a KISVÁROSI PLETYKÁBÓL, de a legenda változatlanul megmaradna. N. város nem tudna tovább élni a hazugsága nélkül.

– Ezt írná meg a regényben? – kérdeztem megrettenve.

– Ezt is, de ami ennél fontosabb, megkísérelném megközelíteni az özvegy tragédiáját. Azt, hogy milyen szenvedést mér az emberi lélekre a hazugság elviselése.

– Miért nem írja meg úgy az özvegy alakját, hogy egy napon...

– Ne folytassa, Marika. A hazugságtól, ha legendává válik, nem lehet megszabadulni.

– De a maga könyve leleplezhetné... – feszítettem meg minden testi-lelki erőt magamban, hogy el ne áruljam kétségbeesésemet.

– Én ezt a könyvet nem fogom megírni. Gondoltam rá, de hallgatok. Felháborít, hogy ilyen lettem, ám a legenda erősebb nálam.

– Nem a tehetségével van baj, Elek? – kérdeztem, lassan oldozgatva szorongásaim kötelékét.

– Rátapintott az igazságra, Marika. Ha igazán tehetséges lennék, képtelen lettem volna feladni az írást. Kényelmetlennek találtam a kort, az igaz, de nem tudtam mihez kezdeni a reményeimmel.

– Most, hogy mindent tudunk egymásról, azt hi-

szem, szövetségesek lettünk – szabadítottam magamat tovább a bűntudat szorításából.

– Körülbelül – jelent meg újból a mosoly a szép öreg férfiarcon.

– Ha mindenki hallgat, nekem is jogom van a hallgatásra – szólalt meg lelkemből a színház magaslatára visszatérő színésznő, s amennyire tehetségemből tellett, még fokoztam is a drámai hatást –, hallgatok, mást nem tehetek – folytattam –, de nem én vagyok a felelős azért, hogy az igazságomra éppen úgy nem kíváncsiak ebben a városban, mint a hazugságaimra.

– Magát senki sem vádolja, Marika.

– De fölmenteni sem hajlandó, igaz?

– Ha nincs vád, mi alól mentse föl? Az élők együtt hallgatnak a halottakkal. Én Lamprecht főorvossal.

– Az uram helyett sem beszélhetnék?

– Minek?

– Azt akarja mondani, hogy Géza sem helyeselné, ha...

– Nem tudom – fordította rólam a sírkőre a tekintetét –, nem tudom, helyeselné-e, ha azzal vádolná őt, hogy öngyilkos lett.

– VÁDOLNÁM?

– Ez most már vád.

Akkor utazásom elveszítette az értelmét – sóhajtottam magamban –, néhány könnycsepp Géza sírja mellett, ennél többre nem futotta. Azt hittem, hogy őrzök valamit a szívemben, legalább egy éjszakányi gyönyörűséget, amikor odaadtam magamat Gézának, azt képzelve, hogy a szerelemben boldogságot találok. Jól melléfogtam. Engem egy kis vidéki színház méretére tervezett a sors. Kedves énekhangot kaptam tőle, szép külsőt, könnyed mozgást,

fikarcnyival se többet. Már nem hiszek benne, hogy nagy színésznő lehetett volna belőlem.

– Csodálom magát, Marika – mondta váratlanul Takács, s olyan mozdulattal lépett közelebb hozzám, mintha magához akarna szorítani.

Mégsem tévedtem harminc évvel ezelőtt? Mégis szerelmes belém ez az ember? – merengtem tovább. Volt ebben valami nevetésre ingerlő. Ott álltam öregségem szépségében, a férjem sírja mellett, és akkor ez a magánakvaló vénember valahogy kilesve az idő ablakán, egyszerre megszólal az ifjúság hangján: „Csodálom magát, Marika."

– Mit csodál rajtam? – kérdeztem várakozva.

– Hogy annyi éven át küzdött ez ellen a kisváros ellen, hazudott neki, becsapta, kihasználta, és lám, maga is hozzá tartozik.

– Én már sehová sem tartozom, Elek – válaszoltam, és elborzadva ismertem fel magamat gondolatom igazságában.

– Gyakran én is úgy érzem, hogy száműzöttként élek Nagyvásárdon, de ennek nincs jelentősége. Szót nem érdemlő lázadás. Valójában ez a város volt és maradt a menedékem. Kicsinyes, pletykás, szűk látókörű hazám.

Elindult a temető széles főútja felé. Nem tudtam, mi a terve, de egyetlen hosszú búcsúpillantást vetve Géza márványsírjára, követtem.

– Nem könnyű öregembernek lenni, akkor sem az, ha valaki olyan egészséges, mint én – folytatta –, de megérte, mert rájöttem, hogy minden haza ilyen. Se nem jobb, se nem rosszabb. Közös lakhelyünk, a föld sem különb. Ha az ember igazán rátalál, meg lehet szokni.

– Hazautazom! – mondtam határozottan, a temető kapuja felé tartva.

– Nem tehet mást, Marika. Ha megengedi, elkí-

sérem az állomásra. Két órakor van egy új gyorsunk Budapestre.

– Szobát foglaltam a szállodában.

– Majd én lemondom.

– Mit gondol, Elek, én nem tudnék úgy élni... együtt a várossal, s ahogy mondta, az élőkkel és halottakkal, mint maga?

– Miért tenné? Pesten is velünk él. És velünk marad a tehetséges lánya, az okos unokája és a halott Kalmár főorvos is.

– Azt is tudja, hogy unokám van?

Nem felelt. Bement a temetőőrhöz az útitáskámért. Én is követtem. A temetőőr olyan sovány volt, mint akinek a felét kiradírozták. Boldogan vigyorgott rám szegény.

– Kezét csókolom, főorvosné asszony – hajtotta magát kettőbe.

Kezet nyújtottam neki. Hódolattal megcsókolta.

Amikor kiléptünk a temető kapuján, felsóhajtottam.

– Elek, nem tehetek róla... vessen meg ezért a közönséges érzésért, de olyan éhes vagyok, hogy egy darab kőbe is bele tudnék harapni.

– A vasúti restinknek hetedhét országon híre járja. Megeszünk egy-egy marhapörköltöt. És milyen pörköltöt! Gondolhatja, hogy főz a vendéglős felesége, ha a tanácsháza vezetői közül hárman egyszer minden héten kiautóznak a restibe ebédelni, pedig a tanácsiak a kórházból kapják az élelmezést.

Amikor kiértünk az Állomás útra, éppen közeledett felénk az autóbusz.

– Megállítsam? – kérdezte Takács.

– Miért? Intésre megáll?

– Persze. A volt tanácsházi portás, régebben városházi hajdú vezeti. Nyugdíjas. Külön keresetért csinálja.

– Aszalós Demeter! – kiáltottam fel, s ahogy a neve felmerült az emlékezetemben, a város múltja az első békés május elseje derűjével zendült meg bennem.

A busz megállt, mielőtt Takács intett volna. Aszalós Demeter fürgén ereszkedett le az útra a kormány mellől.

– Főorvosné asszony! Az én istenem áldja meg, de szépnek tetszik lenni még mindig! – ragadta meg a kezemet, én meg a váratlan üdvözlésre mind a két orcáján megcsókoltam az öreg parasztot.

A pörkölt csakugyan jó volt. Nem is tudom, mikor ettem utoljára pörköltet. Takács is velem tartott. Egy-egy pohár sört is megittunk hozzá.

– Én még valamiért csodálom magát, Marika – mondta Takács a vonatban, az indulás előtti utolsó percekben, amikor könnyedén fölhelyezte a csomagtartó hálóba a táskámat –, csodálom, irigylem, bámulom, nem is tudom tovább fokozni.

– Ugyan, ugyan, miért? – kérdeztem, miközben boldogan fölfedeztem, hogy újra van valami színésznős a hangomban.

– Hogy olyan sikeres és boldog élete van – mondta, és valami bonvivánosan elegáns testtartásba húzta ki magát az agg levéltáros.

Nem tiltakoztam. Ha egyszer boldognak képzel, legyen meg az öröme.

– Ó... ó... ó... – tettem magamat szerénykedve, mint csaknem fél évszázada a *Leányvásár*-ban –, maga sem panaszkodhat, kedves Elek, de azért kíváncsi vagyok, miért tart boldognak?

– Mert elérte a célját. Magáé a család. Éva felnéz magára, veje, a professzor elragadónak találja, és a kis Gézu egyenesen imádja – tette vállamra a kezét, s mint én Aszalós Demetert, jobbról-balról arcon csókolt, és korát meghazudtoló léptekkel

hagyta el a fülkét, hogy néhány másodperc múlva a vonat ablaka alatt folytassa a búcsúzkodást. – Isten vele, Marika, bármikor jön, szeretettel várjuk!

Jobban lehúztam az ablakot. Épp akkor indult el a szerelvény.

– Elek! Az ég szerelmére, honnan tudja, hogy a lányom... a vőm, az unokám... – kapkodtam lélegzet után.

– Tőlük maguktól – lépegetett lent a vágány mellett Takács –, nemrég voltak itt Nagyvásárdon, és meglátogattak...

– És előttem eltitkolták a kirándulást! Micsoda társaság! – kiáltottam mámorosan. – Egy árva szóval sem... a kis Gézu sem...

– Hiába... Évában és Gézuban is színészvér folyik – emelte fel a hangját Takács, lassan elmaradva az ablakom alól.

– Köszönöm, Elek... köszönöm! – harsogtam az erősödő szélbe –, beleveszem a végrendeletembe, hogy Nagyvásárdon temessenek el, az URAM mellé.

– Akinek olyan erős lelke van, mint magának – ordította a kisebbedő ember –, az száz évig fog élni...

Még jobban kihajoltam az ablakon, hajamat cibálta a szél, és én torkomszakadtából kiáltottam a távolban integető Takács Elek kicsinyített másának:

– Csak száz évig, Elek? Csak százig?

Elkanyarodott a vonat, de én még tovább integettem a városnak, a fáknak a töltés oldalán, az emlékeimnek, a tarlónak, az őszi égnek, amely alatt kétségbeesve menekült a vonat útjából egy magányos felhő.

Vége

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
FELELŐS KIADÓ ILLÉS ENDRE IGAZGATÓ
ALFÖLDI NYOMDA, (6033-66-14) DEBRECEN, 1982
FELELŐS VEZETŐ BENKŐ ISTVÁN IGAZGATÓ
FELELŐS SZERKESZTŐ BENEDEK MIHÁLY
MŰSZAKI VEZETŐ GINÁCS LÁSZLÓ
MŰSZAKI SZERKESZTŐ BUJDOS MAGDOLNA
A BORÍTÓ- ÉS KÖTÉSTERV ZSOLDOS VERA MUNKÁJA
A SZERZŐ FÉNYKÉPÉT LEICHTNER ERZSÉBET
KÉSZÍTETTE
MEGJELENT 8,8 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN
SZ 3601-h-8283

ISBN 963 15 2124 9